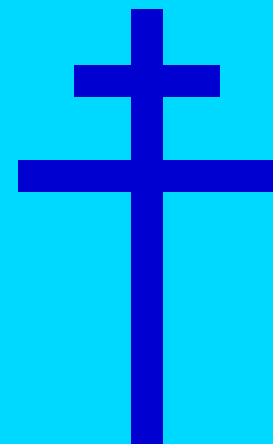

полацкія

пакутнікі

полацкія пакутнікі

Полацк
Сафія
2000

ББК 86. 375
П52
УДК 293

Апрацоўка й укладаньне
Міхася Баўтовіча

Выданьне зьдзейсненае пры інфармацыйнай
дапамозе полацкага гістарычнага клюбу «ВЫТОКІ»

П52 Полацкія пакутнікі: Збор дакументаў /Укладаньне й
апрацоўка М.Баўтовіча. - Полацк: Сафія, 2000. - 86с.

ISBN 985-6448-10-7

Выданьне зьяўляецца найбольш поўным зборам дакументаў, якія зьмяшчаюць апісаньне падзеяў 11 ліпеня 1705 году ў полацкай катэдральнай царкве Сьв.Сафіі. У гэты дзень маскоўскі цар Пётар I разам са сваімі падначаленымі забілі з прычыны рэлігійнае неталерантнасьці некалькіх манахаў базылянаў.

**УДК 293
ББК 86.375**

ISBN 985-6448-10-7

© «Сафія»

Уступ

Забойства Пятром I і ягонымі вайскоўцамі 11 ліпеня 1705г. манахаў - базылянаў у полацкай катэдральнай царкве Сьв.Сафіі да сёньня не атрымала належнага асьвятленьня й адпаведна розгаласу ў каталіцкай царкве, што дало б магчымасьць распачаць бэатыфікацыйны працэс. Няма сумневу, што забітыя яны былі праз канфэсійную нецярпімасць расейскага манарха і сваю стойкасьць у веры. Тут у згодзе амаль усе крыніцы акрамя "*Relazione dello stato...*", дзе прычына не пазначаная, і *Мэмарыяла Пятра I*, што быў абвешчаны выключна дзеля абяленьня цара ў вачох Эўропы. Прычынаў замоўчваньня згаданых падзеяў некалькі. У часе Паўночнае вайны (1700-1721) расейскі цар Пётар I падтрымліваў бок караля Рэчы Паспалітае Аўгуста II, таму афіцыйныя дзяржаўныя колы не былі зацікаўленыя ў пашырэнні звестак пра полацкія падзеі. Цягам пяцідзесяці гадоў пасьля сканчэння вайны Расеяй праводзілася палітыка дыпляматычнага й вайсковага ўціску на дзяржаўнае й царкоўнае кіраўніцтва Рэчы Паспалітае пад выглядам абароны правоў аднаверцаў. Распачатак бэатыфікацыйнага працэсу ў згаданых варунках мог вельмі раздражніць расейскую ўладу й прывесці да яшчэ глыбейшае грамадзкае крызы. Але ж пра рытуал шанаваньня пакутнікаў мы знаходзім згадку ўжо ў запісу Юрыя Трубніцкага ў *Магілёўскай кроніцы* між 14 і 16 сакавіка 1708 году: «Уніяты гэтых пецярных манахаў ушаноўваюць як сьвятых і ў сьвятцы ці царкоўны каляндар запісалі». У Ігната Сыцябельскага¹⁾ сустракаем гэткае паведамленьне: «...сьведчаць пра гэта абразы згаданых пакутнікаў у полацкім манастыры й

1) J.Stebelski, "Dwa wielkie światła na horyzoncie polockim czyli żywoty ś.s. panien i matek Ewfrozy i Parascewji", т.II, Chronologia, Wilno, 1781, заўвага да стар.407-408.

дубовы крыж, што звычайна да брамнага званку быў пры-
вязаны, крывёй тых, і дасюль значна, згодна падання, якое
там ёсць, апысканы й які разам зь іншымі сьвятымі рэчмі
захоўваецца ў царкоўнай скарбніцы». Пасьля першага падзелу
Рэчы Паспалітае (1772г.) пачаліся прымусовыя далучэньні
вернікаў да паноўнага ў Расеі веравызнаньня, зьявіліся новыя
пакутнікі. Мноства нязгодных сьвятароў былі высланыя ў
манастыры глыбіннай Расеі, дзе скончылі свае жыцьці ў вязь-
ніцах. Нажаль імёны ня ўсіх пакутнікаў дайшлі да нас. Можна
тутака згадаць біскупа луцкага Дзяніса Жабакрыцкага, гвалтам
вывезенага ў Расею ў 1709 г. і памерлага там у вязьніцы ў
1715г., сьвятароў полацкай архідыяцэзіі Яна Ігнатовіча й Адама
Томквіда, арыштаваных у 1838г., вывезеных і ўвязьненых,
Баптысту Доўнар, што прыняла ў 1839г. сьмерць у Віцебску за
адмову зьмяніць сваю веру й etc. etc. Усюдыісная ўлада жадала
валодаць ня толькі цэламі, але й душамі сваіх падудных.
Адсюль маем трынаццаць пакутнікаў з Пратуліна Холмскае
дыяцэзіі, што загінулі 26 студзеня 1874г. ад рук расейскіх
вайскоўцаў за адмову адчыніць царкву й прыняць прывезенага
імі сьвятара.

Найбольш грунтоўная праца, дзе зьмешчаны аналіз падзеяў
11 ліпеня 1705г., **Deruga Aleksy. Piotr Wielki, a unicy i unija
kościelna 1700-1711**, зьявілася на свет ў 1936г. у Вільні
намаганьнямі інстытуту навуковых досьледаў Ўсходняй Эўро-
пы. Хаця тэма гэтае працы шырэйшы за абраны намі, але
прадмова да яе амаль цалкам прысьвечаная агляду тых
крыніцаў, што паведамляюць пра полацкія падзеі. З гэтае
прычыны лічым неабходным зьмясьціць ейны пераклад у якасьці
ўводнае часткі да зьмешчаных далей дакументаў. Лічым
таксама неабходным увесці дзеля разнабаковага разгляду
іншыя дакуманты: “*Relazione dello stato...*”, які A.Deruga
згадвае мімаходзь; запіс у *Магілеўскай кроніцы* рэгэнта
гарадзкой канцылярыі Юрыя Трубніцкага, зьмест якога займае
прамежкавы стан паміж “*Historja o pozabijaniu...*” і “*Relation
des cruantez...*”; *Мэмарыял Пятра I* - дакумант выразна тэндэн-
цыйны, але менавіта ён стаўся падмуркам для пазьнейшых

ацэнак згаданых падзеяў афіцыйнай расейскай навукай.

Спадзяемся, зьмешчаныя матар’ялы дапамогуць у даклад-
най рэканструкцыі падзеяў і паспрыяюць бэатыфікацыйнаму
працэсу.

Полацак,
Вялікдзень, 2000г.

Рэдакцыйная калегія «Сафія» пры
полацкай грэка - каталіцкай грамадзе.

Агляд крыніцаў

Стан друкаваных крыніцаў прычыняў пры напісанні працы (Deruga Aleksy. *Piotr Wielki, a unicy i unija kościelna 1700-1711*, Wilno, 1936 – рэд.) разнастайныя цяжкасці. Сярод тых цяжкасцяў адзначым найважнейшыя.

Першае. Недастатковая колькасць выданняў, прысвечаных гістарычным уніям матар’ялам. Выдавецкія намаганні ў гэтай галіне нечувана ўбогія. З крыніцаў, прайшоўшых праз друк, можна адзначыць толькі:

а) выдадзеныя Рыкачэўскім у 1864г. “*Relacje nuncjuszów...*”

б) апублікаваны ў 1899г. Фр.Ключыцкім “*Abrys domowej nieszczęśliwości...*” ¹⁾.

Пры гэтым трэба адзначыць, што праца над гісторыяй царкоўнае ўніі ў XVIIст. значна лягчэйшая чым у XVIIIст. Нейкі fatum (нядобры лёс – рэд.) пераследваў тыя выданні, якія маглі стацца вырашальнымі ў справе высвятлення адносінаў Пятра Вялікага да ўніятаў. “*Relacje nuncjuszów...*” абрываецца на 1690 годзе, “*Сборник документов...*” Е.Шмурло застаўся даведзеным да 1700 году ўключна²⁾, манумэнтальнае, надзвычай стараннае выданне “*Письма и бумаги императора Петра Великого*”, якія павінны былі “по высочайшему повелению” захаваць для вечнасці славу найвялікшага з Раманавых, сканчаецца на VII таму, які абыймае студзень – чэрвень 1708г.³⁾ Сусветная вайна й звязаныя з ёй змены зрабілі немагчымым

1) *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, Berlin, 1864

Abrys domowej nieszczęśliwości i wewnętrznej niesnaski przez jedną zakonną osobę świata pokazany anno 1721, wydał z rękopisu Fr. Kluczycki, Kraków, 1899.

2) *Сборник документов относящихся к истории царствования императора Петра Великого*. Собрал Е.Шмурло, т.1 (1693-1700), Дрпт, 1903.

3) *Письма и бумаги императора Петра Великого*, т.1, Петербург, 1887. Паасобныя тамы з’яўляліся празь вялікія прамежкі часу, прыкладам т.ІІ – 1893, V – 1907, VI – 1912 і VII сш.1 – 1918.

выданьне наступных тамоў. Аналягічна таксама толькі часткова было здзейсненым апублікаваньне сабраных Е.Шмурло ў Рыме архіўных матар’ялаў, якія павінны былі выйсьці з друку ў мностве тамоў пад назваю: *“Памятники культурных и дипломатических сношений России с Италией”*. Справаздача Шмурло, як карэспандэнта Расейскай Акадэміі Навук, што зьявілася праз пару гадоў пад назваю *“Россия и Италия”*, зьмяшчае вельмі каштоўныя запісы й вытрымкі з дакументаў Ватыканскага архіву⁴⁾.

Другое. Цяжкасьцю, пра якую з прыкрасьцю казацца, была тэндэнцыйнасьць выдаўцоў. Загана гэтая, як можа падацца, уласьціва толькі аўтарам апрацовак. Тым часам намаганьні расейскіх выдаўцоў, ськіраваныя да таго, каб праз тэндэнцыйныя, адпаведна падабраныя гістарычныя матар’ялы зьняславіць палякаў, сталіся паўсюднаю зьявай. Што з таго, што такія выданьні як *“Археографический сборник”*, *“Архив Юго-Западной России”*, альбо напрыклад *“Витебская старина”*, складаюцца зь вялікай колькасьці таўстых тамоў, якія зьмяшчаюць шмат тысячаў дакументаў, калі маем тамака амаль выключна матар’ял, старанна адшуканы ў разнастайных архівах толькі дзеля таго, каб сьцьвердзіць такія, да прыкладу тэзы, аўтараў укладаньняў: “Польшча была цалкам агарнутая каталіцкім фанатызмам, неталерантнасьцю да іншых рэлігіяў, у тым ліку таксама й да праваслаўя”⁵⁾. Калі возьмем пад увагу сэрвілістычную лісьлівасьць, абавязковую ці модную ў адносінах да прадстаўнікоў паноўнае дынастыі, становіцца зразумелым,

4) *Россия и Италия. Сборник исторических материалов и исследований, касающихся сношений России с Италией*. т.1, сш.1, Петербург, 1907. Апошні т.IV быў выдадзены ў 1927г. у Ленінградзе. Пасьля прагляду 4-х тамоў у 6-і сшытках не знайшлі нічога для нашай працы, калі казаць пра гады 1700-1711. Да надрукаванага ў 1918г. т.1 (сш.1) кнігі *“Памятники культурных и дипломатических сношений”* большавікі дадалі тытуловы ліст і выпусьцілі яе ў Ленінградзе ў 1925г. Гэтая пасьмяротная публікацыя расейскай перадаваанай навукі ахоплівае гады 1578-1582.

5) Н.Петров, *Очерк истории базилианского ордена в бывшей Польше*, Труды Киевской Духовной Академии, Киев, 1870, т.III, стар.374.

Калі ж размова ўвогуле пра выразную тэндэнцыйнасьць расейскіх гісторыкаў, дык параўнай прыкладам: С.Недельский, *Униатский митрополит Лев Кишка*, Вильно, 1893, стар.183, а таксама А.Попков, *Братства, Очерк истории западно-русских православных братств*, Троицко-Сергеева лавра, 1900, стар.L.

чаму гэтак рэдка можна знайсці ў расейскіх выданьнях дакуманты, якія б выкрывалі “вялікага” Пятра ці “вялікую” Кацярыну.

Асаблівая справа, што пабляжлівасьцю да злачынных выбрыкаў творцы новае Расеі быў прасякнуты нават прэфэкт Ватыканскага архіву а.Аўгустын Тэнэ (Theiner). Гэты заслужаны выдавец крыніцаў па гісторыі каталіцкай і ўніяцкай Царквы ў Польшчы вызначаўся асабліваю *idee fixe*, быў сьвята перакананы ў тым, што Пётар Вялікі шчыра сымпатызаваў каталіцтву і, што больш важна, нібы “думка аб зьяднаньні Царквы грэцкай неўніяцкай з Царквой рымскай займала гэтага вялікага чалавека праз усё ягонае жыцьцё”⁶⁾. У прадмове да вельмі каштоўнага для нас выданьня *“Monuments historiques... de Russie”* з замілаваньнем напісаў, што “каталіцкая Царква будзе толькі з удзячнасьцю згадваць тую вялікую карысьць, якую прынес ёй гэты ўладар і тыя прыгожыя спадзяваньні аб тым, што справа паяднаньня дзьвюх Цэркваў, калісьці раней запачаткаваная, урэшце пры ім магла зрэалізавацца”⁷⁾. Прызвычайваючы й сьхіляючы выдавецкаю працай да гэтакага погляду Тэнэ выключна побегам згадваў розныя дакуманты, якія неаспрэчна сьцьвярджалі, што Пётар Вялікі быў жорсткім перасьледнікам уніятаў, зьмесьціў жа ўсё супраціўнае, што магло падцьвердзіць вышэй прыведзеную тэзу.

На шчасьце ў папках Тэнэ (ч.VII і VIII), што знаходзяцца ў бібліятэцы Красінскіх у Варшаве намі знойдзеныя надзвычай важныя, проста бясцэнныя матар’ялы, якія далі магчымасьць кампэнсаваць хаця б часткова страты, прычыненыя аб’ектыўнай навуцы тэндэнцыйным выдаўцом. Дзякуючы гэтым копіям адшукалі да гэтага часу ў значнай ступені не апублікаваныя запасы Ватыканскага архіву⁸⁾.

Трэцяе. Нарэшце трэцяй і некалі найпаважнейшай цяжкасьцю было карыстаньне з крыніцаў, аўтэнтчнасьць якіх была сумнеўнай. Належала высветліць паходжаньне некаторых важных паведамленьняў: аўтара, месца й час узьнікненьня. Гэта вельмі

6) *Vicissitudes de l'Église catholique des deux rites en Pologne et en Russie*, Paris, 1843, т.1, стар.76.

7) *Monuments historiques de Russie*, Rome, 1859, прадмова, стар.VIII.

8) Бібліятэка Красінскіх у Варшаве, vol. 4557 і 4558. 3 папкі № VII карыстаў перад намі J.Feldman для працы: *“Polska w dobie Wielkiej Wojny Północnej”*, Kraków, 1925.

важна, бо вызначае ступень дакладнасці той ці іншай крыніцы пры наяўнасці супярэчнасцяў зь іншымі... Пераходзячы да канкрэтных справаў абмяркуем вынікі доследу дзвюх групаў крыніцаў, якія адносяцца да так званых полацкіх падзеяў 1705г.

Першую групу складаюць тры наступныя крыніцы:

1. “*Abrys domowej nieszczęśliwości...*”, wydał z rękopisu Franciszek Kluczycki, Kraków, 1899. На тытуловым лісьце імя аўтара помніку ня зьмешчанае, аднак жа пэўная зацемка на рукапісу дазволіла выдаўцу вызначыць, што напісаны ён кансультарам базылянскага закону а.Янам Аляшэўскім⁹⁾.

2. “*Historja o pozabijaniu Bazyljanów w połockiej cerkwi przez cara moskiewskiego etc. w roku 1705 dnia 30 junia starego*”, Paryż, 1863. Невялічкая выдадзеная без імя кніжачка, аўтарства якой прыпісана было таксама Аляшэўскаму¹⁰⁾.

3. “*Historja J.X. Jana Oleszewskiego o zamęczeniu W.W. O.O. Jakóba Kizikowskiego etc. w Cerkwi katedralnej św.Zofji połockiej przez Piotra Alexiejewcza, cara moskiewskiego, uczyniona dn. 30 czerwca (v.s.) 1705r.*” Гэтае паведамленьне апублікаваў а.Лікоўскі¹¹⁾.

Дасьледваньне зьместу вышэй памянёных крыніцаў прывяло нас да наступных высноваў:

- а) аўтарам “*Abrys...*” несумненна зьяўляецца а.Ян Аляшэўскі;
- б) “*Historja o pozabijaniu...*” была напісаная а.Антанам Завадзкім таксама кансультарам базылянскага закону ў 1713-1717гг.;

9) Кансультары (дарадцы – *рэд.*) складалі раду, прапановы якой мусіў улічваць протаархімандрыт інакш кажучы генэрал базылянскага закону. Аж да кангрэгацыі 1713г. абіраліся пажыццёва. Pelesz, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, Wien, 1884, т.II, стар.454-455.

10) Е.Малешэўскі, *Bibliografia pamiętników*, Warszawa, 1928, стар.63, паз.466.

11) Е.Лікоўскі, *Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX w.*, Warszawa, 1906, т.II, стар.268. Пра гэтую “*Historja...*” біскуп паведамляе: “Паведамленьне а.Аляшэўскага, рукапіс якога на 10 чацьвяртаках ліста ў вокладцы блакітнага колеру яшчэ некалькі дзесяткаў гадоў таму знаходзіўся ў бібліятэцы айцоў базылянаў бэльскіх пад №42,...даслоўна перапісаў дэкан холмскай капітулы а.Паўла Шыманскі.” **Д.К.у.** I 14, заўвага 1 (На самой справе ў пазначанай кнізе а.Лікоўскага гэты дакумант зьмешчаны пад тытулам “*Relacya ks. Jana Olszewskiego superyora klasztoru bazylińskiego w Witebsku o zamordowaniu Bazylianów Połockich*”, пад гэтым тытулам ён зьмешчаны й у нас – *рэд.*)

Базылянскі манастыр у Белай Падляшскай быў зачынены расейцамі ў 1865г. Чистович, *Очерк истории западно-русской церкви*, Петербург, 1884, т.II, стар.375. Што сталася з манастырскай бібліятэкай удакладніць ня здолелі.

в) “*Historja o zamęczeniu...*” зьяўляецца пераробкай без скажэньня зьместу, выкананай пасля 1721г. і цалкам абапёртай на папярэднім паведамленьні. Аднак жа існуе пэўная верагоднасьць, што пераробка гэтая выйшла з-пад пяра Аляшэўскага. Выкладзем доказы дзеля абгрунтаваньня вышэй прыведзеных высноваў.

З зьместу “*Abrys...*” вынікае, што ягоны аўтар цягам году 1704-1705 знаходзіўся ў Вільні, як вікары (намеснік – *рэд.*) базылянскага манастыру Сьв.Тройцы. З другіх жа крыніцаў ведаем, што гэтым вікарыям быў тады а.Аляшэўскі¹²⁾. У сьвятле ж так званай “гісторыі Аляшэўскага” бачым, што ейны аўтар займае ў той час пасаду супэр’ёра (старэйшага – *рэд.*) манастыра ў Віцебску¹³⁾. Каб разьвязаць гэтую супярэчнасьць насамперш падцьвердзім, што аўтарам “*Abrys...*” зьяўляецца Аляшэўскі. У 1706-1708гг. бачым аўтара помніку “як старэйшага на зьверхніцтве менскім”, на якім застаецца да сярэдзіны 1709г.¹⁴⁾ Разам з тым у розных дакумантах знаходзім у тым самым часе імя Яна Аляшэўскага, старэйшага менскага манастыру Сьв.Духа¹⁵⁾. У 1709-1710гг. і пазьней сустракаем аўтара “*Abrys...*” на пасадзе старэйшага барунскага, а з другога боку ведаем дакуманты, паводле якіх гэтую самую пасаду займае Ян Аляшэўскі¹⁶⁾. Гэтыя дадзеныя прыводзяць нас да думкі, што аўтар “*Abrys...*” ня мог напісаць “*Historja o zamęczeniu...*” Заглянуўшы ў парыскую “*Historja o pozabijaniu...*” на васьмнаццацітай старонцы прачытаем: “[падпісана] а.Антон Завадзкі З[акону] Сь[вятога] Б[азыля] В[ялікага] кансультар, супэр’ёр Сараканскі [sic! трэба без сумневу прыняць

12) **А.д.н.** стар.34 і 39. У віленскіх замкавых актах за 1705г. знайшлі пратэстацыю ад 14.IX “Я[гамосьці] айца Яна Аляшэўскага Закону Сь[вятога] Б[азыля] В[ялікага], вікарыя віленскага манастыру царквы Найсьвятое Тройцы на Я[га]м[осьці] пана Баніфацыя Мілеўскага”. Дзярж. Архіў у Вільне, vol.4720, fol.946.

13) Е.Лікоўскі, **Д.К.у.** II 278.

14) **А.д.н.** стар.47 і 59.

15) *Описание документов архива западно-русских униатских митрополитов (1701-1839)*, Петербург, 1907, №1122, стар.20. Яшчэ на сэсьі бэльскай кангрэгацыі ад 30.VIII.1709г. прысутнічае “Joannes Oleszewski, superior minscensis”. *Археографический сборник*, Вильно, 1900, т.XII, стар.164.

16) **А.д.н.**, стар.71 і 82. **О.а.у.м.** т.II, №1149, стар.30. У віленскіх замкавых актах за 1711г. ад 20.I ёсьць скарга Яна Аляшэўскага, як старэйшага барунскага. Дзярж. Архіў у Вільне, vol.4723, fol.234.

Тараканскі] М.Р. [manu propria]”¹⁷⁾. Зьвернемся да “*Abrys...*” Аляшэўскага, давер да якога ў нас умацавалі шматлікія архіўныя крыніцы, і знойдзем паведамленьне, што на кангрэгацыі (збор, аб’яднаньне— *рэд.*) ў Белай Падляшскай былі абраныя кансультарамі закону аўтар і тры іншыя законьнікі, між іх Антон Завадзкі “былы старэйшы віцебскі, а цяпер віленскі”¹⁸⁾. Зь іншых крыніцаў ведаем, што ў 1703г. гэты базылянцін быў старэйшым быценьскім, у чэрвені ж 1704г. ён піша ліст да протаархімандрыта закону (кіраўніка— *рэд.*) Лявона Кішкі, як ігумен манастыра ў Віцебску¹⁹⁾. Адсюль вынікае, што калі аўтар “*Historja o zamęczeniu...*” у вэрсыі апублікаванай Лікоўскім паведамляе пра сябе, што быў старэйшым віцебскім, дык быў ім Антон Завадзкі.

Адкажам цяпер на пытаньне: “У якіх гадох магло быць напісаным вышэй згаданае паведамленьне Завадзкага?” Заўважым, што ў 1717-1718гг. Завадзкі зьяўляецца супэр’ёрам манастыру ў Жыровічах, пасля чаго едзе на пасаду старэйшага ў Вільні й пазней да Быцця, дзе знаходзіцца аж да сьмерці, гэта значыць да 1737г.²⁰⁾ Дададзём да гэтага супастаўленьня наступнае: у 1719г. Завадзкі быў абраны протаархімандрытам інакш кажучы генэралам закону базылянаў, пад рукапісам жа “*Historja o pozabijaniu...*” падпісаўся як кансультар²¹⁾. З вышэй напісанага вынікае *terminus ante quem* (мяжа да якой— *рэд.*): 1717г. *Terminus a quo* (мяжа ад якой— *рэд.*) дазваляе вызначыць

17) Тараканы – у воласьці імянінаўскай кобынскага павету, непалёк ад мястэчка Антопаля. Гэта была царкоўная зямельная маёмасьць, якая ў 1708-1713гг. знаходзілася ва ўладаньні протаархімандрыта Лявона Кішкі, які тутакі ў 1710г. збудаваў царкву, а ў 1712г. заснаваў манастыр. “Objaśnienie praw i konstytucyj zakonnych” (рукапіс прыпісваецца Аляшэўскаму), *Археаграфічны зборнік*, Вільно, 1902, т.ХІІІ, стар.25.

18) *A.d.n.*, стар.72.

19) На сэсыі 6.IX.1703г. наваградзкай кангрэгацыі (зьезды базылянаў, якія адбываліся кожныя 4 гады) прысутнічае Завадзкі як вікары быценьскі, на сэсыі белскай кангрэгацыі ад 28.VIII.1709г. бачым яго як супэр’ёра віцебскага. Пра ліст Завадзкага да Кішкі ад 11.VIII.1709г. згадвае М.Дзікоўскі, спасылаючыся на бясэнныя вартасці рукапісу, які цяпер няведама дзе знаходзіцца, так званы “*Acta Kisciana*”. Н.Диковский, *Базиліанскі ордэн і яго значэньне ў заходне-рускай уніятскай царкве XVII і пачатку XVIIIв.* Гродненскія епархіяльныя ведамості, 1906, №24–25, стар.676.

20) Петрушевич, *Сводная галицко-русская летопись с 1700 по 1772г.*, ч.1, Львов, 1887, стар.70–71. Stebelski, *Ostatnie prace*, стар.СХ.

21) Stebelski, *Ostatnie prace*, стар.ХС.

наступны ўрывак “*Historja o pozabijaniu...*”: “Цар маскоўскі... забіў, жорстка катуючы, чатырох сьвятароў, а пятага брата клерыка пасля сьмяротных ранаў, Г[оспад] Бог дзеля сьведчаньня аб гэтай тыранскай акцыі... аж да сёньняшняга дня 28 траўня 1713 году жывым захоўвае”²²⁾. Праўдападобна, што вышэй прыведзеная дата ёсьць разам з тым датай напісаньня “*Historja o pozabijaniu...*”, бо толькі ад 1712г. існаваў Тараканскі манастыр (Манастыр існаваў ад 1517г., тут адбываліся базылянскія кангрэгацыі ў 1656 і 1661гг., але высноваў аўтара гэта не абвяргае— *рэд.*).

Важным у раскрыцьці забытага загадка можа быць тое, што падае пра Аляшэўскага й Завадзкага на падставе архіўных пошукаў М.Дзікоўскі. Выяўляецца, што а.Ян Аляшэўскі, паміраючы ў 1723г., пакінуў пасля сябе рукапіс зь вельмі даўгім назовам, які падае ў скароце: “*Pominnik albo wizerunek śmiertelności ludzkiej przez opisanie wielbnych ojców i braci, zmarłych w Zakonie Ś-o Bazylego od roku 1686 aż do roku terażniejszego 1721 od jednego zakonnika tejże reguły*”. (Памінальнік альбо выяўленьне людзкае сьмяротнасьці праз апісаньне вялебных айцоў і братоў, памерлых у законе Сь[вятога]а Базыля ад 1686 году аж да цяперашняга 1721, праз аднаго законьніка таго ж закону— *рэд.*) Прадаўжальнікам гэтага “Памінальніка” стаўся Антон Завадзкі, які працягнуў яго да 1730 году й пазначыў наступным назовам: “*Dyptycha patrum et fratrum Ord. S. Basilii M., collecta a Ioanno Oleszewski, Consultore Ordinis, superiore Torokanensi, continuata vero per Antonium Zawacki ex-protoarchimandritam, consultorem et superiorem Torocanensem ad annum 1730. Quibus praefixus est Catalogus patrum et fratrum A-º 1675 viventium et ad finem libri annexa historia de nostris in odium fidei Polociae A-º 1705 trucidatis*.” (Дыптых айцоў і братоў Зак[ону] Сь[вятога]а Базыля В[ялікага], сабраны Янам Аляшэўскім, кансультарам закону, супэр’ёрам тараканскім прадоўжаны Антонам Завадзкім, экс-протаархімандрытам,

22) “*Historja o pozabijaniu...*”, стар.4. Так званая “*Historja J.X. Jana Oleszewskiego...*” утрымлівае толькі пазначэньне году, дакладная ж дата ў гэтым урывку апушчаная.

кансультарам і супэр'ёрам тараканскім да 1730 году. Які дапоўнены сьпісам айцоў і братоў, дажыўшых да 1675г., і напрыканцы кнігі далучаная гісторыя нашых, забітых празь нянавісьць да веры ў Полацку ў 1705г.– рэд.) Калі ў двух словах гісторыя рукапісу наступная. Трэцяга верасьня 1729г. ён быў ахвяраваны Завадзкім манастырскай бібліятэцы ў Быцені, у 1731г. перавезьлі яго да Жыровічаў, у сярэдзіне XIXст. перайшоў ва ўласнасьць Паўла Дабрахотава й урэшце ў канцы мінулага стагодзьдзя стаўся складоваю часткай збору Імпэратарскае бібліятэкі ў Петэрбурзе. Трэба аднак падкрэсьліць, яшчэ перад тым як трапіць у рукі Дабрахотава рукапіс быў ампутаваны праз адцён “*annexa historia de nostris... trucidatis*”²³. Неабходна прызнаць, што гэтая адцятая частка “*Dyptycha patrum...*” дакладна невядомым нам чынам накіравалася да Парыжу, каб у 1863г. зьявіцца ў друку як “*Historja o pozabijaniu...*”.

Застаецца нам яшчэ адказаць на пытаньне: “Калі й кім выкананая пераробка “*Historja o pozabijaniu...*” на апублікаваную Лікоўскім “*Historja o zamęczeniu...*”. Адбылося гэта не раней 1721г., на што паказвае наступны ўрываек пераробкі: “Пётар І Аляксеевіч, якога першым зь вялікіх князёў маскоўскіх абвясцілі імператарам...”²⁴. Пераробка вызначылася ў падзеле “*Historja o pozabijaniu...*” на параграфы, больш аздобным і ўрачыстым стылі некаторых выразаў, а таксама ў апусьчэньні двух урывкаў, зь якіх апошні, што апісвае пажар Віцебска, ня мае ніякае лягічнае сувязі з асноўнаю часткай паведамленьня. Адным словам пераробка выкананая, каб зрабіць “*Historja o pozabijaniu...*” цікавейшай. Асноўная частка зместу фактычна

23) Н.Диковский, *Базиліанский орден и его значение в западно-русской униатской церкви XVII и начале XVIIIв.* Гродненские епархиальные ведомости, 1906, №38, стар.1023–1024. Хто ампутаваў рукапіс Дзікоўскі паведаміць ня можа й выказвае прыпушчэньне, што “*Historia de nostris... trucidatis*” зьяўляецца верагодна тым самым паведамленьнем копію якога апублікаваў Лікоўскі. Гіпотэза гэта ня можа ўтрымацца ў сьвятле вышэй прыведзеных высноваў. Сабраныя намі дадзеныя трэба для дакладнасьці дапоўніць паведамленьнем, якое прывёў Кургановіч, што ў Акадэміі Навук у Петэрбурзе знаходзіцца наступны рукапіс (сыгнатура кнігі № P/1): “*Помяник монастыря тороканскаго (1686–1721), писанный в 1758 году*”. Кургановіч, *Дионисий Жабокрицкий епископ луцкий и острожский*, Киев, 1914, стар.76, заўвага 2. Быць можа з гэтага рукапісу, які зьяўляецца копіяй напісанага Аляшэўскім “*Памінальніка*”, паходзіць “*Historja o zamęczeniu...*”. Цяжка зразумець!

24) Е.Лikowski, *Д.К.и.* II 275. Тытулы айца айчыны, імператара й вялікага надаў цару Пятру сэнат 31.X.1721г. Соловьёв, *История России*, XVII, 404.

засталася такой самай. Не выключана, што пераробку выканаў сам Аляшэўскі, які насуперак сьцьвержаньняў некаторых аўтараў, памёр не ў 1720г., а на тры гады пазьней²⁵.

Заслугоўвае ўвагі той факт, што Ігнат Сыцябельскі, пішучы ў 1781г. сваю вядомую працу “*Dwa wielkie światła...*” карыстаў не з першапачатковага тэксту паведамленьня Завадзкага, але зь пераробкі, якую будзем менавіць паведамленьнем псэўда - Аляшэўскага²⁶. Мусім на заканчэньне адзначыць, што канчатковую выснову аб дзвюх рэдакцыях аднаго паведамленьня можна будзе сфармуляваць толькі пасля адшуканьня й вывучэньня аўтографаў. Мяркуем, што прыведзеныя вышэй, крытычныя заўвагі прыдадуцца ў будучыні выдаўцам крыніцаў па гісторыі царкоўнае Уніі.

Застаецца нам яшчэ разгледзіць іншую групу крыніцаў, якую складаюць тры паведамленьні пра забойства полацкіх базылянаў.

1.”*Diarium excidii monasterii Polocensis Basilianorum, cum sancta Romana Ecclesia unitorum, patrati a Serenissimo Moschoviae Duce, anno praesenti 1705 die 11 et 12 Julii*” (Апісаньне зьнішчэньня полацкіх манахаў базылянаў, зьяднаных з сьвятою царквой рымскай, зьдзейсьненае бяз боязі князем маскоўскім сёлета 11 і 12 ліпеня 1705.– рэд.) Частку гэтага апісаньня адшукаў а.Э.Лікоўскі, дзякуючы выпісцы, знойдзенай у паперах, што засталіся пасля а.П.Шыманскага²⁷. У выніку далейшых пошукаў знайшлі цалкам гэтае паведамленьне надрукаваным у выданьні

25) Год 1720г. як дату сьмерці Аляшэўскага падаюць: И.Чистович, *Очерк истории западно-русской церкви*, II, 371, а таксама Ёсафат Скрутень “*Записки Чину Св.Василія Великого*”, Жоўква, 1924, стар.119. Але ж у *О.а.у.м.* (т.ІІ, №1211, стар.49) знаходзім імя Я.Аляшэўскага ў 1721г. як протакансультара О.С.В.М. Е.Гіжыцкі паведамляе, што Аляшэўскі быў супэр'ёрам у Тараканах каля 1718г. Wołyniak, *Siedziba bazylianów w Torokaniach*, Kraków, 1906, стар.22. Ускосна аб тым самым сьведчыць прывілей ад 7.VI.1721г., выдадзены каралём Аўгустам II “Ягамосьці айцу Яну Аляшэўскаму, кансультару Закону С-а Базыля Вялікага й усім іхмосьціям айцам базылянам манастыру тараканскага”. Выпіс ад 11.VI.1721г. з кнігі Літоўскага Трыбуналу, Аддзел рукапісаў унівэрсітэцкай бібліятэкі ў Вільне, папка А430.

26) J.Stebelski, “*Dwa wielkie światła na horyzoncie polockim czyli żywoty ś.s.panien i matek Ewfozyny i Parascewji*”, т.ІІ, Chronologia, Wilno, 1781, заўвага да стар.407–408.

27) Е.Лikowski, *Д.К.и.* I 14 заўвага.

”Витебская старина” і змаглі яго параўнаць з копіяй арыгіналу, дасланай а.Майштовічам з Рыму²⁸⁾.

2.Апублікаваная Л.Пары (L.Paris) ”*Relation des cruates exercées par le grand – duc de Moscovie sur les religieux catholiques du monastère de Poloczka, dans la Russie Blanche, les XI et XII de Juillet 1705; envoyé au pape par M. le nonce de Pologne.*” (Паведамленьне аб жорсткіх злачынствах, учыненых вялікім князем Маскоўскім над манахамі полацкага манастыра ў Беларусі XI і XII ліпеня 1705; даслае папу С[падаром] нунцыям у Польшчы– рэд.) Паведамленьне гэтае было вядома аўтару манаграфіі пра Сьв.Язафата, але месца знаходжаньня ім ня вызначана²⁹⁾.

3.”Ведомость, разосланая из Рима по всем епархиям о убиении монахов из ордена Св.Василия, которое учинил царь 11 июля”. Дакумант гэты знойдзены Устралавым у Галоўным архіве ў Маскве й апублікаваны ім у IV-м таму выданьня ”История Петра Великого”. Пры гэтым Устралаў адзначыў, што маем дачыненне з расейскім перакладам, выкананым з грэцкага перакладу арыгіналу італійскага³⁰⁾.

Пасьля стараннага супастаўленьня й параўнаньня зместу гэтых дакумантаў прыйшлі да высновы, што маюць яны значнае падабенства, якое дазваляе прыпусьціць існаваньне аднаго першаўзору. ”*Relation des cruates...*” здаецца ёсьць пераробкай, дакладней кажучы вольным перакладам. Характэрна, што зьяўляюцца ў ёй ”каталікі” там, дзе ў ”*Diarium excidii...*” ёсьць ”уніаты”.

Акрамя гэтага ўражлівага падабенства апошнія часткі абодвух паведамленьняў розняцца прынцыпова. ”*Diarium excidii...*” кажа, што ўсю маёмасьць полацкага манастыру цар

28) А.Сапуноў (Витебская старина, Витебск, 1888, т.V, ч.1, стар.559) спасылца на кніжку: R.P.D. Kornelio Polocens. praetensae donationis. Pro illustr. et referend. d. archiep. Polocens. totoque clero saeculari ritus Graeci uniti. Contra Ven. Collegium p.p. Societatis Jesu, Roma, Typis Zinghi–Monaldi, 1726. Арыгінал захоўваецца ў архіве Congregationis de Propaganda Fide. Moscovia, Polonia e Rutheni. Miscellanea, т.II, fol.325–330. У параўнаньні з тым, што апублікаваў Сапуноў, дасланая нам з Рыму копія ўтрымлівае шэраг адхіленьняў, галоўным чынам у чаргаваньні выразаў.

29) L.Paris, Le cabinet historique, Revue trimestrielle, Paris, 1855, т.I, стар.48–53. A.Guépin, Un apôtre de l’union Saint–Josaphat, Paris, 1898, т.II, стар.440 заўвага.

30) Н.Устрялов, История Петра Великого, Петербург, 1863, т.IV, ч.1, стар.339–340.

перадаў каманданту маскоўскага гарнізону ў замку³¹⁾. ”*Relation des cruates...*” згадваючы гэта, зьмяшчае інфармацыю пра замыслены Пятром Вялікім перасьлед езуітаў³²⁾.

Калі казаць пра расейскую ”Ведомость...” дык яна значна меншая памерамі й зьяўляецца папросту канспэктам ”*Relation des cruates...*”. Кажам пра пераемнасьць ”Ведомость...” у адносінах да ”*Relation des cruates...*”, бо ўтрымлівае яна ў канцы фрагмэнт пра езуітаў, якога няма ў ”*Diarium excidii...*”. На падставе зместу гэтых трох паведамленьняў можам выказаць абгрунтаванае прыпушчэньне, што першаўзорам зьяўляецца лацінскі ”*Diarium excidii...*”, які пазьней Кангрэгацыяй Пашырэння Веры ў прапагандовых мэтах быў перакладзены на мовы французскую й італійскую.

Што да самаго ”*Diarium excidii...*”, удалося адшукаць нам у архіве гэтай самай кангрэгацыі ”*Continuatio Diarii Polocensis...*” (Працяг апісаньня полацкага– рэд.) з пазначанай датай напісаньня, дзякуючы гэтаму можам вызначыць terminus ante quem дзёньніка 7 верасьня 1705г.³³⁾

Дзякуючы зычлівасьці прафэсара Е.Ф.Шмурло, нядаўна спачыўшага ў чэскай Празе расейскага вучонага, змаглі займець копіі некалькіх дакумантаў зь ягонага прыватнага збору. На падставе гэтых копіяў з актаў Ватыканскага архіву вызначылі наступнае:

Першае. Аўтарам ”*Diarium excidii...*” зьяўляецца прота-

31) ”Constitut nobis recentissime et hoc, quod idem serenissimus dux Moscoviae bona omnia dicti Polocensis monasterii suo fisco adsciverit et gubernatori arcis Polocensis Moscovitae eadem donaverit; metus est, ut cum caeteris caenobiis idem non faciat”, А.Сапунов, В.с., т.V, стар.564.

32) ”J’ajouterai à cette relation ce qu’on a appris de la bouche même du pape a qui Mgr. le nonce de Pologne a écrit que le czar avait juré de traiter tous les Jésuites de la même manière qu’il avait traité les religieux de Saint–Basile”. L.Paris, c.h. т.I, стар.53. Вынікае пасьля супярэчнасьць у даце наведаньня Пятром Вялікім полацкага схізматычнага Багаяўленскага манастыру. ”Tragediae huic non postremum addidit pondus monasterium aliud Polocense schismaticorum, in quo die decima iulii mensis consistens princeps, cum quid ab eo sui expeterent religiosi...”, А.Сапунов, В.с., т.V, стар.563. У ”*Relation des cruates...*” жа чытаем: ”Cette sanglante tragédie ne se termina pas là. Le czar étant allé a un monastere de schismatiques ce même jour le XI Juillet, il demanda aux religieux ce qui ils souhaitaient”. L.Paris, c.h. т.I, стар.52.

33) Архіў Кангрэгацыі Пашырэння Веры ў Рыме. ”*Continuatio Diarii Polocensis de data 7 Septembris Chrapinae 1705*”. Scrittura riferite nei Congressi. Moscovia, Polonia e Rutheni. a. 1700–1719, vol.3, fol.157.

архімандрит базылянскага закону Лявон Лукаш Кішка, які між іншым абাপёр сваё паведамленьне на аповядзе выдавочцы войта полацкага. Сьведчыць пра тое *"Probationes relationis Basilianorum unitorum sacracidii..."* (Кароткае паведамленьне пра святабойста базылянаў уніятаў...— рэд.) мітрапаліта Лявона Заленскага³⁴).

Другое. Знойдзеныя намі ў папках Тэнэ вялікая й цікавая *"Relation du massacre..."* зьяўляецца перакладам напісанай на дзень раней па-лацінску *"Historia cruentae caedis..."*. Перш чым патрапіць у Рым гэтае паведамленьне прайшло праз рукі мітрапаліта Заленскага, біскупа Жабакрыцкага й нунцыя Спады³⁵.

Згаданае вышэй напісанае ўніяцкім мітрапалітам *"Probationes relationis Basilianorum unitorum sacracidii..."* каштоўнае сваім аўтарствам. На падставе копіі дэпешы нунцыя Гарацыя Спады ад 28 верасьня 1705г., якая знаходзіцца ў бібліятэцы Красінскіх, можам сьцьвярджаць, што паведамленьне сваё мітрапаліт напісаў у манастыры ў Тынцу ў першай палове верасьня 1705г. і праз свайго слугу даслаў нунцыю ў Апаву (Сылезыя), які пераслаў яго як дадатак да Рыму³⁶...

Між паведамленьняў пра так званыя падзеі полацкія 1705г. асабліва ўлюбёнай была апублікаваная Тэнэ *"Relazione dello stato delle cose di Moscovia umiliata nel 1707 a Sua Santità da un missionario di Mosca"*³⁷. Гэтае агромністае паведамленьне

34) "Illam relationem oculatus testis fecit R—mo Patri Provinciali D—nus Burgravius, alias locumtenens Ill—mi Palatini Polocensis: et ipse de suo officio pulsus". "Diarium hoc conscripsit Reverendissimus Proto—Archimandrita bene examinatis suis de hoc toto negotio exploratoribus fidissimis, quos cum vicinus Polociae esset, rustico habitu ad locum facti miserat. Idemque oculatum testem habuit superfatum Burgravium Polocensem de his omnibus suprascriptis". Ліст мітрапаліта Л.Заленскага бязь месца й даты. Archivio Vaticano. Nunz. di Polonia, vol.130.

35) "Relation du massacre fait dans le monastere de Basiliens unis de Polocz par le czar de Moscovie et ceux de sa suite au mois de Juillet de l'an 1705". Безымянная, але датаваная: Ракаў 18.VII.1705. Папкі Тэнэ, ч.VII. Рукапіс бібліятэкі Красінскіх, №4557, fol.252–253. (Archivio Vaticano. Nunz. di Francia 1705, vol.II. fol.279.) "Historia cruentae caedis, breviter et levi calamo exarata, quae in Polocensi Monasterio Basilianorum unitorum patrata est per manus Moschovitici Czari, eiusque asseclorum XI—ma et XII—ma Julii 1705". Archivio Vaticano. Nunziatura di Polonia, vol.130

36) Папкі Тэнэ, ч.VII., Дэпеша нунцыя, архібіскупа Лукі, да кардынала дзярж. сакратара з Апавы 28.IX.1705. Рукапіс бібліятэкі Красінскіх у Варшаве №4557.

37) A.Theiner. "Monuments historiques relatifs aux règnes d'Alexis Michaelovitch, Teodor III et Pierre le Grand Czars de Russie", Rome, 1859, стар.409–412.

бязыменнага езуіта да сёньня зьяўляецца найважнейшай, папросту клясычнай крыніцай, якой не мінаў амаль ніхто з тых гісторыкаў, што пісалі пра стаўленьне Пятра Вялікага да ўніятаў. Тым часам не зьвярнулі належнае ўвагі на шэраг недакладнасьцяў і супярэчнасьцяў *"Relazione..."* з дадзенымі, вядомымі зь іншых крыніцаў. Урэшце, абмінаючы гэтыя разнагалосьсі, неабходна згадаць пра тэндэнцыйнасьць значнае групы крыніцаў, якія тычацца стаўленьня Пятра Вялікага да ўніятаў і царкоўнае ўніі. Амаль бязмоўныя лісты й мэмарыялы місыянэраў — езуітаў, што працавалі ў маскоўскай дзяржаве ў часе панаваньня творцы новае Расеі. Яны, падпарадкоўваючыся закону творчага аптымізму, паказвалі Пятра Вялікага талерантным, які шчыра сымпатызаваў каталіцтву, сябрам і дабрачынцам Societatis Jesu й да таго падобнае. Прыкладам такі пракуратар ці кіраўнік маскоўскае місьі а.Ільля Броджыя (Broggio), які мог бы данесьці да нас каштоўную інфармацыю, калі ў часе забойства базылянаў полацкіх суправаджаў расейскую армію, абмежаваўся кароткаю заўвагай: "Пра тое які сумны выпадак здарыўся з уніятамі ў Полацку, яшчэ не ўважаю за разумнае апісваць з гэтага места [Вільні]"³⁸. Той самы Броджыя праз два гады паводле жаданьня цара Пятра хутка рушыў спачатку да Вэны, а пазьней да Рыму, каб пераканаць імператара й папу ў незвычайнай прыхільнасьці маскоўскага ўладара да каталіцтва, пра чаканьне тым папскага нунцыя й да таго падобнае³⁹.

Пераклад з польскае мовы зроблены паводле выданьня: Deruga Aleksy. *Piotr Wielki, a unicy i unija kościelna 1700-1711*, Wilno, 1936, стар.III - XVIII.

38) Ліст Броджыя да правінцыяла чэскай правінцыі S.J. а.Яна Мюлера датаваны: Вільня 17.VIII.1705. "Письма и донесения иезуитов о России конца XVII и начала XVIIIв.", Петербург, 1904, стар.312.

39) Лісты Броджыя да яго ж ад 23.IV. і 10.VIII.1707. "Письма и донесения иезуитов...", стар.348 і 352.

Ахвяры й сьведкі

Праблемай, якую паспрабуйма, хаця б і часткова, развязаць у гэтым разьдзеле, зьяўляецца высвятленьне як імёнаў полацкіх пакутнікаў, гэтак і іншых прысутных манахаў - базылянаў полацкага манастыру, што засталіся жывымі.

З паведамленьняў першае групы крыніцаў ведаем, што на той час у манастыры было дзевяць манахаў (*"Historja o pozabijaniu..."* і *"Historja o zamęczeniu..."*). З прычыны адсутнасьці ў царкоўных гэрархаў дакладных зьвестак пра падзеі, яны пісалі да Рыму, што былі забітыя ўсе. Таму пералік манахаў у *"Diarium excidii..."* і *"Relation des cruautés..."* пэўна й ёсьць сьпісам духоўных асобаў базылянскага манастыру Сьв.Сафіі. Колькасьць забітых манахаў розныя крыніцы падаюць розную: паводле *Магілёўскае кронікі*, *"Relazione dello stato..."*, *Мэмарыяла Пятра I* - пяцёра, паводле *"Historja o pozabijaniu..."* і *"Historja o zamęczeniu..."* - чацьвёра. Спробу ўзгадніць зьвесткі розных крыніцаў зробім ніжэй.

Цяпер прывядзем паасабовы разгляд паводле часу пакутаў як саміх пакутнікаў, гэтак і сьведкаў падзеяў.

1. Айцец Канстантын Заячкоўскі (згодна *"Diarium excidii..."* і *"Relation des cruautés..."* - Заячкоўскі) - вікары (намесьнік) полацкага манастыру. Паводле найбольш падрабязных крыніцаў *"Historja o pozabijaniu..."* і *"Historja o zamęczeniu..."* забойства распачатае менавіта зь яго. Забіты паводле *"Diarium excidii..."* і *"Relation des cruautés..."* ля галоўнага алтару, паводле *"Historja o pozabijaniu..."* і *"Historja o zamęczeniu..."* ля алтару Сьв.Язафата. Цар зьбіў яго кіём, паадцінаў вушы, а пасья загадаў павесіць. Але перад тым як павесіць яго катавалі на востраве, каб дазнацца пра месца схову

царкоўных каштоўнасьцяў і парэшткаў Сьв.Язафата. Пасьля павешаньня цела было ўкінутае ў Дзьвіну.

2. Айцец **Тэафан Калбячынскі** - казалнік полацкага манастыру. Атрымаў адукацыю ў папскай калегіі ў Брансбэрзе. Напярэдадні падзеяў перадаў свае абавязкі а.Клемэнту Разьнятоўскаму, а сам зьбіраўся на такую самую пасаду да Віцебска (*"Historja o pozabijaniu..."*) ці Вільні (*"Historja o zamęczeniu..."*). Паводле *"Diarium excidii..."*, *"Relation des cruautez..."* і *Магілёўскае кронікі* забойства распачатае зь яго. Цар зьбіў на зямлю й нацкаваў вялізнага, чорнага ангельскага сабаку, які ледзьве што не да сьмерці закусаву яго. Потым быў павешаны. Паводле *"Historja o pozabijaniu..."* і *"Historja o zamęczeniu..."* схоплены расейскімі ахвіцэрамі, калі спрабаваў выйсьці з царквы, прыцягнуты да алтару Сьв.Язафата. Тут цар ці то адсек яму галаву, ці то разам зь Меншыкавым працялі яго шпагамі наскразь. Пасьля сьмерці цела пэўна спаленае.

3. Айцец **Якуб Кнышэвіч** - рэгэнт (кіраўнік) царкоўнага хору. Паводле *"Historja o pozabijaniu..."* і *"Historja o zamęczeniu..."* жудасна пасечаны ахвіцэрамі ў другім баку царквы ў той час, калі цар зь Меншыкавым катаваў а.Канстантына Заячкоўскага. Празь нейкі час памёр ад ранаў. Пасьля сьмерці цела пэўна спаленае.

4. Айцец **Якуб Кізікоўскі** - супэр'ёр (старэйшы) полацкага манастыру. Адукацыю набыў у Грэцкай калегіі ў Рыме, доктар тэалёгіі. Напярэдадні падзеяў здаў свае абавязкі а.Лаўрэну Капарскаму, а сам зьбіраўся на пасаду старэйшага віленскага манастыру Сьв.Тройцы. Паводле *"Historja o pozabijaniu..."* і *"Historja o zamęczeniu..."* схоплены расейскімі вайскоўцамі ля манастырскае брамы й дзе потым быў закатаваны невядома. Але *"Diarium excidii..."* і *"Relation des cruautez..."* паведамляюць, што ён быў забіты царом у сваёй кельі. Паводле ж *Магілёўскае кронікі* працяты царом шпагай, калі ўваходзіў у царкву. А дзесятай гадзіне ўвечары быў прыцягнуты вайскоўцамі да манастырскага пакою, дзе праз паўтары гадзіны аддаў Богу

душу. Пасьля сьмерці цела пэўна спаленае.

5. Брат **Язэп Анкудовіч** (паводле *"Diarium excidii..."* і *"Relation des cruautez..."* - Язафат) - *"Historja o pozabijaniu..."*, *"Diarium excidii..."* і *"Relation des cruautez..."* паведамляюць, што быў закрыстыянінам (шатнікам). Пэўна гэтай згадцы можна давяраць. *"Historja o pozabijaniu..."* і *"Historja o zamęczeniu..."* даводзяць, што пасечаны разам з а.Якубам Кнышэвічам расейскімі ахвіцэрамі, але выжыў. *"Diarium excidii..."* і *"Relation des cruautez..."* паведамляюць, што працяты царовай шпагай калі маліўся ля алтару Сьв.Язафата. Да таго ж *Магілёўская кроніка*, *"Relazione dello stato..."*, *Мэмарыял Пятра I* сыцьвярджаюць пра пяцёра забітых. Верагодна з пункту гледжаньня расейцаў быў у безнадзейным стане, таму яшчэ да скону залічаны да палеглых. Іншыя крыніцы пакарысталіся афіцыйнай інфармацыяй. Больш абазнаньня *"Historja o pozabijaniu..."* і *"Historja o zamęczeniu..."* паведамляюць, што застаўся жывым дзеля сьведчаньня аб тых жаклівых падзеях. Аднак не выключана, што пятаю ахвярай была невядомая нам асоба.

6. Айцец **Клемэнт Разьнятоўскі** (у *"Historja o zamęczeniu..."* згаданы й як Лаўрэн, але гэта пэўна памылкова, бо імя Лаўрэн меў новы супэр'ёр а.Капарскі) - новы полацкі казалнік, які зьмяніў на гэтай пасадзе а.Тэафана Калбячынскага. Быў сьведкам падзеяў у царкве Сьв.Сафіі. Паведаміў а.Якубу Кізікоўскаму аб злачынствах царовых. Схаваўся з трыма іншымі манахамі ў сутарэньнях манастыру. Пазьней быў схоплены й увязьнены на 22 тыдні (*"Historja o pozabijaniu..."* і *"Historja o zamęczeniu..."*).

7. Брат **Мялет Кандратовіч** - паводле *"Diarium excidii..."* і *"Relation des cruautez..."* быў дыяканам, *"Historja o zamęczeniu..."* падае, што займаў пасаду закрыстыяніна, а *"Historja o pozabijaniu..."*, што нядаўна прыбыў з навіцыяту. Як відаць зьвесткі даволі супярэчлівыя. Схаваўся зь іншымі манахамі ў сутарэньнях манастыру. Пазьней быў схоплены й увязьнены на 22 тыдні (*"Historja o pozabijaniu..."* і *"Historja o zamęczeniu..."*).

8. Айцец **Гаўрыла Каляда** - спаведнік, яго згадваюць сярод іншых манахаў манастыру "*Diarium excidii...*" і "*Relation des cruautez...*". Далейшы лёс невядомы.

9. Айцец **Міхал Кавалеўскі** - яго згадваюць сярод іншых манахаў манастыру "*Diarium excidii...*" і "*Relation des cruautez...*". Далейшы лёс невядомы.

10. Айцец **Забролка** - згаданы толькі ў "*Historja o pozabijaniu...*". Схаваўся зь іншымі манахамі ў сутарэньнях манастыру. Пазьней быў схоплены й увязьнены на 22 тыдні.

11. Брат **Б.** - згаданы толькі ў "*Historja o pozabijaniu...*". Схаваўся зь іншымі манахамі ў сутарэньнях манастыру. Пазьней быў схоплены й увязьнены на 22 тыдні.

Як відаць приведзены сьпіс большы за агульную колькасьць манахаў, приведзеную ў "*Historja o pozabijaniu...*" і "*Historja o zamęczeniu...*". Калі першыя сем асобаў згаданыя ў чатырох дакументах "*Historja o pozabijaniu...*", "*Historja o zamęczeniu...*", "*Diarium excidii...*" і "*Relation des cruautez...*", дык знаходжаньне іншых чатырох асобаў у полацкім манастыры патрабуе далейшага высьвятленьня, што магчыма пры ўмове адшуканьня новых сьведчаньняў пра падзеі 11 ліпеня 1705г.

Укладальнік

***Historia o pozabiianiu bazilianów
w połockiey cerkwi przez cara moskiewskiego, etc.
w roku 1705tym dnia 30 junia starego***

***Гісторыя забойства базылянаў
у полацкай царкве царом маскоўскім, etc¹⁾.
у 1705тым годзе 30 чэрвеня старога [стылю]***

Ніколі нябачны й нячуты ад пачатку перасьледу Царквы Хрыстовай (цэзарамі, каралямі й уладарамі, што паганству служылі, ані найгоршымі гаратыкамі) не практыкаваны аж да 30 чэрвеня паводле старога календара 1705 году, славыты й для наступных стагодзьдзяў дзівосны, для Царквы Хрыстовай у Русі, Літве й Польшчы, што ў адзінстве Сьвятым з Царквой Сьвятой Рымскай, якая (як і для ўсіх іншых ва ўсім сьвеце каталіцкіх цэркваў, і што між народаў яшчэ ня верных) ёсьць агульнаю пераможнай настаўніцай і маці, слаўны, закону Сь[вятога] Базыля В[ялікага] аздобны, адшчапенству грэка-расейскаму ганебны, шырока вядомы ўчынак вялікага манарха расейскага Пятра Аляксеевіча цара маскоўскага, неразумнага веравызнаньня й вар'яцкае палкасьці гнюсны *экспэрымэнт*²⁾ зьдзейсьнены публічна 30 чэрвеня 1705г. паводле старога, а 11 ліпеня паводле новага календара ў катэдральнай полацкай царкве Сьв.Сафіі пасыла шостаі гадзіны ад палудня, паводле зьвестак, што здолеў атрымаць як ад сваіх братоў манахаў (асабліва тых удзельнікаў, што засталіся пасыла таго жорсткага ўчынку) гэтак і ад саміх маскоўскіх людзей (што былі тамака, а потым ў Віцебску) дзеля напаміну апішу.

Калі згаданы цар маскоўскі Пётар Аляксеевіч за сьвятую веру з прычыны адзінства з Сьвятой Царквою Рымскай забіў жорстка катуючы, рознымі сьмерцамі, што ніжэй будзе

1) і г.д. (лац.)

2) учынак (ад лац. experimentum)

выкладзена, чатырох сьвятароў, а пятага брата клерыка пасья сьмяротных удараў, Госпад Бог дзеля сьведчанья аб гэтай тыранскай акцыі (пра якую ніхто іншы дакладна паведаміць ня мог) аж да сённяшняга дня 28 траўня 1713 году, жывым захоўвае. І насамперш:

Якімі ёсьць прычыны гэткае жорсткасьці? Спосаб [і] час? Тып сьмерці кожнага з забітых? Зьнішчэньне целаў?

І хаваньне гэтага зьнішчэньня? Спосаб і час.

Утрыманьне жывымі некаторых манахаў, што засталіся ў тым самым полацкім манастыры, нарэшце *элібэрацыя*³⁾ з-пад варты.

1. Ніводнае прычыны, ня толькі ніводная асоба, але й увесь закон, ані хто з уніятаў для гэткага сьвятабойства ня толькі цару, але й ніводнаму маскалю нідзе ня даў. Што ж да полацкага манастыра Сьв. Сафіі, досыць таго доказу, што генэрал князь Мікіта... Рапнін⁴⁾, ужо блізу паўгады стаяўшы з войскам у Полацку, часьцяком бываў у манастыры ў айца старэйшага **Якуба Кізікоўскага**, ласкава да яго *канвэрсуючы*⁵⁾ з асабліваю, ці меў ці выяўляў, *канфідэнцыяй*⁶⁾.

Барыс Пятровіч Шарамет⁷⁾ фэльдмаршал артылерыі, бываючы ў Полацку, таксама бываў у манастыры й царкве й па-людзку абыходзіўся. *Deniq[ue]*⁸⁾ заўсёднае наведаньне ніжэйшымі ахвіцэрамі й людзьмі адбывалася ў варунках надзвычайнае ўзаемнае ветлівасьці й не дало ані нашым, ані магло стацца прычынай для крыўды, ці незадаволенасьці й звароту да манарха, і ягонага на такія справы абурэньня. Увогуле толькі айцы бэрнардыны, францішканы й дамініканы, разважаючы аб ёй, паведамлялі, што на Сьвятога Пятра па-рымскаму ў полацкім францішканскім касьцёле базылянскі

3) вызваленьне (ад лац. *eliberatio*)

4) Рапнін Мікіта Іванавіч (1668-1726), князь, расейскі генэрал-фэльдмаршал (1725). У часе Паўночнае вайны 1700-1721гг. кіраваў корпусам.

5) зьвяртаючыся (ад лац. *conversatio*)

6) прыязнасьці (ад лац. *confidentia*)

7) Шарамет(Шарамецеў) Барыс Пятровіч (1652-1719), граф (1706), расейскі ваявода (1681), генэрал-фэльдмаршал (1701). У часе Паўночнае вайны 1700-1721гг. кіраваў артылерыйскім корпусам.

8) нарэшце (лац.)

тэалёг і казальнік **Theophanes**⁹⁾ **Калбячынскі**, кажучы аб зьверхнасьці Сьв.Пятра над апосталамі й біскупа патрыярха рымскага над іншымі патрыярхамі прамаўляў, але безь ніякай абразы гэтага народу й прапазыцыі публічнага выкрыцьця ягонае схізмы. Маскалі ж іншую вэрсыю гэткае рэзалюцыі царскай гнюсна апасья ўжо распаўсюдзілі, што нібыта айцы, якія ў царкве знаходзіліся, а дакладней адзін зь іх полацкі вікары айцец **Канстанцін Заячкоўскі**, словамі сваімі цара зьняважыў, што ёсьць выразным фальшам і будзе паказана ніжэй, дзе пісана аб пачатку гэтага забойства гнюсна распачатага з таго ж айца Канстанціна. Іншыя ж ня толькі нашыя ўніяты, каталікі, але й некаторыя полацкія схізматыкі (ад якіх віцебскія месьцічы чулі, калі на той час знаходзіліся ў Полацку, як уніяты, гэтак і некаторыя з тых, хто дыхае схізмаю, мне ў Віцебску паведамлялі аб тым забойстве) адзначаючы, што прычынаю былі браты манахі-схізматыкі полацкія, асабліва іхні тамтэйшы ігумэн і архімандрыт Себескі, які цару ня толькі *generaliter*¹⁰⁾ на ўніятаў, але таксама на манахаў полацкіх (нібыта вялікі перасьлед і крыўды духоўныя й сьвецкія благачэсьцівыя ад нас цяпелі) жаласьліва скардзіўся й гэткім чынам таго, здаўна ўжо на ўніятаў раззлаванага (як будзе ніжэй паказана) разьёшылі й падбухторылі, таму й сам архімандрыт (пэўна й сумленьнем і, што хутчэй, палітыкай, прыгнечаны й занепакоены) назаўтра, упаўшы ў *апрэгэцыю*¹¹⁾, гэтак цяжка ў часе службы ў алтара *in praesentia*¹²⁾ цара захварэў, што ня здолеў і ахвяры спажыць, і службы скончыць, але зьнясілены быў вынесены й на трэці альбо чацьвёрты дзень памёр. Той самай *апрэгэцыі* сам цар яму даў запытам, калі пад час падрыхтоўкі да службы ў яго, ўжо адпраўляўшага праскамідыю¹³⁾, *ascessit*¹⁴⁾ запытаўся *his formalibus*¹⁵⁾: «Батюшка, ей гаразд я зделал, што тых попов

9) Тэафан (лац.)

10) агулам (лац.)

11) прыгнечаны стан (ад лац. *apprehensio*)

12) у прысутнасьці (лац.)

13) першая частка Сьв.Літургіі, калі ідзе прыгатаваньне хлеба й віна

14) няспешна наблізіўшыся (лац.)

15) гэткім выразам (лац.)

воніятів показніл?» На што той доўга *hesitando*¹⁶⁾, ледзьве нешта *indifferens*¹⁷⁾ адказаў.

Тады сапраўднай, не прыдуманай прычынаю гэтых жорсткіх дзеянняў царовых была менавіта Сьвятая вера й Адзінства з Царквою Рымскай, што больш выразна відаць ніжэй з наступных дакумантаў.

Першы дакумант, што ў 1704 годзе пасыля захопу маскоўскім царом Ругадзова ці Нарвы - швэдзкае фартэцыі, (у бытнасьць п[ана] Рыгора Агінскага¹⁸⁾ старасты жамойцкага й гэтмана польнага В.К.Літ. пасыля прайгранай Крычборскае¹⁹⁾ [бойкі] хутка за паратункам да маскаля зьбеглага) і вяртаньні з трыюфам да Масквы ці сталіцы, пасыля прыйшоўшай ад я[го] м[ілась]ці караля Аўгуста²⁰⁾ й Р[эчы] П[аспалі]тай празь я[го] м[ілась]ць пана Людвіка Пацэя на той час падкоморыя берасьцейскага *легацы*²¹⁾ й урэшце *рэквізыцыя*²²⁾ я[го] м[ілась]ці пана Агінскага, каб Цар я[го] м[ілась]ць войска сваё, што з-пад Ругадзова рухалася *ex nunc*²³⁾ накіраваў да Літвы, учыніў цар генэральны *consilium*²⁴⁾ у сталіцы, склікаўшы на яго як усіх вайсковых і *status*²⁵⁾ міністраў, гэтак і духоўных усіх мітрапалітаў, біскупаў, архімандрытаў значнейшых, выклаў *propositio*²⁶⁾: - ці трэба яму ўводзіць войскі ў Польшчу, а найперш у Літву, каб там *sedem belli*²⁷⁾ з антаганістам сваім швэдам сабе прызначыць альбо не? Пасыля розных меркаваньняў, якія прапаноўвалі й фармулявалі *максымы*²⁸⁾ паводле асабістага разуменьня,

16) у няпэўнасьці (лац.)

17) абьякавы (лац.)

18) Агінскі Рыгор Антон (? -17.11.1709), стараста жамойцкі (1698), гэтман польны літоўскі (1703), маршалак трыбуналу літоўскага (1706), кіраўнік канфэдэрацыі супраць Сапегі, прыхільнік Аўгуста II Моцнага.

19) сучасны Крустпілс (Латвія).

20) Аўгуст II Моцны (12.05.1670-01.02.1733), курфюрст саксонскі, кароль Рэчы Паспалітае (1697-1706, 1709-1733), хаўруснік Пятра I у барацьбе са Швэцыяй.

21) пасольства (ад лац. legatio)

22) зварот (ад лац. requisitio)

23) адразу (лац.)

24) сход (лац.)

25) дзяржаўных (лац.)

26) прапанова (лац.)

27) месца вайсковых дзеянняў (лац.)

28) прынцыпы (ад лац. maxime)

калі дайшла чарга да духоўных, тыя ўсе ня толькі раілі, каб на гэта *рэзальваваўся*²⁹⁾, але й дамагаліся зьмены [думкі] цара: «Цару! Госпад Бог дае Табе мажлівасьць і для набытку дзяржаве, і дапамогі Царкве Благачэсьцівай, і тое гэтакім чынам, што калі будзеш мець там *sedem belli*, надта лёгка выкараніш у Літве й Польшчы ўніятаў, якія між Табой і палякамі, ды іншымі хрысьціянскімі дзяржавамі нязгоды чынюць. Бо адныя, якіх уніяты прымушалі й цэрквы ў брацтваў адбіралі, добраахвотна да Благачэсьція вернуцца, *etc.* Другія ж будуць змушаныя, бо Тваёй, Цару, магутнасьці будуць баяцца. Нарэшце калі дапаможаш палякам, перамогшы швэда, які іх непакоіць, тыя самі будуць сыцерагчыся Тваёй магутнасьці. А пасыля ня толькі зацьвяржэньня Гадзяцкіх³⁰⁾ [дамоваў] *etc.* лёгка ад іх атрымаеш, але й мноства ўладыцтваў, якія ўніяты трымаюць, вернуцца да нашае веры. І канешне самі палякі, асабліва кароль, адыдучы ад уніятаў, як і перад тым, і Ты зробіш тое, што Табе да спадабы. Так, Цару, вялікі Гасудару, толькі май гэтую *інтэнцыю*³¹⁾ й палкасьць да Благачэсьція, каб уніятаў вынішчыць, і перамогу над ворагам дасьць Табе Бог і ўславіць перад народамі, і палякаў да сяброўства *аблігуеш*³²⁾ *etc.* *etc.*

Гэткую тады ад духоўных рэзалюцыю атрымаўшы, *дэтэрмінаваўся*³³⁾ й, *бэнэдыкцыю*³⁴⁾ на гэтую вайну ў Польшчы ад іх узяўшы, загадаў некаторым палкам выдаць *ordinances*³⁵⁾ рушыць да Літвы. Усё гэта ў 1705 г. *ultimis diebus Ianuarii retulit*³⁶⁾ канкрэтны паручнік з Масквы, што праводзіў людзей-выбранцоў дзеля фармаваньня палкоў, які ў нас у Віцебску спавядаўся й прычасьціўся, будучы таемным уніятам, *natione*³⁷⁾ валыняк. Як яго клічуць паведаміў, але празь недагляд майго

29) адважыўся (ад лац. *resolvere*)

30) дамова між урадам Рэчы Паспалітае і казацкім войскам падпісаная 16.09.1658г. у г.Гадзячы, што ў 300км на ўсход ад Кіеву, у якім прадугледжвалася ўтварэньне дзяржавы Ўкраіны, як асобнае часткі ў фэдэрацыі разам з Польшчай і ВКЛ, наданьне шляхецтва казакам і месца ў Сэнаце для праваслаўнага мітрапаліта.

31) намер (ад лац. *intentio*)

32) абавязаш (ад лац. *obligare*)

33) вызначыўся (ад лац. *determinare*)

34) блаславеньне (ад лац. *benedictio*)

35) распараджэньне (ад лац. *ordinare*)

36) у апошніх днях студня прынес (лац.)

37) паходжаньнем (лац.)

віцебскага а[йца] вікарыя (якому гэта ў маёй старшынскай кельлі паведаміў у часе маёй адсутнасці ў Віцебску, наўмысна ўчыніўшы сабе адмысловую сакрэтную аўдыенцыю), які адразу не запісаў, пасля з памяці выпала. Той самы паручнік дадаў: «Ведайце ж В[аша] м[іла]сьць дакладна, што Ваш[ым] м[іла]-сьцям цяжка будзе, і будзьце асьцярожны» *etc.*

Другі дакумант добра фэльдмаршал пан Барыс Пятровіч Шарамет перад тым у месяцы сьнежні шляхцічам віцебскім, а дакладна панам Канстанціну й Мікалаю, чэсьніку й ротмістру Жабам, зь якімі былі п[аны] Базыль Шышка, п[ана] Мікалая, і Слонскі, п[ана] Канстанціна, зяці, п[ан] Сьвяціцкі, дзяржаўца Нэвельскі, і шмат іншым прысутным, што віталі яго ў Нэўлі, гэтак чынам выразна даў. Запытаўся пад час размовы ў ротмістра п[ана] Канстанціна Жабы ці шмат меў гадоў, жонку альбо дзетак. Калі ён між іншымі дзецьмі паведаміў, што мае дачку манашку базылянку ў Менску, зганіў тое адразу Шарамет, кажу-чы: «І што з гэтага В[ашай] м[ілась]ці апасьля? В[аша] м[і-лась]ць каталік, а да гэтых сабакаў *etc.* дачку сваю каталічку аддаў *etc!*» На адказ жа п[ана] Жабы, што ў нас адзінства, бо вера адна, і ня варта дзяўчыне забараняць таго закону, да якога хоча ўступіць, дадаў тады Шарамет: «Не так, м[іла]сьцівы пане, але трэба гэтых сабак пад корань высекчы». Гэта мне адмы-слова паведаміў з сьлязьмі я[го] м[ілась]ць чэсьнік віцебскі пан Мікалай Жаба, *inferendo consequentiam*³⁸⁾: «Што добрага можна чакаць ад гэткага сябра, калі ён на самым уваходзе ў нашыя межы робіць такія заявы» *etc.*

Трэці дакумант. Той самы Барыс Шарамет, быўшы ў віцеб-скай царкве Сьвятога Духа, пры якой знаходзяцца нашыя манахі, і пытаючыся аб фундацыі, фундатары, *etc.*, і даве-даўшыся, што ўбогія й жабракі маюць падтрымку дадаў да кіраўніцы панны Бэнэдыкты Асіпоўскай *formalia*³⁹⁾: «Паненкі (уздыхнуўшы), ня ведаеце, што з вамі станеця». На пасьледак *haec*⁴⁰⁾ *formalia*: «Да вы не вінны нічога, моліце Бога», і зноўку

38) дадаўшы выснову (лац.)

39) выраз (лац.)

40) гэтакі (лац.)

гэта паўтарыўшы: «Не ведаеце, што з вамі станеця», скончыў.

Чацьвёргы дакумант даў Аляксандар Данілавіч Меншы-каў. Меншыкаў на той час толькі, што быў тытуляваны губэрнатарам усёй Масквы⁴¹⁾. Гэтакім чынам у тым жа 1705 годзе пасля ад'езду Шарамета з кавалерыяй да Воршы, знаходзячыся на Лукішках у Віцебску ў Вялікодную Сераду, што прыпала на 22 *Aprilis*⁴²⁾, чацьвёра ў суправаджэньні шасьці службоўцаў ці то драгунаў, як мне гэтак і кожнаму з нашых манахаў яшчэ не знаёмы, прыйшоў у манастыр і кельню старэйшага. Як звычайна памаліўшыся й папрасіўшы *бэнэдыкцыю*⁴³⁾ звычайную ў Бога, падаў знак першаму свайму дыяку, ці канцлеру (бо й яны ўжо гэтакі тытул давалі) Анісіму Мікітавічу Шчукіну, прывітаны *honorifice*⁴³⁾ мной і пасля віншаваньня з сьвятамі быў за-прошаны прысесці. Пачаў Шчукін адразу з пытаньня: «Чый то - пытае – балван на столпе?» (Быў гэта драўляны разьбяны багата залачоны манумэнт Бл[аславёнага] пакутніка Язафата, на мураваным высокім слупу, які паставіў сь[вятой] п[амяці]] пан Крышпін, ваявода віцебскі⁴⁴⁾. Адказаў *directe*⁴⁵⁾, што гэта не балван, але выява Бл[аславёнага] Язафата. Дадаў: «За што ваш Ёзэфат убіт?» Адказаў, што “за Духа Сьвятога і перво-начальство Сьвятога Петра”. «То вы уніаты?» Адказаў: «Так нас клічуць». І адсюль Шчукін пачаў спрэчку *de Primatu Petri et Pontificum Romanorum*⁴⁶⁾, а я яму выкладаў *responsis Confessionem Catholicam*⁴⁷⁾. (*Interim*⁴⁸⁾ Меншчык *simpliciter*⁴⁹⁾ моўчкі вачыма вагністымі *minas spirabat*⁵⁰⁾, а тыя шасьцёра *assistentes*⁵¹⁾, пра якіх я ня ведаў, быўшы адзін у кельлі, на

41) Меншыкаў Аляксандар Данілавіч (1673-1729), спадручны Пятра I, першы з часу заснаваньня (16.05.1703) губэрнатар Санкт-Пётэргургу, князь (1707), генэралісімус (1727), нават стараста дзісенскі й аршанскі (1709-1710)

42) красавік (лац.)

43) з павагаю (лац.)

44) Крышпін Андрэй Казімір, ваявода віцебскі (1695-1701), стараста шарашоўскі

45) проста (лац.)

46) аб першынстве Пятра і рымскага архірэя (лац.)

47) адказ каталіцкае веры (лац.)

48) тым часам, аднак (лац.)

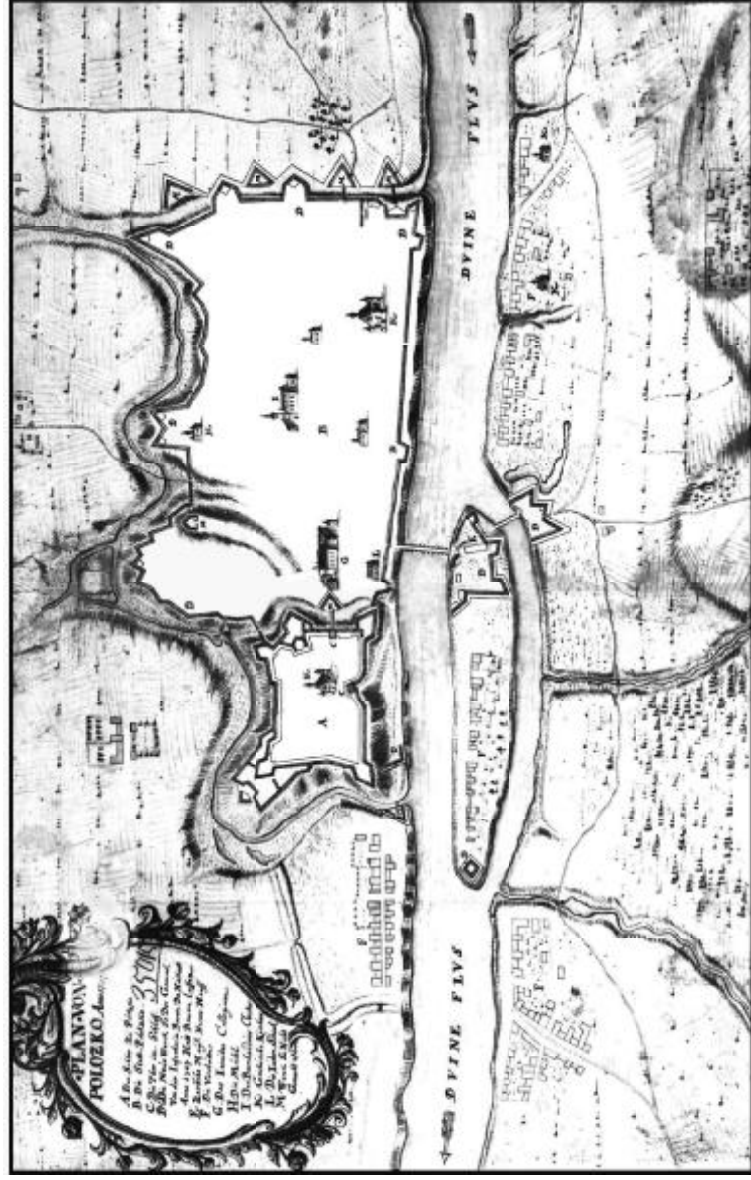
49) выключна (лац.)

50) пагрозу выпраменьваў (лац.)

51) памагатых (лац.)

Выява Сьв. Язафата з выданьня: Jacobus Susza. Cursus vitae et certamen martyrii B. Josaphat Kuncevicii..., Roma, 1665

Мапа Полацка часоў Паўночнае вайны (1707 г.): Верхні Замак з царквой Сьв.Сафіі пазначаны літарай «А».

калідоры засталіся. Айцы ж з кельяў сваіх іх заўва-жыўшы, зусім духам заняпалі, асабліва чуючы нашу гучную спрэчку). *Sensim sensim*⁵²⁾ пачаў Шчука *carpere*⁵³⁾ словамі й даволі значна *tandem devolutus discursus*⁵⁴⁾ ў другім пытаньні *de Processione Spiritus Sancti*⁵⁵⁾. Пад час якога Аляксандар Данілавіч, ужо не стрымаўшыся, ускочыў і з імпэтам прамовіў: «Маеце лі Евангелію? Велі прінесці». «Што ж мне тады – кажу – В[ас]пан новага з Эвангелья прывядзеш?» - «В тот час велі нести Евангелію».

Пакліканы закрыстыянін⁵⁶⁾ прынес, прывёў тады зь пятнаццатага разьдзелу Сь[вято]га Яна такое: «іже от Отца ісходіт»⁵⁷⁾. *Deinde*⁵⁸⁾ энэргічна спрачаючыся, дайшоў да таго, што абразіў Сына Божага, кажучы, што ня ўсё мае Сын, што мае Айцец, прыводзячы такое: «Отец мой более мене ест»⁵⁹⁾. Калі я заўважыў, што ён не зразумеў што вымавіў, *exarsit*⁶⁰⁾ кажучы: «Я сам не разумею што мовлю? Как же ты сказуеш?» Патлумачана яму тады, што так казаць значыць зьневажаць разам з Арыям Сына Божага, распавёў каталіцкае разуменьне ўрыўку, а калі хутка не хацеў *assentiri*⁶¹⁾, Шчукін паўстаў кажучы: «Пожалуй, гаразд по благочестивому ігумен сказует, право Арія беззаконну хулу на Сына Божія глаголал і ересь свою создал на сіх словах». За што вельмі на Шчукіна раззлаваны, і лаючы мяне, выйшаў на калідор, кажучы там (гэта чулі айцы ў кельях, а ня я): «Зажэч поганных собак», і ўгнєваны абыходзіў вакол манастыра садам. Тым часам Шчукін са мной дыскутуючы, больш мяне лаяў кіруючыся не мудрасьцяй, але палітыкай, але таксама дайшло да таго, што прамовіў: «Право! Вы люди мудрые, научные, токмо шчо людей зводіте ат путі

52) паступова (лац.)

53) зьневажаць (лац.)

54) урэшце хутка разыйшліся (лац.)

55) аб паходжаньні Сьвятога Духа (лац.)

56) шатнік (ад лац. sacristium), асоба адказная за стан царкоўнага адзеньня і начынньа

57) Ян 15: 26

58) пасля (лац.)

59) Ян 14: 28

60) запаліўся (лац.)

61) пагаджацца (лац.)

спасенія», і дадаў: «От вы, вуняты слово в слово пѣтманые как іезуіты, такіе сыны, вельбѣная матѣ⁶²⁾, зводітелі». Толькі тутак мяне для зьнявагаў непрыступнага нячысты, але стрымана, падштурхнуў да большае жарсьці, і я прамовіў: «М[іласьцівы] пане! За што мяне в[аша] м[осьць] пан зьневажаеш, калі аб веры спрачаеесья? Вера - рэч сьвятая, аб якой нельга інакш, як толькі сьвятабліва дыскутаваць, а не абражаць, асабліва таго, хто пашану належную в[аша]ці аддае, хаця мог бы гэтак сама в[ашу] м[осьць] пана абразіць. Шануй жа сябе й вялікае імя я[гамо]сьці Цара, слугой якога зьяўляеесья. І да таго ж, як сьмееш за веру мяне зьневажаць, калі найсьнейшы я[га]мосць цар, войску, *ардынаванаму*⁶³⁾ ў Польшчу між іншымі й такі загад аддаў, каб ня толькі нас каталікоў але ані жыдоў, ані татараў з-за веры не зьневажалі й не абражалі *etc.* На што той у задуменьні прамовіў: «Добро! Прості Батьку, волю поговори ты».

*Tandem*⁶⁴⁾ Меншыкаў, з саду вярнуўшыся, з-за дзвярэй закрычэў: «Полно! Ступай!» і сам да брамы пасунуўся, а Шчукін, з двума (якія нібы безьязыкія слухалі спрэчку) ўзьняўшыся, зноўку прамовіў: «Прості Отчэ ашчэ согрэших» і адыйшоў. Да стаяўшага ля брамы, казаў зноўку: «Отчэ право, вы люді мудрыі, да люді зводіте, буде вам беда не задолго». І гэта разы тры паўтарыўшы пайшоў. А я, праводзіўшы недабразычліўцаў, узьвярнуўся.

Увайшоўшы ў царкоўны бабінец, загадаў Меншыкаў царкву адчыніць і пайшоў проста да алтара, пытаючы: «А шчо то на прэстоле?» (Дарасхоўніца *cum venerabili*⁶⁵⁾ стаяла). Адказаў закрыстыянін а[йцец] Мартыніян Саўтыч, «Найсьвяты Сакрамэнт». Прамовіўшы: «Ну знаю, знаю Сакрамэнт». Запытаўся Меншыкаў аб ахвярніку: «А се шчо?» Закрыстыянін адказаў: «Жэртвеннік». На што Меншыкаў: «То вы еретікі!», і тут Шчукін паправіў яго: «Пожалуй, дело то благочестивое, по нашему жэртвеннік» *etc.* Зноўку на Шчукіна за гэтае выпраўленьне ягонай прамовы раззлаваўся і, больш нічога не кажучы, вяр-

62) так зразумеў сьвятар звычайны расейскі непрыстойны выраз

63) прызначанаму (ад лац. ordinare)

64) нарэшце (лац.)

65) з сьвятымі рэчамі (лац.)

нуўся ад алтара да левае капліцы з абразом Прачыстае Дзеvy, дзе трохі нахіліўшы галаву й штосьці замысьліўшы, адыйшоў праз бакавыя дзьверы да бабінцу, а затым, дайшоўшы да дзьвярэй, павярнуўся да мяне (я ж ў мантыі й каптуры суправаджаў яго) й з палкім пачуцьцём выгукнуў: «Ну! Пролілі вы собакі кров благочэстивою, проліеся ваша собачая кров». Адказаў: «Ня добра в[аша] м[іласьць] пан кажаш, але кроў Хрыстовую ахвяруем штодня». На тое ён зноўку: «Ну! Ну! Не долго вас, не долго! Вельбёные матеры собакі».

Я аднак суправаджаў яго, правёўшы аж да апошніх дзьвярэй на могілкі. А калі спыніўся, адзін зь іх (быў ён, як чуў потым, але не спытаў як званы, смаленскім шляхцічам), нізка перада мной сьхіліўся раз і другі. Гэта заўважыўшы, Меншык, ужо добра адыйшоўшы ад царквы, павярнуўся да мяне й, пагрозыліва памахаўшы пальцам, гучна й з жарсцю прамовіў: «Ну! Ну! Ну! Собакі, не долго вас, не долго! Собакі кров вашу піці будут!» На што я адказаў: «М[іласьцівы] пане! Гэта ёсьць у руцэ Божай. Пабачым у свой час». І на тым разыйшліся.

Тае ж ночы а самай дванаццатай на доле пад манастыром хата была падпалена, каб манастыр згарэў. Але Госпад Бог захаваў, бо вецер павярнуўся да гораду й пад гарой значную частку гораду выпаліў. А Міхал Барысавіч Шараметаў, палкоўнік, (з прычыны, што частка ягонае палкавой [зброі] была складзенай побач з падпаленай хатай, а другая з другога боку ля шпіталю нашага на біскупскай юрыздыцы⁶⁶⁾, дзе было больш за дзесяць бочак пораху, гранаты, бомбы гатовыя *etc.*, кінуўся прымушаць людзей маскоўскіх, каб баранілі з усіх бакоў, і насамперш раськіданы быў наш шпіталь, ад якога б пэўна загарэліся званіца й царква, і манастыр. А так акрамя страху манастыр аніякае шкоды не адчуў.

Пяты дакумант. Хаця на маю думку мала значны, што *passim*⁶⁷⁾ маскалі, як ахвіцэры гэтак і ніжэйшыя прызвычаіліся казаць: «Буде вам беда». Таксама адзін капрал будучы *ferre domesticus* і *mensalis monasterialis*⁶⁸⁾, Васілей, калі яму

66) на зямлі, што ў валоданьні біскупа (ад лац. *jurisdictio*)

67) паўсюдна (лац.)

68) амаль хатнім і манастырскага харчаваньня (лац.)

казальнік айцец Язафат Якімовіч Капуста ў нейкай просьбе адмовіў, казаў *formalibus*⁶⁹⁾: «Эй Отче казнодія! Колі вам беда будет, прыдамся я» *etc.* Шосты дакумант глядзі ніжэй.

Тады з гэтых дакумантаў *liquido patet*⁶⁹⁾: 1. Што гэтае тыранскае забойства не было нечым выпадковым, але задуманым, сплянаваным і з халодным розумам наўмысна здзейсьненым апантанасьцю супраць уніятаў.

2. Што ніводнае прычыны з нашага боку маскалі ня мелі, але тое, што цар задумаў, раней, няўчасна выконваць пачаў, чаго за доказ даволі будзе таго, што фэльдм[аршал] Барыс Пятровіч Шараметаў *expresse*⁷⁰⁾ увёў у вушы айцу Сьпірыдону Навасельскаму рэзідэнту крычборскаму, кажучы па-расейску, на прапановы розных палкоўнікаў *etc.*, што падбухторвалі яго на айца Навасельскага: “Эй, пожалуйста, дайте покой, не во время Государ почал тое дело, *etc.*” Шкадаваць жа цар мог толькі аб самой няўчаснасьці гэтага свайго рашэньня, таму што гэтым актам выявіў перад палякамі зубы на каталіцкую веру, якія навостраннымі добра хаваў, і гэтым самым *generaliter*¹⁰⁾ сэрцы ўсіх палякаў ад ветлівага спрыяньня адварнуў.

Час і спосаб гэтага царскага тыранства. Дзень Сь[вято]га Пятра ў пятніцу як свайго аднайменьніка звыклым спосабам адзначаючы на банкетам у гуляньні, п'янстве, урачыстасьцях *etc.* Назаўтра раніцой у суботу архімандрыт чарэйскі айцец Хрызастом Францкевіч Радзімінскі прыйшоў да царскай стаянкі, каб яго наведаць і што больш вызначальна, каб цара да сябе запрасіць (уважаю гэта ня вельмі разумным). Калі яго прапусьцілі пакланіўся й таго прывітаў. Запытаны ім кім зьяўляецца, адказаў, што ён архімандрыт чарэйскі, пасля запытаны: «Чый фондациі?» Калі адказаў, што сапегавай адразу *respons*⁷¹⁾ ад цара атрымаў у гэтых словах: «Колі ты сапэжінскі ідзі ж проч, бо тебе собака мой (паказаўшы на жахлівага пакаёвага ангельскага сабаку) закусіць. Ідзі ж!» *etc.*

Тым часам учора перад вячэрняю, гэта значыць на Сь[вятога]

69) выразна відаць (лац.)

70) адкрыта (лац.)

71) адказ (лац.)

Пятра прыехалі: старэйшы а[йцец] Якуб Кізікоўскі здаваў, сам быўшы прызначаным у Вільню, абавязкі старэйшага а[йцу] **Лаўрэну Капарскаму**, і казальнік новы а[йцец] **Клемэнт Разьнятоўскі** зьмяняў казальніка полацкага а[йца] Тэафана Калбячынскага, прызначанага ў Віцебск. Віншуючы якіх, адных з прыездам другіх з ад'ездам, гэтаксама прысутнічалі архі-мандрыт полацкі барысаглебскі а[йцец] Яўхім Корбус і архі-мандрыт чарэйскі а[йцец] Францкевіч. Пасьля сканчэньня абеду айцы архімандрыты ад'язджалі да сябе за раку, а *інсталляваны*⁷²⁾ старэйшы полацкі а[йцец] Капарскі да фальварку Чарсьвяты, і калі намовіць з сабою ня здолелі былога старэйшага а[йца] Якуба Кізікоўскага, які адмовіўся, бо хацеў адпачыць перад дарогай, адмовіўшагася пакінулі. Ад'язджаючы застаюць замкавую браму ўжо замкнёнай, так што нікому з нашых людзей не дазваляюць ані ўвайсьці, ані выйсьці,

І таму нейкі сьвятар мусіў як знаёмы пайсьці аж да капітана, які кіраваў вартаю, і прасіць, каб выпусьцілі. Той, загадаўшы выпусьціць, з гэтае прычыны прыдаў жаўнера, каб варта на мосьце праз раку Дзвіну іх не турбавала, да сьвятара прамовіў: «Батькі ступайце, бо вам беда будзе». Калі ўзьехалі на мост варта прапускаць не хацела, аж пакуль пасланы з замку жаўнер не дайшоў да капітана, які меў уладу над вартай на мосьце, і той уражаны прамовіў: «Ступайце ж батькі ногамі».

Хутка пасьля гэтага ці адразу зазванілі на вячэрню, і ўсе айцы сыйшоўшыся адслужылі, а адслужыўшы некаторыя, як абодва казальнікі, ўзвярнуліся ў манастыр, іншыя ж: намесьнік а[йцец] Канстанцін Заячкоўскі, рэгент хору а[йцец] **Якуб Кнышэвіч**, малады брат **Мялет Кандратовіч**, які толькі што з навіцыяту⁷³⁾, закрыстыянін брат **Язафат Анкудовіч** літанію⁷⁴⁾ да Б[ласла-вёнага] Язафата з хлапчукамі сьпяваць скончылі.

Як раптам зь вялікай людзкой мітусьнёю, ў суправаджэньні адных ахвіцэраў цар Пётар Аляксеевіч [ўвайшоў] і напоўні-лася царква ахвіцэрамі гэтак, што стала цесна надвычай. Паведамлілі ў манастыр, што цар я[га]м[ось]ць знаходзіцца ў

царкве й абодва казальнікі, што перад тым выйшлі з царквы й стаялі на калідоры, адразу пабеглі ў мантыях да царквы, каб прывітаць. Засталі ўжо я[га]м[ось]ць цара ля галоўнага алтару, там дзе *Cimborium*⁷⁵⁾, які пільна разглядаў дарасхоўніцу, дзе былі *distinctis depositeis*⁷⁶⁾ рускія й рымскія Сьвятыя Дары. Хацеў казальнік а[йцец] Тэафан Калбячынскі прывітаць цара, той жа прамовіў: «Полно ша» і адварнуўся ад яго. Той, з другога боку зайшоўшы, пачаў прамаўляць, а цар зноўку *in affektu*⁷⁷⁾: «Полно!» і адварнуўся, і, ходзячы па царкве, разглядаў абразы, аж пакуль не дайшоў да абраза капліцы Бл[аслаўлёнага] Яза-фата. Айцы ж усе ішлі за ім, толькі а[йцец] Якуб Кнышэвіч з братам Язэпам Анкудовічам адасобіліся ў другім баку царквы з іншымі ахвіцэрамі, і там на пытаньні аб абразе адказвалі. Цар жа стануўшы на прыступцы й абাপёршыся задам аб алтар, запытаўся ў а[йца] вікарыя: «Чый то образ?». Адказаў запыта-ны: «Сь[вятога] Язафата». Пытае: «Какой он сьвяты?» Адказаў вікары: «Сьвяшчэнномучэнік». Запытаўся: «Кто яго умучыў?» Адказаў: «Віцебляне». «Шчо за людзі?» - пытае. Адказвае: «Шляхта й мешчане». «Какой веры?» Пры гэтым пытаньні сьвятар змоўкнуў. Але Меншыкаў, стоячы ля прыступак, кажа: «Скажы жэ, какой веры?» І, падскочыўшы, зноўку запытаўся з пал-касьцю. Толькі тады айцец вікары адказаў: «Той веры шчо і Твая мілосьць».

І на гэта адразу цар, стаяўшага перад ім а[йца] вікарыя, кула-ком сваім так стукнуў у зубы, што той адразу заліўся крывёю, а потым кіём па галаве, *denique*⁸⁾ рапіраю, ці (як іншыя паве-дамлялі) шабляю нос і вушы паадцінаў і загадаў на шыбеніцы павесіць. Казальнікі, убачыўшы, што цар кулаком стукнуў айца, пасунуліся да дзвярэй царкоўных. Былі ўжо ля самых дзвярэй, калі ад капліцы гучна закрычэлі: «Казнодеі, казнодеі!» Нехта за мантыю ззаду схопіў а[йца] Тэафана, а а[йцец] Клемэнт пабег да манастыру, каб паведаміць былому старэйшаму а[йцу] Якубу Кізікоўскаму, пра тое што ў царкве адбываецца. Прыцягнуўшы а[йца] Калбячынскага да цара, які знаходзіўся на тым самым

72) узьведзены на пасаду (ад лац. installatio)

73) школа падрыхтоўкі да манаства (ад лац. novicium)

74) урачысты сьпеў (ад лац. litatio - складаньне ахвяры)

75) дарасхоўніца (ад лац. ciborium)

76) урачыста складзеныя (лац.)

77) у гневе (лац.)

месцы ля капліцы Язафатавай, запыталіся: «Чы ты казнодея?» Адказаў што так.

Загадалі яму расшпіліць каўнер у сутаны й, узяўшы за вала-сы, цар і Аляксандар рапірамі ці шпагамі горла пракалолі з такім імпэтам, што ледзьве адзін у другога не трапілі. Іншыя ж (гэта ўсё маскалі апавядалі, бо на той час нікога з польскіх людзей зусім не было) сьцьвярджалі, што Аляксандар трымаў за валасы, а цар шабляю шыю сек аж пакуль галава не звалілася.

Усё гэта ўчыненае было ля капліцы Бл[аславёнага] Язафата. У другім жа баку царквы, як толькі цар стукнуў кулаком у зубы а[йца] вікарыя, а вушы й нос пачаў адцінаць, ахвіцэры маскалі, якія зь ім былі, адразу пачалі забіваць сьвятароў, калоць штыхамі, зьбіваць, таптаць, хто чым мог дацягнуцца. А[йца] Якуба Кнышэвіча й брата Язэпа Анкудовіча, што ад гэткае навалы на зямлю паваліліся, спачатку брат, а на яго паваліўся сьвятар, іх, ужо ляжаўшых, толькі нагамі таўклі, білі кулакамі й шпорами ірвалі. Да гэтага месца паведамленьне брата Анкудовіча. Троху ж а[йцец] Размятоўскі напачатку сьведка несумненны дакладае. Далей ужо няма зьвестак, што *interim*⁴⁸⁾ з тымі пазабіванымі сталася.

Пасьля цар занепакоены, выйшаўшы на могілкі да жаночага манастырку, сеў на зямлю й рукі, крывёю аблітыя, аб траву выціраў. Потым пайшоў да манастырку, дзе напужаныя сёстры з пакорай яго сустракалі, і казаў: «Не бойцеся! Не будзе вам нічога», і, загадаўшы прынесці сабе піва, піў.

*Interea*⁴⁸⁾ калі а[йцец] Размятоўскі паведаміў а[йцу] старэйшаму, што а[йцец] вікары скрываўлены, а казальніка пацягнулі, а[йцец] старэйшы, *exnunc*²³⁾ *reconciliationem*⁷⁸⁾ перад тым самым а[йцом] Клемэнтам учыніўшы, апрануўшы габіт, інакш кажучы мантыю й каптур, пайшоў на могілкі ці да царквы кажучы: «*Jam venit hora mea*»⁷⁹⁾. Айцец Клемэнт спрабаваў затрымаць яго й раз і другі, угаворваючы, каб застаўся на месцы, чакаючы Божай волі. Нарэшце ўжо за трэцім разам, калі маскалі *violentissime*⁸⁰⁾ пазванілі ў званок, што ля ўваходнае брамы, пера-

хрысьціўшы *соцыя*⁸¹⁾, які застаўся ля сходаў да брамы, выйшаў праз браму, і адразу ўзьняліся мітусьня й крык вялікі, калі схопілі яго. І адтуль ужо ніхто з нашых ня мог ведаць, што зь ім здарылася, толькі брат Анкудовіч пра канец ніжэй распавядзе.

А[йцец] Размятоўскі й тры браты: а[йцец] **Забролка**, брат Мялет Кандратовіч і **Б.** разам зь ім, выйшаўшы зь кельляў і зыйшоўшы ўніз, пахаваліся ў сутарэньнях, на якіх кельлі былі збудаваныя, чакаючы пэўнае сьмерці, альбо нечага падобнага.

Тады ў манастыр была ўведзеная варта й паўсюдна ля вокнаў і дзьвярэй *etc.* пастаўленая, тое самае й у жаночым манастыры: па два жаўнеры ля кожных дзьвярэй і кожнага вакна. Апоўначы адзін з братоў, Мялет Кандратовіч, так быў змучаны смагаю ад таго страху й упуду, што яму падалося аднолькавым што так жывы, што на сьмерць пайсьці. І так крадучыся дабраўся да студні, што была ў сенцах перад дзьвярыма сталоўкі, ледзьве калодзежнае кола за вярхоўчыну пацягнуў, прыскочылі маскалі й схопілі яго кажучы: «Не бойцеся! Не бойцеся *etc.*, а где вас болей?» Выдадзеныя тады й іншыя *sponte*⁸²⁾ трапілі пад варту й так да ранку заставаліся ў манастыры.

Назаўтра кожнага пад вартаю пасадзілі ў асобную кельлю, прыставіўшы па чатыры жаўнеры да кельлі, па чатыры да дзьвярэй з вонку й па чатыры ля вакна, і ў гэтакім шчыльным увязьненні тыдняў з дванаццаць, ня тое што размаўляць, бачыць адзін другога не маглі. Не дазвалялася мець аніякіх папераў нават кніжачкі, нават палустаўца⁸³⁾ не далі, што было не малым няшчасьцем, бо не маглі нечым пачцівым заняцца, безупынна зьневажаліся жаўнерамі, размовы й словы, поўныя непачцівых жартаў і блюзьнерстваў, змушаныя былі слухаць.

Цэлы забітых з царквы да нейкай хаткі пры званіцы былі перацягненыя й, загадаўшы гаспадарам пакінуць яе, зацягнулі ў пакой а[йца] Кнышэвіча й брата Анкудовіча, якія стагналі, але брат (акрамя вельмі пасечанай галавы, але праз [цэлыя] косткі несмяротна), мог бы й узяцца, але прыціснуты страхам, што

78) замірэньне (ад лац. *reconciliatio*)

79) ужо надыйшоў час мой (лац.)

80) неўтаймавана, шалёна (лац.)

81) супольнік (ад лац. *socius*)

82) з уласнае ініцыятывы (лац.)

83) службоўнік

маскалі даб'юць, сілу, якую яшчэ адчуваў, дысымуляваў⁸⁴). А дзесятай гадзіне ўвечары старэйшага а[йца] Якуба Кізікоўскага туды ж прывезьлі й у ночвы, нібы парсюка, паклалі, закатаванага й цяжка стагнаўшага, які толькі паўтары гадзіны быўшы жывым і стогнучы, там і сканаў.

Адуль жа прывезены быў і як катаваны, дакладных звестак не было, бо толькі маскалі распавядалі, што ў шатры царовым на востраве зьдэкаваліся й катавалі, пыталіся пра *reliquie*⁸⁵) Бл[аславёнага] Язафата й *de supellectilibus*⁸⁶), чаго абойга нябожчык ня ведаў. Да таго якога павесілі, а[йца] вікарыя, перш чым павесіць, прывялі папа маскоўскага, які *саліцытаваў*⁸⁷): «Абы вунію проклял і благочестіе прыял». З ганьбай адаслаў яго, кажучы: «Прэч ідзі, сыне д'яблаўскі! Я сёння Богу майму склаў ахвяру й цела Хрыстовае прыняў, гатовы памерці й памру за адзінства Веры сьвятой праваслаўнай *etc.*» Правісеўшы, як апавядаюць, ня доўга, абарваўся й на калені на зямлю паваліўшыся, назад адваліўся, рукі на грудзёх маючы складзенымі, так як ля алтару. Сам таго відавочца езуіт (місіянер, які ехаў праз Маскву да Пэрсый) мне паведаміў у Віцебску на пяты дзень пасля забойства, што бачыў як той ляжаў пад шыбеніцай.

Тых жа двух яшчэ дыхаўшых, а[йца] Кнышэвіча й брата Анкудовіча, назаўтра зранку перанеслі да кельлі старэйшага, як хворых паклалі й пільнавалі. Айцец быў зусім непрытомны, толькі стагнаў. Брат жа хаваў у сабе сілу й не выдаваў яе. Але тут сам цар прыйшоў і прасьціну з а[йца] Якуба адкінуўшы, ня ўбачыў у твары ягоным і падабенства чалавека (бо зьбітымі былі твар і галава так, што калі цырульнік на загад царовы хацеў рану на галаве пагаліць, за брытваю й валасамі мяса з скурай цягнуліся). Цар, здрыгануўшыся, адварнуўся й прамовіў: «Не быць тому жыву». Да брата ж падыйшоўшы, калі той, вочы заплюшчыўшы, ляжаў вельмі слабы, закрычэў: «Для чого ты глаза замкнул, а не смотрыш? Можна тобе глядзіць *etc!* Дайте тому лекара». - і адышоў. А цырульнік каталік пан Каськевіч, які служыў у вайсковага дохтара пана Глюзынга, узяўся даглядаць,

84) хаваў (ад лац. dissimulatio)

85) парэшткі (лац.)

86) царкоўнае начынне (лац.)

87) падначваў (ад лац. sollicito)

лячыў і вылечыў, а вылечанаму як і тым чатыром *сэквэстар*⁸⁸) асобны быў выдадзены. А[йцец] Якуб Крышэвіч у той самы час, на тыдні, у які быў зьбіты, скончыў жыцьцё й быў прэч забраны з манастыру. Манастыр увесь і кельлі так вартавалі, што ні водная рэч у ім ня зьнікла, і калі пасля дваццаці двух тыдняў на загад царовы манахі з-пад варты былі выпушчаныя, усё на сваіх месцах, што ў якой кельлі было, знайшлі. Але пра жыцьцё гэтых пяці манахаў у нашых ніякіх звестак не было.

Скуль былі пэўныя, што ўсе дзевяць забітыя, так і да Рыму было напісана, аж больш як праз дзесяць тыдняў загадаў камандант Озераў пісаць сваім да фальварку, каб даслалі харчоў для сябе, і толькі тады ў Чарсьвятах вестка зьявілася, што пяцёра жывыя й толькі чацьвёра закатаванымі паляглі.

Дзе й як зьнішчаныя цэлы забітых розныя па рознаму апавядалі, падобна паведамлялі збольшага паводле здагадак. Толькі аб адным тым павешаным вядома, што ўтоплены ў Дзьвіне. Але тое пэўна, што ў замку (ці ўсе, ці толькі некалькі спаленыя, бо й маскалі апавядалі, што “много телег пожэглі, спалілі”, і сьведка несумненны Аляксандар Ворскі, надворны перакладчык польскі, рускі й лацінскі князя Мікіты Рапніна, вогнішча бачыў і костку недагарэлую, ўзяўшы, манашкам паказваў, кажучы: «Паненкі! Вось *reliquie*⁸⁵) братоў вашых! Аднак жа й тае косткі сёстры ўзяць не адважыліся, бо адразу варта падскочыла, забараняючы Ворскаму размаўляць зь сёстрамі, а ён баючыся, каб не знайшлі ўзятую костку, недзе яе пакінуў.

Тых пяцёра, што засталіся, аж пасля трэцяга царовага загаду камандант вызваліў і *ўтрактаваных*⁸⁹) на рукі а[йца] Мартыньяна Сантыча, на той час вікарыя полацкага ці чарсьвяцкага, перадаў, і ўсе рэчы як з царквы, гэтак і з кельляў манаскіх дня 20 Augusti⁹⁰) 1705г.

Царэвіч Аляксей Пятровіч, вяртаючыся з Польшчы ў Маскву, начаваў у Віцебску. Раніцой, каля сёмай альбо восьмай гадзіны, праязджаючы празь Віцебск да Смаленску, збочыў да саборнай царквы, куды людзі беглі як на пэўную сьмерць нас законнікаў,

88) абарончы ліст (ад лац. sequester)

89) на падставе дамовы (ад лац. tractatio)

90) жніўня (лац.)

мяркуючы, што дзеля гэтага паехаў царэвіч, і вялікі натоўп зьбегся (я ж кіраўнік выпадкова ад'ехаў трохі раней да фальварку). Тады калі прыехаў, зьлез з каня й увайшоў у царкву, паведамілі а[йцу] Язафату Яхімовічу Капусьце, намесьніку, які й прывітаў царэвіча, ўжо стаяўшага ля алтара. Пытаўся ці ня ёсьць ён старэйшым, *deinde*⁹¹⁾ як шмат было нас законнікаў. Адказаў: «Было пяць, а цяпер тры». Запытаўся царэвіч: «А тыя дзе?» Адказаў: «Уцяклі». Пытаўся царэвіч: «Ад чаго?» Адказаў, што ад страху полацкага. На гэта царэвіч змоўк і, усміхнуўшыся, аглядаў царкву, ў капліцы перад абразом Найсьвяцейшае Дзевы трохі памаліўся, пакланіўся, а за ім усе зь ягонага почату. *Deinde* гледзячы на абраз Б[лаславёнага] Язафата, пытаўся: «Чый гэта абраз?» *Respondit*⁹¹⁾ а[йцец] Язафат гэткімі словамі: «Ведают граждане места сего». На гэта Нарышкін, царэвічаў дзядзька, запытаў: «А ты без'языкій?» *Denique*⁹²⁾ выйшаўшы з царквы праз бабінец на манастырскую пляцоўку й стоячы тут, прыглядаўся да калёны й помніка Б[лаславёнага] Язафата, а жаўнеры, што суправаджалі, усім натоўпам пыталіся: «Што гэта за выява?» Сьвятар, стоячы ля калёны, адказаў: «Образ сей ізваяный блаженнаго Ёзэфата». На што ўсе выкрыкнулі: «Какой он сьвяты, кто его освятил?» Сьвятар адказаў: «Хрыстус, а Папа Рымскій іменовал». На што царэвіч маўчаў і, адварнуўшыся, пайшоў да бабінцу й на цьвінтар. А адзін знаёмы, маскаль, што жыў у Віцебску, казаўшаму далоньню вусны закрыў, каб гэтага не казаў. Калі ж царэвіч на могілках пахаваньні й царкву аглядаў, адзін з дваровых ягоных вельмі таўстым бізуном замахнуўся, каб выпяць і лаяў. А сьвятар сваё сьцьвярджаў і маўчаў. Царэвіч жа, вярнуўшыся да каня, сеў і ад'ехаў. *Haec curiositas*⁹²⁾ царэвіча *notabilis*⁹³⁾, бо ўвайшоўшы ў алтар, адразу ж глядзеў антымінс⁹⁴⁾ і яго, ўжо клаўшага зноўку антымінс на сваё месца, засьпеў айцец Язафат. Тое ж у Полацку цар зрабіў, адразу падаўшыся да алтара, і да *Ciborium*⁷⁵⁾, і да дараносіцы. Такім чынам, сеўшы на каня, проста рушыў у дарогу да Смаленску вуліцай Бага-

91) адказаў (лац.)

92) гэтая цікаўнасьць (лац.)

93) заўважна (лац.)

94) адмысловая хустка, што кладзецца на прастол пад Эвангелье

слоўскай ці Вялікай Узгорскаю. Яго, калі ехаў, мноства месьцічаў і братчыкаў саборнай царквы суправаджала да выезду. Некаторыя зь іх чулі між іншых размоваў царэвіча са сваімі гэткае *formalia*⁹⁵⁾: «Надобе іх усіх вырубіць». Гэта запісана паводле найдакладнейшага паведамленьня а[йца] Язафата Яхімовіча.

(падпісана): А[йцец] Антон Завадзкі,
З[акону] Сь[вятога] Б[азыля] В[ялікага] *Consultor*⁹⁵⁾,
*Superior*⁹⁶⁾ Тараканскі *M[anu] P[ropria]*⁹⁷⁾

Цар Віцебск выпаліў, абрабаваўшы, 27 верасьня 1708 году а гадзіне дванаццатай у самы поўдзень. Некалькі сотняў людзей маскоўскіх сабраных з розных народаў: маскалёў, казакаў, немцаў, калмыкаў, якія перад тым і Магілёў спалілі, сталі пад Віцебскам на гарах з боку Лукішак. Больш за дзясятка, прыехаўшы да ратушы, запатрабавалі, каб адразу ж з гораду далі іхнім людзям хлеба, піва, мёду, гарэлкі *etc.* і каб галоўныя месьцічы ў табары размесьціліся. Люд адразу хвалявацца пачаў, але яны заспакоілі, кажучы: «Не опасайцеся нічога, мы к вам смірна», і ад'ехалі, забраўшы бурмістра й пісара пана Боніча, якіх аж да поўначы там пратрымаўшы, адпусьцілі, але пэўна прысягай прымусілі да маўчаньня, каб ня выявілася, што зьбіраліся горад паліць. Гэта *infero*⁹⁸⁾ з таго, што Боніч, узвярнуўшыся, зусім не хваляваўся, але толькі паведаміў, што патрабуюць 600 талераў, на самой справе гэтыя 600 талераў мусілі выплаціць, каб не спалілі Зарэчча, дзе Боніч жыў, чаго аднак жа пісар Боніч не паведаміў, ашукаў да такой ступені ганебна, што ня столькі маскалям, як гэтай таемнасьці такое разбурэньне слухна прыпісаць належыць, бо тое пэўна, што калі б люд быў папярэджаны, ня толькі б паліць не дапусьціў, але б тых самых маскалёў сярод ночы моцна напужаў. Таму ўжо просты люд пачаў наракаць і раіцца, пра што паведамлена як гаспадару я[гамосьці] п[ану] Самуэлю Кісялю харужаму й падваяводу віцебскаму. Той будучы заспакоеным і самой

95) дарадца (лац.) – сябра рады пры кіраўніку манаскага закону

96) зьверхнік (лац.), старэйшы манастыру

97) уласнай рукой (лац.)

98) вынікае (лац.)

бязьвіннасьцю горада, бо ня даў аніякае прычыны, і хлусьлівай дэкларацыяй маскалёў, загадаў абвясьціць у горадзе па юрыздыках⁶⁶⁾, каб пад сьмяротнай карай ніякага замяшаньня не рабілі *etc.* Што й было зроблена, аднак каму Госпад Бог рухомую маёмасьць хацеў захаваць, тыя лепшыя рэчы ўначы вынасілі, вывозілі, у зямлю закопвалі, бо ўсё ж такі нейкі добры чалавек з маскалёў добра некаторым знаёмы напісаў да свайго суродзіча: «Стережыся, будут місто жэч», і словы гэтыя дайшлі да некаторых толькі як чуткі.

Раніцой 28 верасьня як толькі ўзышло сонца, зыйшоўшы з гор да гораду, расьцягнуліся па ўсім горадзе й аж на другі бок праз Узгор'е, і разьмесьціліся, частка на гарах над горадам, частка за горадам, ужо падзяліўшы на дзялянкі, дзе каму рабаваць і паліць належала. А сам камандант Салаўёў, прыехаўшы да ратушы з больш чым дзясяткам вершнікаў, загадаў, каб зараз жа былі ля ратушы кіраўнікі, інакш начальнікі замку, гораду, духоўныя, габрэйскія *etc.*, каб «слово Государово слухаті». Тым часам адзін маскаль Боніч, адыйшоўшы ад ратушы, загадаў паведаміць свайму пляменьніку Бонічу, што будуць паліць, што адразу між людзмі разыйшлося, так што ўжо жонкі ў горадзе выць, плакаць, лямантаваць пачалі. І таму ім не ля ратушы трэба было быць, але ў хаце хаваючы, што можна ад вагну.

Не дачакаўшыся паўгадзіны, каля гадзіны прастаяўшы, нарэшце паведаміў яму Боніч, што людзмі ўжо занепакоены, даду-маліся, што зьбіраецца рабіць, ужо ня будзе тутакі кіраўнікоў. Толькі тады прамовіў: «Слово государэво до вас такое, што вы вітэбляне радзіце швэда, і провіанты даеце врагу государэву, велено вас жэч. От вам тры часа немецкіе, убірайцеся».

Адразу ж горад лямантам і крыкам напоўніўся, хто што меў даражэйшага хапаў, хочучы вынесці. Не прайшло й паўтары гадзіны, як пачалі па ўсім горадзе рабаваць, а найперш людзей абіралі, аж да бялізны, шукаючы ў ёй дарагіх рэчаў, альбо грошаў, і гэтак зь людзьмі рознага стану. Найпершага ж абабралі аж да бялізны й абутку я[гамосьць] п[ана] Самуэля Кісяля харужага й падваяводу, і гэта пасярод вуліцы, і шляхцічаў, што былі зь ім: стражніка віцебскага п[ана] Вацлава Шапку ды іншых. І пачаўшы рабаваць, пачалі ад ветру запальваць. Запалілі базылянскі жаночы манастырок Сь[вято]га Духа, ня сам манастырскі буды-

нак, але пякарні *etc.* І кожны, абрабаваўшы сваю дзялянку, запальваў, а калі ўсё выгарала ад'язджалі, і адны другіх выганялі за горад, і ўжо каля гораду, дзе каго маглі злавіць, абіралі: паноў, шляхту, сьвятароў, жанчын *etc.* Дарасхоўніцы ва ўсіх касьцёлах і цэрквах пабралі, *de Ciborijs*⁹⁹⁾ Сьв.Таямніцы выкідалі, апрача саборнай царквы, бо там дарасхоўніцу за дзень да таго з цыны *pro omnia eventu*¹⁰⁰⁾ паставілі, і тая згарэла з царквою. У айцоў жа езуітаў калі старэйшы а[йцец] Мрачкоўскі, узяўшы *Ciborium*⁷⁵⁾ нес да закрыстыі, казак недасьведчаны запытаўся: «Шчо то нэсэш?» Адказаў, што Госпада Бога. Тады пакланіўся нізка галавой да зямлі, стукнуў сябе ў грудзі, уздыхнуў і кажа: «Отчэ, собачыя дзіці, нехрэсты возьмут тое, я — хрэсьціянін, возьму я тое». І ўзяўшы, дарасхоўніцу адчыніў і, Найсьвятыя Таямніцы на *Corporat*¹⁰¹⁾ высыпаўшы, дарасхоўніцу пад кашулю схваў, і пайшоў. У касьцёле а[йцец] дамініканаў на вачох а[йца] прэора калмык *Ciborium* адамкнуў і Сьвятыя Дары прэч кінуў на зямлю аж да паўхораў *etc.* Калі полымя горад увесь ахапіла й ўсё з гораду зьбеглі, адабраўшы, што было лепшага й што маглі забраць дык забралі, а рэшту кінуўшы, самі ад'ехалі. І да цёмнае ночы горад увесь з манастырамі, касьцёламі *etc.* згарэў. Засталося толькі поле пасыпанае попелам і закіданае галавешкамі. Саборную царкву 16ст., узятую на рэстаўрацыю *immediate*¹⁰²⁾ перад спаленьнем, спалілі, і праз сем гадоў яшчэ не адноўленая. Звон вялікі, і з чатырох меншых згарэлі тры званы. Манастыр *de nova radice*¹⁰³⁾ у 1706 годзе збудаваны цалкам пад попелам пахаваны. Некалькіх казакоў і калмыкаў у мітусьні, калі ўжо горад гарэў, людзі пазабівалі, у аднаго між капеек, што ёсьць драбязой, знайшлі 2000 злотых.

Пераклад з польскае мовы зроблены паводле выданьня:
“Historia o pozabianiu bazilianów...”, Paryż, 1863, стар.3–22.

99) з дарасхоўніцаў (лац.)

100) на ўсялякі выпадак (лац.)

101) белая квадратная хустка, на якую ставіцца келіх зь віном ці манстрацы.

102) непасрэдна (лац.)

103) на новым падмурку (лац.)

***Relacya ks. Jana Olszewskiego superyora⁹⁶⁾*
klasztoru bazyliańskiego w Witebsku
o zamordowaniu Bazyliańców Połockich.***

***Паведамленьне а. Яна Альшэўскага сунэр'ёра
базылянскага манастыру у Віцебску
аб забойстве базылянаў полацкіх.***

Historya JX. Jana Olszewskiego o zamęczeniu WW. OO. **Jakóba Kizikowskiego** Superyora, **Konstantego Zaiączkowskiego** Wikarego, **Theofana Kolbieczyńskiego** kaznodziei, **Jana Knyszewicza** Regensa Muzyki Z.Ś.B.W.^{a)} w Cerkwi katedralnej ś. Zofii Połockiej przez Piotra Alexieiewicza Cara Moskiewskiego uczyniona d. 30 czerwca (v.s.) 1705r.

Historya JX. Jana Olszewskiego Z.Ś.B.W. -

Niewidziany nigdy, ani słyszany od początku prześladowania Cerkwi Chrystusowej od Cesarzów, Królów y Monarchów Bałwochwalstwu służących, ani od heretyków naygorszych niepraktykowany tak bezpiecznie y bezbożnie aż do roku 1705, którego JX. Olszewski Superyor Witebski Author *Summaryusza*^{b)} życia tych czterech Męczenników, te nieszczęśliwe dzieje pisał, sławny y wiekom następującym dziwny, Cerkwi Chrystusowej w Rusi, Litwie y Polsce, Jedność ś. z Cerkwią ś. Rzymską, iak wszystkie inne po całym świecie katolickie Cerkwie kluczom Piotra poddane tryum-

*) Дзеля зручнасьці параўнаньня з "Historja o pozabijaniu..." тлумачэньні зьмешчаныя пад адпаведнымі нумарамі ў папярэднім дакуманце, ніжэй прыведзеныя тлумачэньні толькі арыгінальных выказаў.

a) Закон Сьвятога Базыля Вялікага

b) поўнае апісаньне, збор (ад лац. summa)

fuiącey chwalebney y pożyteczny, Zakonowi Ś.B.W. ozdobny, odszczepieństwu greckiemu haniebney, Piotra Alexieiewicza Cara Moskiewskiego nie mądrego nabożeństwa y błędlivey żarliwości niegodziwy *experymēt*²⁾ r. 1705 d. 30 Czerwca podług starego a 11 Lipca według nowego kalendarza, bezbożnie w Cerkwi katedralney Połockiey ś.Zofii od godziny z południa szóstej odprawiony, według tey, która mogła bydź od swoich Braci Zakonników, a zwłaszcza tego okrutnego postępu pozostałych Uczęśników, iako też y od samych Moskiewskich ludzi wiadomości, dla wieczney pamiątki przez namienionego JX. Jana Olszewskiego napisany. – Czterech tedy Zakonników Z.Ś.B.W. to iest Jakóba Kizikowskiego Superiora, Konstantego Zaiączkowskiego Wikarego, Jakóba Knyszewicza Regensa Muzyki y Theofana Kołbieczyńskiego kaznodzieje – Połockich, różnemi śmierciami niżej *specyfikowanemi*³⁾, częścią sam, częścią przez swoich ludzi, pozabijał; piątego zaś Brata Ankudowicza Zakrystyana⁴⁾, po śmiertelnych ranach, tak że tylko chrapał położony, P. Bóg dla wiadomości tak tyrańskiej Akcyi, której nikt inny wyraźniej powiedzieć nie mógł *in vivis*⁵⁾ aż do roku 1713, którego JX. Olszewski to męczeństwo opisał, zachował. Co za okazyja tego tyraństwa, sposób, rodzaj śmierci, czas każdego z zabitych, zagubienie ciał, y utajenie takowego zagubienia, sposób y czas zachowania w życiu niektórych pozostałych Zakonników w tymże Klasztorze Połockim, nakoniec *eliberacya*³⁾ z więzienia. -

§1. O okazyi tak srogięgo tyraństwa.

Okazyi żadney, nie tylko osoba żadna, ale ani Zakon cały, ani kto z Unitów, do takiego, świętobóystwa nie tylko Carowi, ale, ani żadnemu Moskalowi nigdy, nigdzie nie dał. – Co zaś do klasztoru Połockiego ś.Zofii, dosyć tego powodu, że od półrocza już blisko w Połocku stojąc z woyskiem Mikita Repnin⁴⁾, kniaź Generał, y bywał często w klasztorze u JX. Jakóba Kizikowskiego Superyora Połockiego, y mile z nim *konwersuić*⁵⁾, osobiwą czy miał, czy zmyślał *konfidency*⁶⁾. – Borys Piotrowicz Szeremet⁷⁾ Feltmarszałek od Artyleryi, będąc w Połocku, także bywał w klasztorze y w Cerkwi, ludzko się obchodząc. Nakoniec *denique*⁸⁾ w klasztorze kniaźiów

в) падрабязна апісанымі (ад лац. *specificum*)

г) сярод жывых (лац.)

Moskiewskich wizyta aż do sytości w poufałej uprzejmości, ani dała Zakonnikom, ani Moskalom zerwać okazyją urazy, albo mruczenia y do Monarchy odniesienia, y Onego na takie sprawy wzburzenia szczegulney: tylko tameczni OO. Bernardyni Połoccy, Franciszkanie, y Dominikanie domyslaiąc się okazyi wnosili, że x. Theofan Kołbieczyński Teolog kaznodzieia, mając kazanie u OO. Franciszkanów mówił o Zwierzchności ś. Piotra y Jego Następców, tudzież o przodkowaniu Papieża Rzymskiego nad innemi Patryarchami, ale bez żadney (do okazyi tego narodu i ich schyzmy wymiatania na oczy) propozycyi. Moskale zaś inną okazyją tak niegodziwey rezolucyi Carskiey potwornie potem rozsiali, to iest, iakoby Zakonnicy w Cerkwi będąc, czyli ieden z nich x. Konstanty Zaiączkowski Wikary Połocki, miał Cara słowy zelżyć, co iawnym bydź fałszem okaże się niżej, gdzie o początku tego zaboystwa na tymże x. Konstantym Zaiączkowskim niegodziwie zaczęto. – Inni zaś nietylko Unici, Katolicy, Rzymianie, ale y niektórzy Schyzmatycy, Połoccy, od których słyszawszy Mieszczanie Witebscy w Połocku pod ten czas tyraństwem bawiąc się tak Unici prawowierni, iako y niektórzy Schyzmą tchnący, Bazylianom Witebskim referowali okazyją y *Rezultat*⁹⁾ tey Tragedyi, którą naznaczyli bydź Schyzmatyków Połockich Czernców, zwłaszcza Ihumena alias starszego ich Połockiego z Archymandryty Siebieskiego, Schyzmatyka, który Carowi nie tylko ogulem na Unitów skarżył, ale też na Zakonników Połockich *specificative*⁶⁾, iakoby wielkie prześladowanie y krzywdy Duchowni i Świeccy Schyzmatycy od xx. Bazylianów Połockich cierpieli, y tym sposobem Cara iuż dawno na Zakon y wiarę ś. zaiuszonego (iako się niżej pokaże) zaiątrzyli, wzniszczyli tak nieszczęśliwą a sobie haniebną powódź. Dla czego tenże katolickiej wiary ozor, wyż rzeczony Archymandryta, podobno y sumieniem, y polityką, y strachem zatrwożony, wpadłszy nazaiutrz w *aprehensy*¹¹⁾, tak ciężko przy Mszy *in praesentia*¹²⁾ Cara zachorował, że nie mógł y pożywać Ofiary, y Mszy kończyć, ale rozebranego, do iego stancyi odniesiono, który trzeciego, albo czwartego dnia umarł. Tey zaś *aprehensyi* sam Car mu był dał skargę wtedy, kiego do iego mającego mieć Mszą y iuż proskomiduiącego¹³⁾ pytał się *his formalibus*¹⁵⁾: “Bat’ku czy haradz

д) вынік (лац.)

е) падрабязна (лац.)

ia zdiełał, szto tych popow uniatow pokaznił?” na co on długo *haesitando*¹⁶⁾, ledwie coś obojętnie odpowiedział. –

Prawdziwa tedy nieomylna okazyja takich tyrańskich Akcyi Carowi szczególnie wiara ś. y Jedność z kościołem Rzymskim była, co się niżej na oko pokaże następującymi dokumentami. –

– **Pierwszy tedy dokument**, że w roku 1704 po wziętym przez Cara Moskiewskiego Rugodzowie, alias Narwie forticy Szwedzkiej pod bytność śp. Hrehorego Ogińskiego¹⁸⁾ starosty Żmudzkiego, Hetm. pol. W. X. L. po przegranej Kryczborskiej¹⁹⁾ rącho po ratunek do Moskale zbiegłego, y powrocie z tryumfem do Moskwy alias Stolicy, po zaszłej już od króla JMCI. Augusta II²⁰⁾ y Rpltey, Lith. przez IP. Ludwika Pocięja Podkomorzego na ten czas Brzeskiego *Legacyi*²¹⁾, a na ostatek za *Rekwizycyą*²²⁾ śp. Ogińskiego aby Car IMCI. wojsko swe *exnunc*²³⁾ z pod Rygodzowa ruszone do Litwy wprowadził, czynił Car *consilium*²⁴⁾ Generalne na Stolicy, tak świeczkich wszystkich wojennych y *Status*²⁵⁾ Ministrów, iako y Duchownych wszystkich Metropolitów, Biskupów, Archymandrytów znaczniejszych zebrawszy *propozycyą*²⁶⁾ wniósł, jeżeli miał wojsko swoje do Polski a nayprzód do Litwy wprowadzić, y tam *sedem belli*²⁷⁾ z swoim antagonistą Szwedem sobie naznaczyć albo nie? Po zdaniach różnych, różnie konsultujących y formujących *maxymy*²⁸⁾ według swoich racyi, gdy przyszło na zdanie Duchownych, ci wszyscy nie tylko radzili, aby się na to *rezolwować*²⁹⁾, ale też upominali Cara w te słowa: Nayiaśniejszy Caru! P. Bóg Ci daie pogodę sławy y nabycia, y przysłużenia się Cerkwi, a to tym sposobem, że gdy *Sedem belli* tam mieć będziesz, w Litwie y Polsce bardzo łatwo Unitów, którzy między Tobą a Polakami y innemi Państwami Chrześcijańskimi niezgodę czynią, wyplenisz. Bo iedni dobrowolnie do Błohoczestyi, których Unicy przymuszaia y Cerkwie odbieraią Bractwa wróć się, drudzy zaś będą musieli, bo się Twoiey Caru potęgi bać będą. Naostatek Caru gdy się Ty Polakom przysłużysz, Szweda, który onych nęka, zwyciężywszy, y ciż sami będą się obawiać Twoiey potęgi. A zatym nie tylko utwierdzenie Paktów Hadziackich łatwo od nich otrzymasz, ale też tak wiele Władcytw, które Unicy trzymaia, do naszey wiary przywróć się. Y owszem sami Polacy, zwłaszcza Król odstąpi od Unitów, iako y przed tym, a Ty uczynisz to, co się będzie widziało.

Tak Caru Osudaru, tylko miej tę *intencyę*³¹⁾ y żarliwość o Błohoczestya, abyś Unitów przeplenił, y zwycięztwo z nieprzyjaciół da Ci Bóg y wsławi przed Narodami y Polaków przyiaźń będziesz *obligować*³²⁾.

Taką tedy od Duchownych rezolucyę wziowszy, *determinować*³³⁾ się, y *benedykcyą*³⁴⁾ na tę wojnę do Polski od nich wziowszy, *ordynanse*³⁵⁾ wydać kazał ku Litwie niektórym Pułkom. To wszystko w roku 1705 *ultimis Januarii retulit*³⁶⁾ pewny Porucznik z Moskwy prowadzący ludzi wybrańców na wyrekrutowanie Pułków, będący Unitem potajemnym, który w Witebsku w Cerkwi Bazylikańskiej spowiadał się y komunikował, *natione*³⁷⁾ Wołynianin. Jakoby się miał zwać, przez nieostrożność x. Wikarego Witebskiego (któremu tenże Porucznik swoje imię opowiedział), teraz *ignoraturum*³⁸⁾, nie nutował bowiem pomieniony x. Wikary, y tak w niepamięć poszło. Tenże porucznik przydał *haec*⁴⁰⁾ *formalia*³⁹⁾ do Zakonników Witebskich: wiedźcie Waszmci o tym zapewne, że na Waszmciów będzie klęska.

Drugi dokument: przed tym miesiącem *Xbrem*³⁾ P. Borys Piotrowicz Szeremet Feltmarszałek, dał iawne w Newlu witaającym siebie Szlachcie Witebskiego Woiewodztwa mianowicie PP.: Konstantemu Mikołaiowi Cześnikowi y Rotmistrzowi Żabom, przy których byli PP. Szyszka Bazyli y Stonski P. Konstantego Zięciowie, P. Święcicki Dzierżawca Nawelski, y innych nie mało przytomnych było, tym sposobem do zrozumienia przyszłej klęski. Pytał się w dyskursie P. Konstantego Żaby Rotmistrza, wiele miał lat, dzieci? Gdy onemu na wszystkie pytania odpowiedział: między innemi czynił relacyą o Córce swojej Bazyliance w Mińsku mieszkającej. Zganił ten stan Córki iego Szeremett, mówiąc: a to co Wmci potem? Wmci katolik, a do tych Sobaków Córkę swoją oddałeś! Odpowiedział na ten nieuczciwy dyskurs JP. Żaba: że to wszystko u nas iedno, iak Rzymianie Katolicy, tak Rusi–Katolicy Unicy: a Pannie nie godzi się bronić, do którego chce klasztoru wstąpić. Tedy *reposuit*⁴⁾ Szeremett, nie tak Mści Panie, ale tych y Sobak trzeba w pień wyciąć. Usłyszawszy to JP. Żaba, tak nie pocieszny y zaiuszony dyskurs Szeremeta, przybył do Witebska y JX. Oleszewskiemu Superyorowi tamecz-

ж) невядома (лац.)

з) сьнежань (лац.)

і) адказаў (лац.)

nemu o wszystkich tych pogroźkach z wielkim żalem opowiedział, mówiąc: czego się tu dobrego z tego przyjaciela spodziewać, kiedy na samym wejściu w granice nasze takie czyni odpowiedzi.

Trzeci Dokument. Tenże Borys Szeremett będąc w Cerkwi Witebskiej ś. Ducha, przy której mniszki nasze zostają, a pytając się o fundacyi, Fundatorze, y uznawszy, że ubogie są y nędzną mają fundacyą. Do W. panny Benedykty Osypowskiej Przełożonej Witebskiej westchnowszy wyrzekł te *formalia*³⁹⁾: Nie wiedaiecie szto się z wami stane: na ostatek mówił: Da wy nie winny niczoho, molite Boha, y to powtarzał, nie wiedaiecie szto się z wami stane, y na tym zakończył.

Dokument czwarty dał Alexander Daniłowicz Męszczykow (Menżykow) na ten czas tylko Gubernatorem całej Moskwy⁴¹⁾ tytułowany, tym sposobem w roku tymże 1705 po odieździe Szeremetta z kawalerią do Orszy, w Witebsku na Łukiskach regydnący we Szrodę Wielkanocną, która była 22 *Aprilis*⁴²⁾ z dziesięcio osób assistujących, nieznaomy jeszcze JJXX. Bazylionom Witebskim, wszedł do nich do klasztoru y do Celli Starszeńskiej, dawszy znak zwykłą modlitwą, y wziawszy *Benedykcyę*³⁴⁾ zwyczajną Boh, dał prym swemu Diakowi, alias kawalerowi, iako oni już im ten tytuł dawali, Onizymowi Mikityczowi Szczukinowi, przywitani *honorifice*⁴³⁾ od JX. Oleszewskiego Superyora tamecznego Witebskiego, y powinszowani Świętami, do zwykłego siedzenia proszeni. – Zaczął Szczukin zaraz kwestyę: Czyi to, pytając, Bałwan na Stołpie? (był to posąg drewniany ryty, suto złocisty Bł. Jozafata Męczennika, na murowanym słupie wysokim, który wystawił śp. JWJP. Kryszpin⁴⁴⁾ Woiewoda Witebski) y wziawszy odpowiedź *directe*⁴⁵⁾, że to nie Bałwan, ale obraz Bł. Jozafata, przydał tenże wyż pomieniony Szczukin pytając: coby zaś był ten *Josaphat*? odebrał replikę, że był Ducha św. pełny, a Perwonaćstwo Petra św. w Błogosławionych poczet onego policzyło. Pytał dalej Szczukin Zakonników: To wy Uniaty! Odpowiedzili: tak nas nazywają. Y stąd wszczął Dyskurs, *de Primatu Petri et Pontificum Romanorum*⁴⁶⁾, a oni iemu utwierdzali *responsis Confessionem Catholicam*⁴⁷⁾. Tymczasem Męszczyk (Menżykow) wcale milcząc,

oczyma ognistemi zaiuszone wewnętrzne wyrażał passye, a tamci ich assistenci, których około 7 było, na kurytarzu przyzostali, o których JX. Oleszewski Superyor Witebski nie wiedział, sam ieden będąc w Celli, Xięża zaś ich z Cell swoich doyrzawszy, potruhleli na poły, zwłaszcza słysząc tak niedyskretny, a ogromny hałas w Celli Starszeńskiej. Poczoł tedy dalej Szczukin y słowami lżyć JX. Oleszewskiego, aż *sensim*⁵²⁾ y znacznie, aliści y wpręcie skoczył bluźnierskim ięzykiem do kwestyi o pochodzeniu Ducha św. Już też do tego Dyskursu wynurzywszy nieporządą żarliwość Alexander Daniłowicz, y nie mogąc dać cugłów niezbożnym przeciwko wierze katolickiej passyom, wyrwał się y rzekł: Maiecie li Ewanheliu? weli prinesti. – Pytał tedy JX. Superyor rzeczony: coż mi tedy WMP. nowego z Ewangelii przywiedziesz? *reposit*⁴⁾: W totczas weli nesti Ewanheliu. Posłany po Ewangelię zakrystyan przyniósł: produkował tedy z Jana św. rozdziału 15 owe słowa: “iż ot Otca ischodiaszczaho”⁵⁸⁾ y o tym dyszkurując żwawie, gdy zbywało na subtelne katolickie odpowiedzi y Ducha ś. pełne racyi poczoł bluźnić Syna Bożego, twierdząc, że nie wszystko ma Syn, co ma Ociec, przywodząc one *loco citato*^{k)} słowa: Otiec moy boliy mene iest⁵⁹⁾. Na to, gdy X. Starszy pomieniony wniósł, że bluźnierski Zelant nie rozumiał, co mówił, *exarsit*⁶⁰⁾ mówiąc: kak! ja nie rozumieju szto mowlu? tak że ty skazuiesz? Wytlumaczono mu tedy, że iego dyskurs był bluźnictwem Syna Bożego, katolickie rozumienie tego podanego pisma odpowiedziano, a gdy żwawie *assentiri*⁶¹⁾ nie chciał, Szczukin przeciwko onemu bluźniercy porwał się, mówiąc: Pofolhuy, harazd po błahocestiwomu Ihumen skazuiet, prawo Aria bezzakonnu chułu na Syna Bożyia hłahołał. Jereś swoiu na sich słowach sozdał. O co bardzo na Szczukina rozgniewany, łaiąc JX. Oleszewskiego, wyszedł na kurytarz, mówiąc te słowa, które słyszeli Oycowie w swych Cellach *tremitantes*⁴⁾: Zażhu pohanych sobak, y choleryzuiąc obchodził klasztor ogrodem, a tymczasem Szczukin dyszkurując, więcej go łaiał politycznie, aniżeli mądrze rzecz swoją wywodził, aż też do tego przyszło, że rzekł: Prawo! Wy ludie mudryie, naucyennyie, tokmo czto ludey swodite od puti spasienia y przydał: O wy, Uniaty, słowo w

k) у згаданим месцы (лац.)

л) дрыжучы (лац.)

słowo psy obmanny kak Jezuity sukiny syny y z puti zwodite. – Już też ta nie ukoiona Szczuki JX. Oleszewskiego do rezolucyi pobudziła, gdy do tego Szczukina wyrzekł: Mospanie! za co mnie WMPan znieważasz, ieżeli o wierze dyszkuruiesz? Wiara rzecz św., o której nie godzi się tylko świątobliwie dyszkuruować, a nie łaiać, zwłaszcza tego, który honor należyty WMci oddaie, a mogąc także WMPana odłaiać. Szanuyże WMP. siebie, a mię y Imie Wielkie Cara IMCI, którego sługą iesteś. A do tego iako mię śmiesz o wiarę łaiać, ponieważ Nayiaśn. Car IMCI. woysku *ordynowanemu*⁶³⁾ do Polskiej między innemi, y tenże Artykuł podał, abyście nietylko nam katolikom, ani Żydom, ani Tatarom o wiarę nie przyganiiali, ani urągali. Na to zdumiały, rzekł: Dobro! prosti Bat’ku, wolno pohoworyti. – *Tamdem*⁶⁴⁾ Męszczykow wróciwszy się z ogrodu przez drzwi, zawołał: poño! stupay! y sam ku fórcie się udał, a Szczukin z dwiema (którzy iako niemi słuchali dyskursu), wstawszy znowu, mówi: Prosti Otcze aszcze pohreszych y odchoził, assystuiącemu zaś ku fórcie, mówił znowu: Otcze prawo, wy lude mudryi, da ludey zwodite, bude wam bieda nie zadołho: Y to razy ze trzy powtarzając, odszedł. Wszedłszy tedy do kruchty cerkiewney, Męszczyk kazał Cerkiew otworzyć, y do Ołtarza szedł prosto, pytając: a szto to na prestole? (puszka *cum Venerabil*⁶⁵⁾ stała). Odpowiedział ieden z Zakonników Witebskich X. Martynian Pamłycz Zakrystyan, iż był Naiśw. Sakrament. Odpowiedział Męszczyk: nie, nie znaiu Sakrament. Rzekłszy Męszczyk o Żertowniku, pyta się, a se szczo? odpowie Zakrystyan: Żertownik, na to Męszczyk: to wy Jeretyki, a na to Szczukin poprawiając go: Pofolhuy, dielo to Błahoczestiwoie po naszemu Żertownik. Znowu się na Szczukina za to poprawienie dyskursu rozgniewał, y więcej nie mówiąc, wracał się ku Ołtarzowi N.P. do lewej kaplicy, gdzie głowę mało nachyliwszy y coś zmówiwszy, odchodził ku drzwiom bokowym z Cerkwi do kruchty, a nim doszedł do drzwi, obrócił się do JX. Oleszewskiego wyż mianowanego Superyora Witebskiego żarliwym głosem, (który JX. Superyor pod ten czas w płaszczu był y kapturze), rzecze: Nu! prolili wy Sobaki krow Błahoczestiwuui, prolietsia y wasza Sobacza krow. Odpowiedział, nie dobrze WP. mówisz, ale krew Chrystusową ofiaruiemy codziennie: na to on znowu: Nu! nu! nie dołho was, nie dołho! Sobaki. X. Superyor iednak assystował mu, wyprowadzając go aż do ostatnich drzwi na cmentarz. A gdy przeprowadziwszy przy

bramie się przyzostał, ieden z nich młody (był to Szlachcic Woiewodztwa Smoleńskiego, po imieniu iednak nie znany) nisko się stojącemu u Bramy pokłonił raz y drugi. Co spostrzegłszy Męszczyk, iuż dobrze odszedłszy od Cerkwi, obróciwszy się ku Bramy, kiwaiąc groźno palcem, głośno y żarliwie rzekł: Nu! nu! nu! Sobaki nie dołho was, nie dołho! kak Sobaki krow waszu budut piti! Na co JX. Superyor przy bramie stojący, odpowiedział: MPanie! w ręku to boskich iest, obaczemy na ten czas. I tak się rozeszli. – Teyże nocy o samey dwunastey godzinie pod klasztorem na dole pewny dom zapalono, aby klasztor był zgorzał. Ale P. Bóg uchował, bo wiatr obrócił się ku Miastu y pod górą część znaczną miasta wypalił, a Michał Borysowicz, Szeremetow syn, Pułkownik, dla tego, że iego Pułkowe Żołnierze podle tego zapalonego domu były, y drugi z drugiey strony blisko Szpitala Bazylińskiego na Jurydyce⁶⁶⁾ Epskiej, to iest prochu beczek kilkanaście, granaty, bomby gotowe przypadłszy ludzi moskiewskich przymuszał, aby bronili ze wszech stron, a naprzód Szpital Bazyliński rozrzucono, który pewnieby był zapalił Dzwonnicę y Cerkiew y klasztor; y tak oprócz strachu – klasztor żadney szkody nie uczuł.

Item^{m)} **Dokument**, acz *minoris importantiae*ⁿ⁾ że Moskale, Officyerowie y nizsi, mawiać byli zwykli: Bieda wam bude. Także ieden kaprał, który będąc *fere domesticus y mensalis Monasterialis*⁶⁸⁾, Wasilek, temu X. Jozafat Jakimowicz czegoś gdy na iego prośbę odmówił, odpowiedział *formaliter*^{o)}: Ey Otcze kaznodiju! koli wam bieda bude, prydam sia ia. – Y to nie mnieyszim iest **Dokumentem**, gdy bowiem w Uroczystość ś. Piotra przybył JX. Koparski na starszeństwo Połockie do Połocka, JX. Jakób Kizikowski Superyor *loci*ⁿ⁾ miał *in votis*^{p)} zdawać starszeństwo *ex sua obedientia*^{c)} przysłanemu temuż Koparskiemu, sam zaś z podobneyże *obedyencyi* wybierał się na starszeństwo do Wilna. *Pariter*^{r)} y x.

m) таксама (лац.)

n) меншае значнасьці (лац.)

o) фармулюючы (лац.)

p) мясцовы (лац.)

r) паводле абету (лац.)

c) праз свой послух (лац.)

t) гэтаксама, аналягічна (лац.)

Theofan Kołbieczyński kaznodzieia Połocki, wybierał się na też funkcją do Wilna, ustępując kaznodzieystwo X. Lawrętemu Roźniatowskiemu z woli Starszych przyslanemu do Połocka, którym też winszując iednym przyjazdu, drugim rozjazdu, przybyli WWJXX. Joachym Korybut Archimandryta Połocki Chliboboryski y Chryzostom Frąckiewicz Rudzimiński, Archimandryta Czereyski, y po skończonym obiedzie odieżdżając JMCI. XX. Opaci z Połocka do siebie za rzekę, JX. Koparski *instalotowany*^{y)} iuż Superyor Połocki do Folwarku Czerświaty nazwanego wyieżdża, prosząc oraz z sobą wyż rzeczonego JX. Jakóba Kizikowskiego *Antecessora*^{ф)} swego; ale JX. Kizikowski *titulo*^{х)} wywczasowania się na daleką drogę do Wilna, wymówił się y został w Klasztorze. Jedzie tedy, aliści czego nie bywało, o tym czasie zastał JX. Koparski zamkniętą zamkową bramę tak, że nikogo z klasztornych ludzi ani wpuszczono, ani wypuszczono y tak aż musiał ieden z X. Bazylianów idących z nowym Superyorem do folwarku wyż rzeczonego, poyść do Kapitana Moskiewskiego prosząc o otwarcie bramy dla wyjazdu. Jakoż ten Kapitan dla znajomości posłanego Xdza kazał otworzyć bramę przydawszy Sołdata, aby go na moście przez Dźwinę rzekę karauł nie turbował, a do XXy rzek: Batki stupayte bo wam bude bieda; a gdy na most wieżdżali, karauł puszczać nie chciał, aż potem z Zamku doszedł Sołdat do Kapitana mającego komendę nad mostem, który zdumiany rzekł: Stupayte Bat'ki nohami. –

§ 2. Ukazujący czas y sposób tego tyraństwa.

Piotr I Alexiewicz nazwany, którego pierwszego ieszcze z WW. Kniaziów Moskiewskich Imperatorem zwano, swoje Imieniny w sam dzień Uroczysty ś. Piotra podług rusk. kalendarza z piatyką, hulianiem y strzelaniem obchodząc lusztynował, co się działo w dzień piątkowy. Nazaiutrz zaś to jest w sobotę rano JX. Chryzostom Frąckiewicz Rudzimiński Archimandryta Czereyski szedł do stancyi Carskiej, aby Mu wizytę oddał, a co rezolutniejsza aby Go do siebie prosił. Gdy Go wpuszczono pokłonił mu się y przywitał; a zapytany, kto był? odpowiedział że iest Archimandryta Czereyski; po tym spy-

y) узьведзены на пасаду (ад лац. instalatio)

ф) папярэдніка (лац.)

х) з прычыны (лац.)

tany: czyiey fundacyi? odpowie że Sapieżyński; y wnet zaiątrzony *respons*⁷¹⁾ od Cara odebrał: koli ty Sapieżyński id' precz, bo tebe moj Sobaka (ukazując na brytana okrutnego) zakusit. idiż! idiż!

Relacya o Męczeństwie 4ch OO., a piątego Brata. – Gdy głośno-brzmiaące dzwony w Cerkwi ś. Zofii katedralney o nieszporce znać dały, y wszyscy OO. klasztoru tamecznego ruszyli się, y iuż nieszpore odprawiwszy *retro*^{u)} do klasztoru powracali, niektórzy Zakonnicy iako to: JX. Theofan Kołbieczyński iuż z kaznodzieystwem Połockiego na Wileńskie odmieniony, JX. **Lawręty Roźniatowski**, *aktualny*⁷²⁾ kaznodzieia dopiero gość, inni zakonnicy jako to: X. Konstanty Zaiączkowski Wikary, X. Jakób Knyszewicz Regens Kapelii, Brat **Malecyuz Kondratowicz** Zakrystyan, litanie⁷⁴⁾ o Bł. Jozafacie śpiewaiąc z chłopiety kończyli, alić tumultem wielkim ludzi (samych Officerów) paraduiący Car Piotr Alexiewicz... y napełniła się Cerkiew Officerami tak, że y przyciasno bydź poczęło. Dano znać do Klasztoru, że Cesarz JMCI. iest w Cerkwi: a XX. kaznodzei odbydwa iak wyszli z Cerkwi y stali na kurytarzu w płaszczach, biegli zaraz na przywitanie Cesarza JMCI.: Gdzie gdy doszli, zastali Cara rewiduiącego puszkę w *Cymborium*⁷⁵⁾ u W. Ołtarza. Chcąc X. Theofan Kołbieczyński: kaznodzieia mówić do Cesarza witaiąc go, on zaś rzekł: Połno tia, odwrócił się od niego: on zaś z drugiey strony zaszedłszy poczoł rzecz mieć; a Car znowu w gniewie "połno" y odwróciwszy się chodził po Cerkwi, obrazy rewidował aż też przed obraz kaplicy Bł. Jozafata. Oycowie zaś wszyscy szli za nim, tylko X. Jakób Knyszewicz z Bratem **Józefem Ankudowiczem** w drugą stronę Cerkwi z drugimi Officerami odstrychnęli się, y tam pytaiącym się o obrazach odpowiadali. Stanowszy Car na gradusie y oparłszy się o sam Ołtarz tyłem pytał X. Konstantyna Zaiączkowskiego Wikarego *loci*^{u)}. Czyi to Obraz? odpowiedział Bł. Jozafata. Kakoy on swiatyi? pyta, odpowiedział Swiaszczenomuczenik. Pyta daley: kto jeho muczył? wziął *respons* że Witebszczanie. Szto to za lude? pyta, odpowie X. Zaiączkowski: Szlachta y Mieszczanie. Kakoy wiery? Zamikł X. Zaiączkowski. Aliści Alexander Męszczykow stoiąc przy gradusach, popędliwie rzecze: Skażyż, kakoy wiery? y przyskakiwał do niego o toż pytaiąc się. Dopiero wziewszy P. Boga

u) назад (лац.)

na pomoc X. Zaiączkowski odpowiedział: Toy wiry szczo y Twoia miłost'. A w tym zaraz szatanem zapalony Car skorunem swoim w zęby X. Zaiączkowskiego bezbożnie uderzył tak, że się zaraz krwią oblał, a potem trzcina w głowę, rapirem, czyli iak drudzy referowali tasakiem nos y uszy poodcinał y na szubienicę prowadzić kazał. Widząc to przytomni tak niesłychaney Tragedyi XX. Kaznodzieie obydwu, a iuż; iuż nieszczęśliwey spodziewając się konsekwencyi, mieli się ku drzwiom cerkiewnym. Aż też w samych drzwiach, gdy przy kaplicy głośno zawołano: Kaznodziey! Kaznodziey! ktoś za płaszcz z tyłu porwał X. Theofana Kołbieczyńskiego wyż rzeczonego, a po X. Theofana Kołbieczyńskiego okrwawieniu X. Klemens Roźniatowski poszedł do klasztoru czynić relacją JX. Jakóbowi Kizikowskiemu Superyorowi *loci*^{m)}, co się za nieszczęśliwa w Cerkwi dzieie tranzakcja. *Interim*⁴⁸⁾ X. Theofana Kołbieczyńskiego porwano przed Cara, na tymże mieyscu przy kaplicy Bł. Jozafata zostającego, y pytano go: Czy ty kaznodzija? Znał się bydz. Kazał mu Car rozszpilić kołnierz u habitu, y wziowszy za włosy Car i Alexander rapirami czyli szpadami przez gardło przebili z takim impetem, że mało ieden drugiego nie dosięgnął. Inni zaś (co wszystko Moskale opowiadali, bo na ten czas nikogo z polskich ludzi nie było zgola), twierdzili że Alexander trzymał za włosy, a Car tasakiem szyię uciął aż do upadnienia głowy. To przy kaplicy Bł. Jozafata odprawiło się. A w drugiej stronie Cerkwi, iak tylko Car uderzył skorunem JX. Zaiączkowskiego Wikarego tamecznego w zęby, a uszy y nos oszyndować poczoł, Moskale Officerowie, którzy z nim byli, wraz poczeli zabiać, siec, sztychem kłóć, bić, deptać, iak kto mógł dosięgnąć. X. Jakób Knyszewicz y Brat Józef Ankudowicz, którzy taką nawałnością o ziemie upadli. Brat nayprzód, a na niego padł pomieniony X. Knyszewicz. Tak tedy upadłych iuż tylko nogami tłukli, bili skorniami, y ostrogami szarpali. Póty Brata Ankudowicza relacja. Nieco zaś X. Klemens Roźniatowski, spoczątku świadek oczywisty referuie. Daley nie ma powieści, co się z temi pozabiiianemi stało.

Car tedy, tą niezbożną akcją ufatygowany, wyszedłszy na cmentarz PP. Bazylianek, usiadł na ziemi, y ręce we krwi męczenników zbroszone o trawę uciierał, a potym do fôrty PP. Bazylianek wszedłszy, kazał sobie dać piwa y pił, które gdy Go w klasztorze pokornie spotykały mówił: ne boytesia! nie bude wam niczoho. –

Tedy gdy X. Roźniatowski dał wiedzieć X. Starszemu, że X. Wikarego okrwawiono, a X. Kołbieczyńskiego *ad necem*ⁿ⁾ porwano, X. Starszy wyż rzeczony, to iest X. Kizikowski, uięty żarliwością honoru Boskiego, że Car ważył się komunikanty Rzymskie na ziemie ręką świętokradzką miotać, tudzież tknięty niewinnym Braci krwi wylaniem, a co naywiększa pogodą, do męczeństwa, którego iako uczeń Chrystusów dawno pragnął, pobudzony, zaraz uczynił *rekoncyliacyą*⁷⁸⁾ przed tymże X. Roźniatowskim, płaszcz y kaptur na siebie wdziawszy, szedł na Cmentarz y do Cerkwi, mówiąc: *Jam venit hora mea*⁷⁹⁾. X. Roźniatowski raz go zatrzymał y drugi, perswaduując aby czekał na mieyscu, czekając woli Bożey. Na ostatek gdy już za trzecim razem *violentissime*⁸⁰⁾ dzwoniono w fôrtyański dzwonek, pożegnawszy X. Roźniatowskiego, który nie bez ręskiego łez wylania swojego Superyora nie mogąc utrzymać przy wschodach u fôrty zostawił y natychmiast tumult, szelest y wielki zgłęk stał się, gdy porwano na świętokradzkie bezbożne ręce. A odtąd iuż nikt z XX. Bazylianów wiedzieć nie mógł o sposobie tak srogięgo tyraństwa na X. Kizikowskiego wywartego, y okrutney śmierci iego. Lecz Brat Ankudowicz niżej y sam terminy y koniec męczeństwa iego opowie.

§ 3. O sposobie zachowania innych Zakonnych Osób.

X. Roźniatowski y innych Braci trzech z nim z Cell na dół zszedłszy pochowali się w podkletach, na których Celle wybudowane stały, czekając pewney iuż śmierci, albo co bliższego. Warty tedy w klasztor wprowadzono, y wszędzie u drzwi y okien postawiono, podobną wartę y w panieńskim klasztorze po dwóch u drzwi, a po dwóch u okna każdego, Sōłdatów. – O północy zaś ieden z ukrytych Braci *Meletus*^{m)} Kondratowicz, tak był pragnieniem z tego upału upragniony z owego strachu y boiaźni, że mu się zdało iedno iak żyć, tak y na śmierć poyść. I tak się skradłszy, do studni w sieniach przed drzwiami Refektarza będącey, skoro za linę pociągnął koło windowe, przyskoczywszy Moskale porwali go mówiąc: ne boysia! ne boysia a hde was bolsz? *Sponte*⁸²⁾ przyszli pod karauł, y aż do iutra tak zostali w klasztorze, nazaiutrz pod karaułem każdy z osobna w Celli posadzeni, przystawiwszy po czterech do Celli każdemu po cztery do drzwi

ч) на загубу (лац.)

ш) Мьялет (лац.)

zewnątrz, a cztery do okna Słdatów, w którym tak ścisłym więzieniu Niedziel 12 ieden drugiego ani widział, nie tylko żeby się miał z nim rozmówić. Papierów zaś żadnych zgoła mieć nawet ani połustawa (Brewiarza)⁸³⁾ nie dopuszczono, ani książki, co nie małym było utrapieniem, że nie mieli czym zabawić pocziwym, a ustawicznie naygrawani od Słdatów, rozmów y słów, żartów nieuczciwych y bluźnierstw pełnymi uszami słuchać musieli. Pobitych trupy z Cerkwi do budynku dzwonicznego wleczono y ustąpić z niego gospodarzom kazawszy do izby wewlekli X. Knyszewicza y Brata Ankudowicza, chrapiających tylko, bo oprócz głowy posiekanej bardzo, ale nie śmiertelnie przez kość, mógłby był się y podnieść, ale strachem dobicia od Moskalów ściśniony *dyssymulował*⁸⁴⁾ siłę, którą ieszcze czuł. – O godzinie 10 w nocy X. Jakóba Kizikowskiego, Starszego, tamże przywleczono *in Socium dolorum*⁸⁵⁾ y w korycie iak wieprza położono, zmęczonego y ięczącego ciężko, który tylko półtóry godziny, nie tak żyjąc, iak umierając oddał ducha P. Bogu. Zkądby zaś przywieziony y iak męczony tam był, wiadomości wyraźney nie było, bo tylko sami *complices*⁸⁶⁾ świętokradztwa tego Moskałe powiadali, że na Połatce Carskiej, na wyspie, turturowany y męczony: a pytano o religii Bł. Jozafata, y *de supellectilibus*⁸⁶⁾, o czym się Car nie mógł dowiedzieć. Ten zaś co był obwieszony X. Konstanty Zaiączkowski Wikary, nim go wieszano, popa Moskiewskiego Schyzmatyka do niego *ad dispositionem animae*⁸⁷⁾ przyprowadzono, który *sollicytował*⁸⁵⁾: aby Uniu prokłał, a Błahocześciu pryiał. Z hańbą tego popa W. Męczennik odprawił mówiąc: Idź precz Synu diabelski! ia dziś Bogu mojemu ofiarował, y ciało Chrystusowe przyiołem: gotowem umierać y umrę za iedność Wiary św. prawosławney. Nie długo zaś iuż obwieszany urwał się na ziemię, na kolana uklęknowszy nazad się odwalił, ręce mając przy piersiach tak iako u Ołtarza złożone. Sam to oczywisty świadek X. Missyonarz Jezuita, do Persyi przez Moskwę iadący, X. Olszewskiemu wyżey iuż rzezonemu w Witebsku referował dnia piątego po zabiciu tych WW. męczenników, że pod szubienicą tak ułożonego widział. Tych zaś dwóch ieszcze dyszących, to iest X. Jakóba Knyszewicza y Brata Józefa Ankudowicza, nazaiutrz rano

э) да тужлівае супольнасьці (лац.)
ю) удзельнікі (лац.)
я) для адпушчэньня душы (лац.)

do Celli Starszeńskiej przyniesionych, iako chorych położono y pilnowano. X. Jakób Knyszewicz był wcale bez zmysłu, tylko że chrapał, Brat zaś taił w sobie siłę, y nie wydawał się. Aż też sam Car przyszedł i prześcieradło z X. Jakóba Knyszewicza odchyliwszy, nie widząc na nim y podobieństwa człowieka, stratowany bowiem był na twarzy y głowie tak, że gdy cyrulik za rozkazem Carskim chciał ranę na głowie golić, za brzytwą y włosami mięso z skórą ciągnęło się, wzdrygnąwszy się odwrócił y rzekł: Nie byti tomu żywym. Do Brata zaś przyszedłszy, gdy on oczy stulone, iakoby blizki śmierci miał zawołał: Dla czoho ty głazy zamknuł, a ne smotrysz? Moszczno tebi hładeti! Dayte jomu Lekara! y odszedł. A Cyrulik katolik P. Końkiewicz, służący P. Gluzinga Doktora woysk, wzięwszy w kuracyą, leczył i wyleczył, a wyleczonego iako y tamtych czterech w *sekwestr*⁸⁸⁾ osobny dano, Xsiądz zaś wyrzeczony Jakób Knyszewicz o teyże porze w Niedzielę, o której ubity był, dokonał życia, y wzięty z klasztoru. Precz klasztor wszystek y celle tak warowano, że żadna rzecz w nich nie zginęła, y kiedy za ukazem Carskim po 22 Niedzielach z więzienia byli Zakonnicy wypuszczeni, wszystko w całości cokolwiek w której Celli było, znaleźli. Ale o życiu pozostałych pięciu żadney wiadomości nie było u XX. Bazylianów: skąd też za pewną rzecz mając, że wszyscy 9 zabici, tak y do Rzymu pisano, aż po kilkunastu Niedzielach kazał Kommendant Ozierów, aby sobie do folwarku pisali o prowiant dla siebie y dopiero w Czerstwianie wiadomość się ukazała, że pięciu żyli a czterech zamęczeni polegli.

§ 4. Ukazający niepewność pogrzebania ciał.

Ciała pozabiianych iako y gdzie zatracono, powieści pewney nie było. Różni bowiem różnie powiadali, którzy bardziey z domyslenia tuszyli, albolu też podobno o iednym tylko zwłaszcza obwieszonym X. Konstantym Zaiączkowskim Wikarym, że potopieni w rzece Dźwinie. Ale to pewna, że w Zamku (czy wszystkich WW. męczenników ciała, czy tylko niektóre) popalono: bo y Moskałe powiadali, że mnoho tieła pozehli – spalili, y świadek oczywisty Alexander Worski, Tłumacz Polski, Ruski y Łaciński Xięcia Mykity Repnina nadworny, pogorzelisko widział y kostkę nie dogorzałą był wzioł, y mniszkom Bazyliańskim ukazał, mówiąc: Panienki! oto

Relikwie Waszych Braci! Wszakże y tey kostki Siostry wziąć nie śmiały, bo zaraz Warta przystąpiła, broniąc Worskiemu rozmowy z Siostrami, y on bojąc się, aby niealeziono, kostkę wziętą gdzieś porzucił. Pozostałych zaś pięciu aż za trzecim ukazem Carskim komendant uwolnił, y *utraktowanych*⁸⁹⁾ na ręce Xdza Martyniana Saulycza Wikarego pod ten czas Połockiego alias Czerswiackiego oddał, y wszystkie rzeczy tak z Cerkwi, iak y z Cell Zakonnych!

Выкладзена паводле выдання Е.Ліковска, *Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi (w XVIII i XIX wieku)*, Warszawa, 1906, стар.268–279, дзе аўтар паведамляе, што адшукаў копію гэтага паведамлення сярод папераў спачылага дэкана холмскай капітулы а.Паўла Шыманскага (1782-1852). Арыгінал раней захоўваўся ў бібліятэцы базылянскага манастыру ў Белай Падляшскай пад №42.

Relation des Cruautez exercées par le grand Duc de Moscovie sur les Religieux Catholiques du Monastere de Polocz, dans la Russie Blanche, les XIe et XIIe de Juillet 1705 envoyée au Pape par M^r le Nonce en Pologne.

Паведамленне аб жорсткіх злачынствах, учыненых вялікім князем Маскоўскім над манахамі Полацкага манастыра ў Беларусі XI^а і XII^а ліпеня 1705 году, дасланае Пану¹⁾ Сп. нунцыям²⁾ у Польшчы.

Перш чым выправіцца з Масквы, каб прыйсці на дапамогу каралеўству Польскаму і ў прыватнасьці каралю Аўгусту, бок якога цар прыняў³⁾, ды прайсці з войскам сваім па Беларусі, правінцыі Польшчы, да мяжы гэтых земляў, ён загадаў адміністратару маскоўскага патрыярхату Яворскаму⁴⁾ склікаць маскоўскіх мітрапалітаў, архібіскупаў ды біскупаў, каб прыняць іхняе бласлаўленьне й атрымаць у Бога спрыяньня ў вайне, якую ён меўся весці супраць швэдаў. Гэрархі адказалі, што бласлаўленьне, якое яны дадуць яму, ня мецьме аніякага ўздзеяньня, пакуль ён ня зьнішчыць каталіцкую веру ў Польшчы й у краях ад яе залежных.

1) Клемэнт XI (1700-1721)

2) Пэўна маецца на ўвазе Гарацы Філіп Спада, архібіскуп тэбанскі.

3) Цар Пётар I падтрымаў Аўгуста II (1697-1706; 1709-1733) у барацьбе за польскі пасад супраць Ст.Ляшчынскага, якога падтрымала Швэцыя. Пачатак уводу войскаў прыпадае на восень 1704г.

4) Пасьля сьмерці ў 1700г. маскоўскага патрыярха Адрыяна (1690 – 1700) Пётар I не дазволіў абраць новага, а прызначыў адміністратарам патрыярхіі мітрапаліта Сьцяпана Яворскага (1701 - 1721) былога прэфэкта кіеўскай праваслаўнае калегіі.

Забойства полацкіх манахаў - базылянаў у катэдральнай царкве Сьв.Сафіі

мал. С.Прывады

Вятікі Князь Маскоўскі
Пётар Аляксеевіч

Губэрнатар Санкт - Петэ́рбургу
Аляксандар Меншыкаў

Цару спачатку прапанова гэтая прыйшлася не да густу. Ён нават двойчы адмаўляўся прыняць іхні пункт гледжання даводзячы, што каталікі знаходзяцца пад апекаю Папы й большае часткі эўрапейскіх уладароў. Біскупы ў адказ казалі: “Ці ж вы ня бачыце, што каталікі захапілі вялікія біскупствы Перамышальскае, Львоўскае ды Луцкае⁵⁾, якія раней належалі да іншае юрыздыкцыі, і падпарадкавалі іх уладзе Рымскага Пантыфіка, і поспехі, якіх яны дасягаюць увесь час у гэтым каралеўстве, нагэтулькі вялікія, што ў стане хутка зруйнаваць нашу веру”. Словы гэтыя зачэпілі цара й сьхілілі яго да рашэння паклясьціся разам з галоўнымі вяльможамі ягонага двара, што загубяць каталікоў. Цар атрымаў бласлаўленьне сваіх біскупаў і рушыў у дарогу, вырашыўшы весьці вялікую вайну як з каталікамі, гэтак і з швэдамі. Як толькі прыбыў ён у Віцебск, што ў Беларусі, дзе раней быў закатаваны Б[лаславёны] Язафат, дык адразу загадаў зьнішчыць усе выявы С[ьвятога], якія знаходзіліся ў гэтым месцы й ягоных ваколіцах. Ён нікога не чапаў, бо пачуваўся дрэнна⁶⁾, і ў яго не было жаданьня наводзіць жах у Літве.

Перад тым, як выправіцца ў Полацк ён вырашыў спаліць цэла С[ьвятога] Пакутніка, але, праз разумную перасьцярогу й пачуўшы прамову царовую ў Віцебску, яго перавезьлі ў іншае месца. Уладар гэты з сваім войскам атабарыўся вакол замку (полацкага-рэд.) й катэдральнае царквы (Сьв.Сафіі-рэд.) й заставаўся там цягам 15 дзён⁷⁾ без ніякае справы празь нянавісьць сваю да каталікоў да XI ліпеня, калі ўвайшоў у катэдральную царкву, дзе служылі манахі закону С[ьвятога] Базыля, якія сьпявалі вячэрню. Ён наблізіўся да алтара Б[лаславёнага] Язафата і, уважліва разглядаючы ягоны абраз, запытаўся ў а[йца] **Тэафана Калбячынскага** звыкллага казальніка, які атрымаў адукацыю ў Папскай калегіі ў Брансбэрзе, што ў Прусыі⁸⁾: “Чыя выява на гэтым абразе?” Манах адказаў, што

5) Згаданыя біскупствы прынялі Унію: Перамышальскае-1693г.; Львоўскае-1700г.; Луцкае-1702г.

6) Цар зьбіраўся да Полацку ўвесну 1705г., але за дзень да ад’езду захварэў на ліхаманку й затрымаўся ў Маскве на месяц. Пазьней здараліся рэчывы гэтае хваробы.

7) Цар прыехаў у Полацк 12 ліпеня 1705г. (ст.ст.)

8) Брансбэрг – горад на беразе Балтыцкага мора ў 30км ад Каралеўца (сучасны Бранева, Польшча).

гэта Б[лаславёны] Язафат. “А што сымбалізуе гэтая сякера ў ягонай галаве” – зноўку запытаўся цар. “Гэта азначае” – адказаў айцец – “што жыхары Віцебску забілі яго ўдарам сякеры”. “Але чаму” – працягваў цар – “далі яму імя С[ьвятога] й шануюць у гэтай якасьці, і хто даў яму гэтае імя?” “Гэта Папа кананізаваў яго” – адказаў манах. “Дык значыць вы каталік?” – дамагаўся цар. “Бачыць Г[оспа]д я ёсьць ім” – адказаў айцец не марудзячы. Тады цар, не даючы часу казаць далей, моцна выцяў яго кіём па галаве й, стукнуўшы ў ськвіцу, паваліў на падлогу, і нацкаваў на яго ангельскага дога, які й задушыў таго.

Заўважыўшы, што закрыстыянін **Язафат Анкудовіч** моліцца перад алтаром Сьв.Пакутніка (Язафата – рэд.), цар падыйшоў да яго й працяў сваёй шпагай. Пасьля гэтае крывавай расправы ён разьішаны падбег да галоўнага алтара і, схопіўшы Сьв. Дараносіцу, шпурнуў на падлогу Сьв.Дары. А[йцец] **Канстанцін Зайкоўскі**, полацкі вікары, убачыўшы гэткае блюзьнерства, кінуўся зьбіраць Сьв.Дары. Цар адсек яму вушы й загадаў вывесьці з хорама й павесіць. Пасьля пакараньня вярхоўку перасеклі й цэла гэтага с[ьвятога] манаха звалілася на зямлю на калені з скрыжаванымі рукамі й было пакінутым у гэтай паставе цягам чвэрці гадзіны, нібыта ён сьхіляўся перад Сьв.Таямніцамі. Але з-за боязі, што цэлы гэтых трох манахаў і тых, каго цар забіў пазьней, будуць шанавацца, як пакутнікаў, ён загадаў каб спалілі ўсіх, хто быў закатаваны.

Вярнуўшыся зь месца катаваньня да манастыру, цар забіў рознымі спосабамі ў прыватнасьці шпагаю айца **Клімэнта Разьнятоўскага**, казальніка вялікае вартасьці, і айца **Якуба Кнізевіча**, і а[йца] **Міхала Кавалеўскага**, і а[йца] **Мялета Кандратовіча**, дыякана, і а[йца] **Каляду**, проста спаведніка. Іншыя манахі, уражаныя гэтай жудаснай бойняй, ратаваліся ўцёкамі. Адзін толькі а[йцец] **Якуб Кізікоўскі**, чалавек цнатлівы й годны, доктар тэалёгіі, застаўся ў манастыры. Цар знайшоў айца ў ягоным пакоі і працяў сваёй шпагаю. Але ўдар ня стаўся сьмяротным і цар загадаў аднесьці яго ў бліжэйшую вязьніцу, дзе потым жорстка яго катавалі праз усю ноч. На наступны дзень цар загадаў яго павесіць, бо той не жахаўся ні зрачыся свае веры, ні выдаць месца схову срэбнага царкоўнага начыння.

Гэты таленавіты чалавек атрымаў адукацыю ў Грэцкай калегіі ў Рыме. Раней ён быў старэйшым віленскага манастыру, потым кіраваў гэткім жа манастыром у Полацку ўсіх задавальняючы.

Нават гэткай колькасць крыві была ня ў стане наталіць жорсткасці цара. Ён накінуўся на тых простых асобаў, што абслугоўвалі манастыр. Кухар і ўсе хатнія былі замардаваныя праз розныя катаваньні. Некалькі жанчынаў, што былі сьведкамі гэтага сумнага відовішча, ня здолелі стрымаць сьлёз сваіх і стогнаў, чым выклікалі ў цара прыступ шаленства й той загадаў адрэзаць ім грудзі. Пасьля ўсіх гэтых злачынстваў царкву зачынілі й, адабраўшы ў каталіцкага архібіскупа⁹⁾, перадалі схізматыкам. Яна й да гэтуль стаіць зачыненай, бо цар загадаў яе апячатаць.

Гэтым крывавае трагедыя ня скончылася. Цар ў той самы дзень XI ліпеня, увайшоўшы ў манастыр схізматыкаў¹⁰⁾, запытаўся ў манахаў, чаго б яны жадалі. У адказ тыя прасілі яго душыць каталікоў як адной гэтак і другой плоці. “Я зраблю гэта заўтра ж” – прамовіў цар – “і задаволю гэтым мой клер”. Цар стрымаў сваё слова, спустошыўшы каталіцкія манастыры як мужчынскія, гэтак і жаночыя, загадаў выразаць манахаў і выгнаць манашак полацкіх закону С[ьвятога] Базыля, думаючы, што сорамна яму панураць свае рукі ў кроў гэтых нявестаў Ісуса Хрыста.

Дэтальна яшчэ не вядома, што зрабіў цар у манастырох, якія сустракаліся на ягоным шляху. Дакладна вядома тое, што мноства манахаў блукаюць па вёсках і хаваюцца ў пустэльных месцах, каб пазьбегнуць лютасьці крыважэрнага цара й што адзін з галоўных каралеўскіх міністраў параіў манахам галоўнага манастыру Туронлы¹¹⁾, схаваць свае рэчы й саміх сябе, каб ня трапіць у рукі гэтага заклятага ворага каталікоў, які прылюдна выхваляўся, што хоча ўсіх іх зьнішчыць, як зрабіў гэта ў Полацку.

Яшчэ вядома, што ў аднаго каралеўскага сэнатара¹²⁾ й двух палкоўнікаў, якія былі запрошаныя царом на вялікае банкетаваньне, ён запытаўся, дзе знаходзіцца рускі мітрапаліт¹³⁾. Сэнатар яму адказаў, што таго здаецца няма ў Літве, напэўна ён разам з сваім клерам перабраўся на Валынь. Цар у адказ прамовіў наступнае: “Калі я раней яго бачыў у Берасьці дык прапанаваў яму альбо адрачыся ад веры каталіцкае, альбо быць павешаным¹⁴⁾. Сёньня я царом і загадаю яго павесіць”. Мітрапаліт, папярэджаны аб гэткім жудасным рашэньні пусьціўся ва ўцёкі й, каб ня трапіць у царовыя рукі, хаваецца сярод лясоў і балотаў, гэтак сама як і манахі манастыроў ля якіх праходзіць цар, і гэты ўладар загадвае шукаць іх старанна.

Я падцьвяржаючы гэтае паведамленьне, якое чуў з вуснаў самага Папы, якому сп[адар] нунцы ў Польшчы пісаў, што цар пакляўся абыходзіцца з усімі езуітамі гэтак сама, як і з манахамі закону С[ьвятога] Базыля.

Пераклад з францускае мовы паводле копіі рукапісу выкананы Міколам Ермалаевым. Месца знаходжаньня арыгіналу: *Bibliothèque Nationale de France, manuscript français 20141, feuilles 218-219.*

9) Архібіскупам на той час быў Міхал Марцыян Белазор (1697-1707)

10) Полацкі Багаяўленскі манастыр

11) Арыгінальная назва не ўдакладнена, але ў *Diarium excidii...* ў гэтым месцы пазначаны Жыровічы.

12) Пэўна маецца на ўвазе размова Пятра I зь гетманам польным ВКЛ Рыгорам Агінскім на банкеце ў Вільні 29 ліпеня 1705г.

13) Мітрапалітам рускім у той час быў Лявон Заленскі (11.11.1693-21.07.1708)

14) Сустрэча адбылася 18 верасьня 1698г. на абедзе, даваным жонкай гэтмана польнага ВКЛ Тэрэзай Слушчай.

***Diarium excidii monasterii Polocensis patrum*)
Basilianorum cum s. Romana ecclesia
unitorum patrati á Serenissimo Moscoviae
duce anno praesenti 1705. 11 & 12 Iulii.***

***Апісаньне зьнішчэньня полацкіх айцоў
базылянаў, зьяднаных з сьвятою царквой
рымскай, зьдзейсьненае бяз боязі князем
маскоўскім сёлета 11 і 12 ліпеня 1705.***

Antequam serenissimus Moscoviae princeps cum auxiliaribus copiis in regnum Poloniae vicinamque ditionibus suis Albam Russiam, eiusdem regni provinciam, descendisset, administratorem patriarchatus Moschoviae, Pawerski⁴⁾ dictum, caeterosque sui ducatus metropolitanos, archiepiscopos atque episcopos, quatenus ad praelium contra Suecos ineundum, plenariam eidem impertirentur benedictionem convocari fecit. Convocati illi, Dei quidem & eorum benedictionem profuturam principi, edixere; nec tamen eam, nisi tunc valituram, cum sanctam in regno Poloniae & per provincias eius eradicaret unionem.

Bis restituit serenissimus Moscoviae princeps praelatorum imperii sui desideriiis, unitos in summi pontificis papae Romani, augustissimi imperatoris serenissimorumque Europae principum esse & fore protectione, respondens; tertia tandem vice, cum iidem Moscoviae praelati ereptas fidei suae ab unitis vastissimas in regno Poloniae dioeceses, Praemisliensem dumtaxat, Leopoliensem & Luceoriensem⁵⁾, aggregatasque pontifici Romano exponerent, augeri continuas

*) Дзеля зручнасьці параўнаньня з “*Relation des Cruatez..*” тэкст падзелены на фрагмэнты ў адпаведнасьці з азначаным дакумантам. Тлумачэньні зьмешчаныя пад адпаведнымі нумарамі ў папярэднім дакуманце.

in regno eodem unitorum foundationes, cum suae exterminio sectae, edissererent, tum ipse serenissimus Moscoviae princeps, tum eius primores imperii, in perniciem subscripsere unionis. Referentibus huius consilii seriem quatuor clandestinis unitis, de regno Poloniae oriundis, ad aulam serenissimi Moscoviae principis commorantibus, tum cum eis Vitebsci in Alba Russia commanentibus, patres Basilianos ad cathedram degentes Vitebscensem, adeundi daretur facultas. Inito hocce consilio ac impertita a praelatis Moscoviae, ad praelium magis unionem, quam contra Suecum, benedictione, vix limites attigit regni serenissimus Moscoviae princeps, Vitebscumque, in quo beatus Iosaphat pro sancta quondam occubuit unione, pervenit, illico icone divi Iosaphat, ubivis invenibiles, dissecari iussit; quod & factum, tum in hac urbe, tum in vicinia eius. Personis vero pepercit, vel quod morbo afflitteretur, vel quod caeteros in Lithuania absterrere minime valuisset⁶⁾, conservando omnes ad suae crudelitatis ostentationem.

Motis deinde castris, Polociam, ubi lypsana eiusdem beati Iosaphat antea reposita, nunc propter metum (comburare enim ea, idem Moschoviae princeps intendebat ac id palam Vitebsci iactabat), ex ecclesia catedrali⁷⁾ & castello, militibus Moscoviticis undique circumsepto, miraculose evecta, pervenit & castra circa urbem metatus est; substititque duabus circiter absque ulla machinationis contra unionem suspitione septimanis, donec undecima mensis iulii dies superveniret, qua, sub finem vesperarum in ecclesia cathedrali Polocensi, omnes religiosos canonicas preces recitantes, reperiens, versus altare divo Iosaphat sacrum, sese contulit, ibidemque consistens, ac iconem dicti martyris respiciens: quae sit? & cuius icon haec? A patre **Theophane Kolbieczynski**, ordinario praedicatore Basiliano, non ita pridem alumno collegii pontificii Brunsbergensis in Prussia⁸⁾, est percontatus. Ad haec, cum respondisset dictus religiosus: eam esse divi Iosaphat iconem, subiecit aliam serenissimus Moscoviae princeps quaestionem: quid sibi vellet ea? quae in capite haereret bipennis? (armorum hoc genus est in Polonia, qua divus Iosaphat est trucidatus) cui quaesito cum respondisset: bipennem denotare divum Iosaphat martyrem esse, hoc armorum genere a Vitebscensibus, pastori suo efragrantibus ovibus, occisum, subiunxit princeps, inquirens: quis benedixit, ut ille & vocaretur sanctus, & coleretur pro sancto?

responso a religioso obtento in haec formalia: papa Romanus; sub intulit princeps: ergo tu es unitus? Unitus, inquit religiosus. Nec mora, arrepto princeps quod gerebat manibus bacello, dicti religiosi concussit caput, alapham eidem impegit, ea in dentemque prae eius impetu, britannicum canem, qui iacentis dilaceraret guttur, immisit; ac demum tum eum,

tum alium ei adstantem vice-sacristam, **Iosaphat Ankudowicz** dictum, ad aram divi Iosaphat sacram, evaginato confodit gladio. His patris, ad magnum, in quo sacrosancta colebatur synaxis, accurrens altare, venerabili in terram disiecit sacramentum; quam extremam Dei offensam advertens pater **Constantinus Zaykowski**, vicarius Polocensis, cum sacras recolligeret hostias, auribus abscissis, extra Polocensem arcem ad suspendium ductus & suspensus; ac tandem, cum exhalata iam in Dei manus anima, rupto fune in terram decidens integro, flexis genibus compositisque manibus, oraret quadrante, cum reliquis supra relatis & infra referendis cumbustus, ne (verba principis sunt) uniti pro sanctis & martyribus eos recognoscant.

E supplicii loco ad monasterium rediens princeps, **Clementem Rozniatouzki**, extraordinarium praedicatorem, **Iacobum Knytzeucicz**, presbyteros, **Michaelem Kowalewski**, **Meletium Kondratowicz**, diaconos, & **Gabrielem Kolenda**, professum, variis sustulit, praecipue vero gladiatorum confossione, mortibus; aufugi caeteri, vitae suae fuga interitum anticipante consulere. Unicus supererat **Iacobus Kizikowski**, alumnus quondam collegii Graecorum in urbe, sacrae theologiae doctor, magnae vir tum doctrinae, tum exemplaritatis, & superior Polocensis; superior vero Vilnensis monasterii, quem in aedibus caenobii repertum gladio, non dum letaliter, confossum, ad proximum deduci princeps curavit aedificium, in quo duris pro fide sancta ac pro suppellectili ecclesiastica revelanda, integra nocte tortus paenis, in crastinum est suspensus;

nec cessatum est ab hac saevitie contra familiam caenobii Polocensis: coquus enim reliquum famulitium, insonter, diverso paenarum genere trucidatum est; immo spectatrices tragediae mulieres, casum dolentes unitorum, mammillis privatae per earumdem, iussu principis, abscissionem. His perpetratis actoque de unione sancta triumpho, ecclesia cathedralis Polocensis direpta, unito erepta archiepiscopo⁹⁾,

dispositioni schismatici committebatur cleri; eo tamen oblationem refragante principis, ac sibi post ac a primoribus cavente regni eiusdem munita sigillo, in huc usque extat.

Tragediae huic non postremum addidit pondus monasterium aliud Polocense schismaticorum¹⁰⁾, in quo die decima iulii mensis consistens princeps, cum: quid ab eo sui expeterent religiosi? efflagitaret, refponsumque, ut compesceret unitos, obtineret, respondit: cras se visitaturum unitos & cleri sui desideriis satisfacturum, quod & perfecit, tum in religiosis virilis sexus immaniter trucidatis, tum in monialibus, in quas saevire nefas esse putabat, de eodem divi Basilii ordine Polocia expulsis.

Quid fatali hac Polocensi caenebio Basiliano illata crisi, idem per alia patrauerit monasteria, errantes per deserta, ac distantibus adhuc ab exercitu Moscovitico monasteriis succurrentes, nullam percipere valemus notitiam, excepta ea, quae Zyroviciensi¹¹⁾, principali unionis sanctae monasterio, a magno eiusdem patrono regni statuum ministro data est praecustodire formalibus his, quae sequuntur: cavete vobis tempestive tam rerum mobilium, quam vestrae salutis subducendae ab hoc hoste unionis sanctae; haec bete curam, quia hic publice declarationem fecit se omnes unitos interfectorum, uti Polociae factum est.

Illud quoque ab alio regni senatore¹²⁾, post actum excidii monasterii Polocensis, innotuit: quod serenissimus Moscoviae princeps lautissimo senatorem regni ac binos de equestri orbine praefectos, vulgo capitaneos, excepiens convivio, ubinam locorum Russiae unitae degeret metropolitanus¹³⁾, curiosa indagaverit quaestione; ad quam notus unioni cum respondisset senator: cum in Lythuania ob incapacitatem pro subsistentia officii personae, tum recurrentium ad eam degere non posse, ac proinde in Volhynia, regni provincia, cum curia sua subsistere debere, subiunxit in haec formalia princeps: cum ego & ille Brestae essemus, hanc ei dedi optionem, ut suspendam eum pro claudicante in partes Latinorum & Graecorum fide¹⁴⁾, nunc autem verbo Cari dico: non ero Car, nisi suspendam eum. Habita hac notitia, in abditis locorum nemorosisque paludibus latibula quidem in regno Poloniae quaerit metropolitanus & ii religiosi, circa quorum monasteria subsistit princeps Moschoviae, in Petra tanem Petri, ut

reliquiae salventur unionis, perquirunt. Constitit nobis recentissime & hoc, quod idem serenissimus dux Moscoviae bona omnia dicti Polocensis monasterii suo fisco adsciverit & gubernatori arcis Polocensis Moscovitae eadem donaverit; metus est, ut cum caeteris caenobiis idem non faciat.

Nos, Bartholomeus Ruspulus, prothonotarius apostolicus, de numero participantium, & sacrae Congregationis de propaganda fide secretarius, fidem facimus praesentem copiam, fideliter extractam, cum eius originali, in archivo sacrae Congregationis de Propaganda fide asservato, plene & in omnibus concordare. In quorum fidem &c. Datum ex aedibus eiusdem sac. Congregationis, hac die 18 Iulii 1726.

B. Ruspulus secretarius.

Loco + sigilli.

Выкладзена паводле выдання Сапунов А.П., "Витебская старина", т. V, Витебск, 1888, стар. 559–564, дзе ўкладальнік спасылаецца на выданьне "R.P.D. Kornelio Polocen. praetensae Donationis. Pro illustrissimo et reverendissimo d. archiepiscopo Polocen., totoque clero saeculari et regulari ritus Graeci uniti ejus dioecesis. Contra Ven. Collegium ac. rr. pp. Societatis Jesu d. civitatia Polocen. Eacti." Typis Zinghi et Monaldi, 1726.

Урывак з магілеўскае кронікі

Хаця й не атрымаў я *інвэстыгацыі*¹⁾, калі гэта й у які час адбывалася, аднак чуў ад годнага веры манаха таго самага ўніяцкага манастыра (полацкага - *рэд.*) на імя Пафнуцы, які ў час гэтых падзеяў ўцёк да Фадрона, што калі цар я[га]м[ось]ць Пётар Аляксеевіч са сваімі князьмі, дарадцамі а таксама зь немалым войскам сваім быў у Полацку, надыйшло сьвята сь[вятых] апосталаў Пятра й Паўла, рускае сьвята. Пасьля ранішняе службы, выслуханай ў праваслаўнай царкве, цар я[га]м[ось]ць прымаў віншаваньні ад сваіх ахвіцэраў, князёў і генэралаў, што са сьвятам сь[вятог]а Пятра я[га]м[ось]ць цара віншавалі, потым крыху напоймі частуючы, сваіх *адгэрэнтаў*²⁾ весяліў. Там жа быў і Аляксандар Данілавіч Меншыкаў, які, не чакаючы на банкет у цара я[га]м[ось]ці, па сваіх справах на невялікі час адлучыўся да сваёй кватэры. І, ідучы каля ўніяцкай царквы, як бы выпадкам увайшоў у яе й застаў там **казальніка**, які прамаўляў казань у гонар сь[вятог]а Пятра, што ёсьць галавой царквы, а потым ягоных спадкаемцаў папаў. А заўважыўшы ў царкве Меншыкава, пачаў надта выходзіць зь берагоў, выхваляючы рымскае адзінства й прыніжаючы сьвятое праваслаўе, называючы яго праклятай схізмай. Калі казальнік скончыў казань, Аляксандар Данілавіч Меншыкаў, распаліўшыся гневам, ідучы каля казальніка, які яшчэ стаяў на амбоне, махнуў капелюшом і вымавіў гэткую *фармалію*³⁾: «Пажджы, растакай твая маты». І, не ідучы да сваёй кватэры, вярнуўся да цара я[га]м[ось]ці, дзе цар я[га]м[ось]ць, быўшы добра на падптку, запытаўся ў Меншыкава, дзе той быў. Адказаў, што быў ва

1) паведамленьне, вестка (ад лац. *investigatio*)

2) прыхільнік (ад лац. *adhaereo*)

3) выраз (ад лац. *formalia*)

ўніяцкай царкве й слухаў казань. Цар спытаў: «Какава была проповід? На ползу лі нам, хрыстыянам?» Сказаў: «Какова полза, понеже тот казнадей рымскую і уніяцкую веру восхвалял, святую же благочестію хуліл і по премногу унічыжал». Раззлаваны гэтымі словамі цар я[га]м[ось]ць ашалеў, і, не супакоіўшыся, адразу пайшоў зь Меншыкавым і зь іншымі да царквы. А служба была ўжо закончана, толькі царква была яшчэ не зачыненая. І, увайшоўшы ў гэтую царкву, сустрэў таго казальніка, але не прамовіўшы да яго ані слова, пайшоў проста да алтара, а ўбачыўшы келіх з накрыўкай, у якім было агня, адкрыў і глядзеў. (А гэта шукаючы прычыны для сваркі.) Калі ж казальнік прамовіў да цара, што ня варта сьвецкім кранаць сьвятасьць, адказаў цар, што «і я ёсьць памазанец Божы», і, паставіўшы келіх на прастол, выйшаў з алтара. Убачыў абраз сь[вятог]а Язафата і, пільна ўглядаючыся, запытаўся ў гэтага казальніка: «Какой же ета святой?» Адказаў казальнік: «Сь[вяты] мучанік Язафат». - «Да хто ж ево замучыл?» Прамовіў казальнік, што замучыла праклятая схізма. «Да хто ж то схізма?» Казальнік паўтарыў: «Схізматыкі праклятыя». Ізноў цар: «Да как оні верят?» Выгукнуў: «Так вераць, як вы верыце». Пасьля гэтых словаў запаліўся цар вялікім і неўтаймаваным гневам і загадаў сабаку, які быў пры ім, чорнаму, чужаземскаму й надта злоснаму, паказаўшы пальцам на казальніка: «Кусі!» У той жа момант у царкве скочыў сабака на казальніка й кусаў яго да сьмерці. А калі паведамілі **старэйшаму**, прыбег старэйшы на царкоўны парог, а цар, выцягнуўшы шпагу, ці шылет, пхнуў яго ў грудзі пад рабрыну, той у гэты ж час свой дух у царкве й выпусьціў. А калі казальніка цароў сабака яшчэ не даеў, але быў ужо знясілены, загадаў яму кінуць, а казальніка павесіць на варотах. У часе гэтага здарэньня хаваліся манахі па кутох, дзе было можна, толькі чацьвярых схавалі, і іх разам з казальнікам загадаў [цар] павесіць. Уніяты гэтых **пецярных** манахаў ушаноўваюць як сьвятых і ў сьвятцы ці ў царкоўны каляндар, запісалі. У той час і ўвесь горад заставаўся ў вялікай небяспецы й страху. А калі зьбегліся да цара ахвіцэры, зь іхніх угавораў адыйшоў ад гневу, і пайшоў у карчму, і гуляў, і банкетавалі. Назаўтра ж, праспаў-

шыся, дакараў Меншыкаву, што падбухторыў яго на такую справу, і казаў: «Аляксандар, права, худа мы вчарась зделалі, вчарась полна, в другой раз не данасі мне нічога». А потым гэтую ўніяцкую царкву загадаў напоўніць правіянтамі, у якой цягам некалькіх гадоў, аж пакуль не сьціхлі ліхія часы, службы не было. Казалі пра таго сабаку, які парваў казальніка, што быў ён чужаземскім, дзіўнай масьці, пастаці й злосьці. Калі здох, загадаў цар я[га]м[ось]ць яго аблупіць, бавоўнай напхаць і паставіць сярод пачвараў у тым будынку ў Маскве, дзе розныя пачвары стаяць.

Пераклад урыўку магілёўскае кронікі (стар.71-72) з польскае мовы зроблены паводле выданьня *«Полное собрание русских летописей»*, Москва, 1980, т.35, стр.271*)

*) Запіс зроблены паміж 14 - 16 сакавіка 1708 году Юрыям Трубіцкім рэгэнтам магілёўскай гарадзкой канцылярыі. Паведамленьне цікавае тым, што аўтар паводле веры праваслаўны.

***Relazione dello stato cose di Moscoviae humiliata^{*)}
nel 1707 a sua Santità da un missionario di Mosco.***

Se Pietro Czar di Moscovia si mostri disposto a venire alla santa fede Cattolica, o almeno a permettere a' suoi sudditi il farlo?

Puo apparir tutto il contrario dalla barbarie usata da questo principe col uccidere di sua mano un **archimandrita** dell' ordine di S. Basilio Magno, e lasciar impuniti i suoi che fecer l' istesso a **quattro** altri monaci. Ma convien sapere, che quasi tutta la notte precedente al giorno degl' 11 di Luglio 1705, nel qual segui l' orrendo misfatto, era stato a un banchetto solennissimo preparatogli da' palatini e principi di Lituania in Polocia, e havea bevuto esorbitantemente e dormito quasi niente, onde era tuttavia affatto ubriaco quando andò al monasterio dei Basiliani, e vedutavi la statua del B. Giosafat Kuncevitio con un' accetta a traverso alla testa, e domandato chi l' havebbe martirizzato, e udito risponderi, che gli scismatici del suo rito, exclamò infuriato: Dunque noi siamo tiranni? E ferì l' abbate che gli havea data quella risposta, e verendolo agonizzante l' estinse con un altro colpo, doppio di che furono ammazzati due altri da' suoi sgherri, e due feriti mortalmente, in modo che di li a poco anche essi perirono. Ritornato quasi subito in se detestò la sua pazzia, e andava discendo a tutti d' essere stato ubriaco quando havea commesso quell' orribil delitto d' uccidere quell' innocente, e dare esempio agli altri d' un simile sacrilegio, e temere gravissimo castigo da Dio. Andò a un suo monacho havuto in concetto di gran bonta per essere assoluto. Pregò poi il vescovo di Vilna a non iscumunicarlo, e diede altri segni di gran rimorso di coscienza che pro vava. Si dicchiariò di volere per qualche ricompensa della sua frenesia fabricar nella Mosca un convento a' padri

^{*)} 3-за нязначнае велічыні паведамленьня зьмяшчаем разам з арыгіналам ягоны пераклад.

Cappuccini, e tre collegii a' nostri padri in quella e in altre sue principali città.

La notizia certissima di tuttociò e del resto che si soggiungera, l' ho dal padre Cristoforo Losiewski uno degli elettori della provincia di Lituania, il qual' era rettore dell' università di Polocia quando segui l' atroce accidente, e trattò doppio il medesimo per tre giorni continui col Czar, dal qual udi le sopradette dichiarazioni, e il medesimo padre è degnissimo di fede per la sua gran religiosità, dottrina e prudenza, oltre la nascita nobilissima, e la parentela co' primi signori di quel regno...

Паведамленьне пра стан рэчаў у Маскові, накорліва дасланы ў 1707 годзе яго Вялебнасьці місыянэрам з Масквы.

Калі маскоўскі цар Пётар стаўся б сьхільным прыйсьці да сьвятое Католичэскае веры, ці прынамсі дазволіць сваім падначаленым зрабіць гэта?

Можа ўсё адбыцца наадварот з прычыны барбарства ўчыненага гэтым царом, які ўласнай рукой забіў **архімандрэнта** закону Сьв.Базыля Вялікага і пакінуў беспакаранымі слугаў сваіх, якія ўчынілі тое ж самае зь іншымі **чатырма** манахамі. Але трэба ведаць, што амаль усю ноч напярэдадні дня 11-га ліпеня 1705 году, калі здарылася жудаснае злачынства, ён быў на ўрачыстым банкете, ладжаным дзеля яго літоўскімі вяльможамі і князьмі ў Полацку. Ён піў бязь меры і амаль ня спаў, ад чаго ўсё яшчэ быў занадта п'яным, калі ўвайшоў у манастыр базыліянаў і, убачыўшы там выяву Бл.Язафата Кунцэвіча зь сякераю ў галаве, запытаўся, хто яго забіў. Пачуўшы ў адказ, што гэта схізматыкі ягонага абраду, выкрыкнуў у шале: “Значыць мы тыраны?” – і параніў старэйшага, які гэтак яму адказаў. Бачучы, што той памірае працяў яго яшчэ адным ўдарам. Пасьля ягонымі галаварэзамі былі забітыя два іншых і два сьмяротна параненыя, якія гэтаксама паступова сканалі. Амаль адразу прыйшоўшы ў сябе, ён узьненавідзеў сябе, і пайшоў, усім кажучы, што быў п'яным, калі здзейсніў тое жадлівае злачынства, забіўшы таго

бязьвіннага і даўшы іншым прыклад на падобнае блюзьнерства, баючыся найцяжэйшае кары Божай. Пайшоў да свайго манаха, якога ўважалі за вельмі добрага, каб той адпусьціў грахі. Пасьля прасіў біскупа Віленскага¹⁾ не адлучаць яго ад царквы і выявіў іншыя знакі вялікіх згрызотаў сумленьня, якія адчуваў. Задэкляраваў, што жадае дзеля нейкае кампэнсацыі за сваё шаленства збудаваць у Маскве манастыр для айцоў капуцынаў і тры калегіюмы для нашых айцоў у гэтым і іншых галоўных сваіх гарадох²⁾.

Найдакладнейшую зьвестку пра ўсё гэта і пра астатняе, што будзе дададзена, маю я ад айца Крыштапа Ласеўскага³⁾, аднаго з найлепшых у Літоўскай правінцыі, які быў рэктарам Полацкага ўнівэрсітэту ў часе таго жадлівага здарэньня. Ён жа пазьней цягам трох дзён меў стасункі з царом, ад якога і пачуў вышэй выкладзеныя тлумачэньні. Гэты ж самы айцец зьяўляецца найпаважным, што да веры, праз сваю вялікую пабожнасьць, вучонасьць і мудрасць, высакароднасьць і сваяцтва зь першымі асобамі гэтага каралеўства...

Выкладзена і перакладзена зь італьянскае мовы Міколам Ермалаевым паводле выданьня Сапунов А.П., “*Витебская старина*”, т.V, Витебск, 1888, стар.565–566, дзе паведамленьне на жаль прыведзенае не цалкам. Укладальнік спасылаецца на выданьне “*Monuments historiques relatifs aux régnes d’Alexis Michaelovitch, Teodor III et Pierre le Grand Czars de Russie par Augustin Theiner*”, Rome, 1859, № CCCXV, стар.409–412.

1) Канстанцы Бжастоўскі, віленскі лацінскі біскуп (1687 – 1722), Пётар I меў зь ім сустрэчу 29.07.1705г. на банкете ў Вільне.

2) Маецца на ўвазе загад царовы ад 12.XII.1705г. (ст.ст.)

3) Рэспандэнт не вядомы. Рэктарам Полацкай езуіцкае калегіі на той час быў Казімір Бельскі (1703 - 1709)

Мэмарыял Пятра I

Хаця Яго Царская Вялікасьць ад генэралаў сваіх, што былі на зімовым кватараваньні ў Полацку, даволі меў зьвестак, якім чынам уніяцкія духоўнікі няспынна з супраціўнікамі швэдамі й сапегаўцамі маюць патаемнае ліставаньне й небясьпечныя намеры супраць войскаў Царскае Вялікасьці, у чым тыя дастатковыя доказы зь перахопленых іхніх лістоў і перасьцярогаў добразычліўцаў маюць; але й адкрыта ў сваіх казанях (а асабліва адзін зь іх падданы Яго Царскае Вялікасьці манах і ад веры адступнік) заўсёды люд Вялікага Княс[тва] Літоўскага падбіваў супраць войскаў Яго Цар[скае] Вялікасьці й да таемнага супраць іх змаганьня, выкарыстоўваючы пры гэтым словы для Найвышэйшых Асобаў надзвычай абразьлівыя, як для Яго Цар[скае] Вялік[асьці] гэтак і Яго Каралеў[скае] Вялік[асьці] Польскае Аўгуста. Аднак жа Яго Царская Вялікасьць памяншаючы тую іхнюю зласьлівасьць і вытрымліваючы празь веліч душы сваёй, аніякага супраціву чыніць ім не загадваў. Але калі выпала Яго Вялікасьці праходзіць ля іхняга касьцёлу (царквы), пажадаў паглядзець на іхнюю службу Божую й увайшоў зь некалькімі значнымі асобамі свайго почату, тады згаданыя зласьліўцы ня толькі Яго Вялікасьці з належнай пашанаю не прынялі, але больш за тое з усялякай зьнявагаю, якой ня толькі такому Манарху, але б і простаму вытрымаць ад іх немагчыма. Бо калі Яго Царская Вялікасьць, жадаючы паглядзець на іхнія абрады царкоўныя, захацеў увайсьці ў алтар гэтага касьцёлу, дык пачалі тыя ў непачатковых словах казаць да Яго Вялікасьці, што ня варта Яму, як супраціўніку веры, туды ўваходзіць. Аднак жа гэтае Царская Вялікасьць па дабрыні сэрца стрываў і, нічога не адказваюшы, выйшаў адтуль і тутак ж, падыйшоўшы да нейкага больш за іншыя аздобленага абразу, запытаўся ў іх: “Чый гэта абраз?”

На што гэтыя зласьліўцы абразьліва адказалі, што гэта абраз іхняга сьвятога пакутніка Язафата, якога маўляў “вашыя аднаверцы, гаратыкі, ад Бога адступнікі й каты, як і вы, забілі.” Разьюшаны ад гэтага мярзотнага плявузганьня загадаў Яго Царская Вялікасьць людзям, што пры ім знаходзіліся, тых плявузгальнікаў і выкрытых здраднікаў схапіць і трымаць пад вартаю дзеля пакараньня, сам жа вонкі пайшоў ад гэтых агідных Богу. Але тыя, убачыўшы нязначную колькасьць нашых людзей, пачалі гэтым людзям Яго Царск[ае] Вялікасьці супраціўнічаць і клікаць аб дапамозе, так што яшчэ іншыя зь іхняе манастырскае абслугі са зброяй да іх далучыліся, хочучы іх адбіць, і пры тым супраціве некаторых зь людзей Яго Царск[ае] Вялікасьці паранілі, на што тыя, раззлаваўшыся, самі пачалі гэтых ліхадзеяў без шкадаваньня секчы так, што **чацьвёра** зь іх насуперак волі Царскае Вялікасьці былі сьмяротна параненыя й памерлі, выбавіўшы сябе ад вартага й сьмяротнага ганебнага пакараньня паводле прысуду. Потым жа **[адзін]**, як былы падданы Яго Царскае Вялікасьці здраднік і ад веры адступнік, пра што вышэй казалася, і што яшчэ горш, падбухторшчык люду, асуджаны на сьмерць і дзеля прыкладу іншым, як выразны злачынца, павешаны. Гэта ёсьць сапраўдным паведамленьнем аб тым выпадку, якое хай кожнаму будзе за [пэўную] вестку, каб паклёпнікі на высокую справядлівасьць і прыстойныя ўчынкі ў Рэчы Паспалітай Яго Царск[ае] Вялікасьці не маглі інакш распавядаць.

Гэта дзеля падцьвяржэньня Маёю ўласнай рукой і пячаткай засьведчыў і ў публічны друк аддаць загадаў.
Зроблена ў Вільне 1705, ліпеня.

Пераклад з расейскае мовы паводле выданьня: Н.Бантыш-Каменский, *Историческое известие о возникшей в Польше унии*, Москва, 1805, стар.156–158”).

*) У выдаўца адзначана, што мэмарыял выдадзены 11 ліпеня (паводле юліянскага календару – *рэд.*)

Зьмест

Уступ	3
Агляд крыніцаў	7
Ахвяры й сьведкі	21
Гісторыя забойства...(<i>Historia o pozabiianiu...</i>)	25
Паведамленьне а.Яна Альшэўскага... (<i>Relacya ks. Jana Olszewskiego...</i>)	47
Паведамленьне аб жорсткіх злачынствах... (<i>Relation des Cruautez...</i>)	63
Апісаньне зьнішчэньня...(<i>Diarium excidii ...</i>)	69
Урывак з магілёўскае кронікі	75
Паведамленьне пра стан рэчаў...(<i>Relazione dello stato...</i>)	79
Мэмарыял Пятра I	83

Рэлігійнае выданьне

ПОЛАЦКІЯ ПАКУТНІКІ

Выдавецтва «САФІЯ»
пры полацкай грэка-каталіцкай грамадзе
Ліцэнзія ЛВ N 215 ад 17.02.1998г.

Падпісана да друку 30.04.2000г. Фармат 84х108^{1/32}. Папера афсэтная. Гарнітура Times New Roman. Друк афсэтны. Ум.друк.арк. 3,86. Ул.-выд. арк. 3,98. Наклад _____ асобнікаў. Заказ № _____. Кампутарны набор і макетаваньне выдавецтва «САФІЯ»: вул. Камуністычная 28 – 40, г.Полацак, 211400.

